А. С. ПУШКИН

КДПЕТАНОВА КЋИ

РОМАН

превела с руског
Мила Младеновић

L O M
БЕОГРАД / MMXVI

наслов оригинала

А. С. Пушкин

Капитанская дочка

уредник издања / лектор

Флавио Ригонат

КАПЕТАНОВА КЋИ

Чувај образ од малена.

Пословица

Глава I

ГАРДИЈСКИ НАРЕДНИК

„У гарди би сутра капетан био. "
„Ма шта ће му то; нек војску служи. "
„Право кажеш! Нек се мало помучи... "

„А ко му беше отац?"

Књажнин[1]

Мој отац, Андреј Петрович Грињев, служио је у младости код грофа Миниха и изашао из војске као мајор прве класе, 17.. године. Од тог времена живео је у свом сибирском селу, где се и оженио девојком Авдотјом Васиљевном Ј., кћерком тамошњег сиромашног племића. Било нас је деветоро деце. Сва моја браћа и сестре помрли су још у раном детињству. Ја сам био записан као наредник Семјоновског пука, милошћу гардијског мајора, кнеза Б.,

[1] **Ј. Б. Књажнин: руски драмски писац (1742-1791).**

нашег блиског рођака. Водио сам се на одсуству до краја школовања. У то време друкчије се васпитавало него данас. Кад ми је било пет година предали су ме коњушару Савељичу, кога су због трезвеног понашања одредили за мог васпитача. Под његовим надзором сам до дванаесте године научио да читам и пишем руски, и могао сам врло добро да судим о својствима ловачког пса. У то време бањушка ми је узео Француза, месје Бопреа, кога је поручио из Москве, заједно с годишњом набавком вина и провансалског уља. Његов долазак јако је огорчио Савељича.

„Хвала богу", гунђао је он за себе, „дете је, чини ми се, умивено, очешљано, сито. Чему улудо трошити новац и најмити мусјеа, као да нема довољно наших људи!"

Бопре је у својој отаџбини био власуљар, затим у Пруској војник, а онда је дошао у Русију *pour etre outchitel*[2], не схватајући сасвим смисао те речи. Био је добричина, али ветропир и крајње распојасан. Главна његова слабост била је страст према лепшем полу; често је због својих удварања добијао батине, због којих је стењао по читаве дане. Уз то није био (по сопственим речима) непријатељ чаше, тј., руски речено, волео је да потегне. Али како се код нас вино служило једино уз ручак, и то само по чашица, при чему су

[2] Да буде учитељ (франц.).

учитеља обично мимоилазили, мој ти се Бопре врло брзо навикао на руску настојку[3], и чак ју је ставио испред вина своје отаџбине, као далеко корисниjу за желудац. Ми смо се одмах разумели, и мада је по уговору био дужан да ме учи француском, немачком и свим наукама, он је радије од мене којекако научио руски, а затим је сваки од нас гледао своја посла. Живели смо као једна душа. Другог ментора нисам ни желео. Али убрзо нас је судбина раставила, ево и због чега.

Праља Палашка, дебела и рошава девојка, и хрома говедарка Акуљка, као по договору пале су мајци пред ноге, кривећи себе да су погрешиле, и плачући се жалиле на мусjеа који је злоупотребио њихову наивност. Мајка није хтела да се шали с таквим стварима и пожалила се оцу. Он је решавао по кратком поступку. Наредио је да му одмах доведу хуљу Француза. Јавили су му да ми мусје држи час. Отац је ушао у моју собу. У том тренутку Бопре је лежао на кревету и спавао сном праведника, а ја сам био занет својим послом. Треба знати да је за мене из Москве набављена географска карта. Висила је на зиду без икакве сврхе, и одавно ме саблажњавала величином и лепотом хартије. Решио сам да од ње направим змаја, па сам се, користећи се Бопреовим сном, латио посла. Отац је бануо

[3] Вотка са горким травама.

баш кад сам качио реп од лике на Рт Добре наде. Кад је видео моја вежбања из географије, повукао ме за уво, а онда пришао Бопреу, безобзирно га пробудио и почео жестоко да га грди. Збуњени Бопре хтео је да устане, али није могао: несрећни Француз био је мртав пијан. За толике грехе постојао је само један лек. Отац га је дрчепао за врат, изгурао га напоље, и још истог дана најурио из куће, на превелику радост Савељича. Тиме се завршило моје образовање.

Наставио сам да живим као дериште, јурећи за голубовима и прескачући „јарца" с децом наше послуге. И тако сам напунио шеснаест година. Тада ми се судбина променила.

Мајка је јесен кувала пекмез са медом, а ја се облизивао и гледао на узаврелу пену. Отац је крај прозора читао Дворски *календар,* који је примао сваке године. Та књига је увек снажно деловала на њега: никада је није читао без посебне пажње, и од тог читања увек би му прекипела жуч. Мајка је напамет знала све његове навике и обичаје, па се увек трудила да ту несрећну књигу затури што сигурније, тако да м*у Дворски календар* понекад месецима није излазио пред очи. Али зато, кад би га случајно нашао, сатима га није пуштао из руку. И тако је отац читао *Дворски календар,* ту и тамо слегао раменима и полугласно понављао: „Генерал-поручник!... Код мене је у чети био наредник!... Витез оба руска ордена!... А кад смо ми?... "

На крају је бацио *Календар* на диван и утонуо у мисли, што никад није слутило на добро.

Одједном се обратно мајци:

– Авдотја Васиљевна, колико је година Петруши?

– Па сад је ушао у седаманаесту, рекла је мајка. – Петруша се родио исте године кад је оћопавила тетица Настасја Герасимовна, и када је...

– Добро, прекину је отац. – Време је да ступи у службу. Доста је јурцао по собама слушкиња и пентрао се по голубарницима.

Помисао на блиски растанак са мном тако је поразила мајку да је испустила кашику у шерпу, а сузе су јој потекле низ лице. На другој страни, тешко је било описати моје усхићење. Мисао о служби стапала се у мени с мислима о слободи и лепотама петербуршког живота. Већ сам видео себе као гардијског официра, што је за мене био врхунац људске среће.

Отац није волео да мења своје одлуке, нити да одлаже њихово извршење. Одмах је био одређен дан мог одласка. Уочи тога дана, отац је рекао да ће ми дати писмо за мог будућег старешину, па је затражио перо и хартију.

– Андреје Петровичу, рекла је мајка, не заборави да и с моје стране поздравиш кнеза Б; надам се да неће ускратити Петруши своју милост.

~ Којешта! мрштећи се рекао је отац. – Зашто бих и због чега писао кнезу Б.?

– Па рекао си да ћеш писати Петрушином старешини.

– Да, па шта?

– Па Петрушин старешина је кнез Б. Петруша је уписан у Семјоновскипук.

– Уписан! Шта мене брига где је уписан? Петруша не иде у Петербург. Шта би научно служећи у Петербургу? Да троши и лумпује? Не, нека он мало служи војску, нека се помучи, нека омирише барут, нека буде војник а не кицош. Уписан у гарду! Где је његов пасош? Дај га овамо.

Мајка је потражила мој пасош, који је чувала у шкрињи са кошуљицом у којој су ме крстили, и уздрхталом руком дала га оцу. Отац га је пажљиво прочитао, ставио га преда се на сто и започео своје писмо.

Мене је мучила радозналост. Куда ме шаљу, ако неће у Петербург? Нетремице сам гледао у очево перо, које се прилично споро кретало. Најзад је завршио, запечатио писмо у исти омот с пасошем, скинуо наочаре, и позвавши ме рекао:

– Ево ти писмо за Андреја Карловича Р., мог старог друга и пријатеља. Ти ћеш у Оренбург, да служит под његовом командом.

И тако пропадоше све моје блиставе наде! Уместо веселог петербуршког живота чекала ме досада у глувом и далеком крају. Служба, о којој сам пре тога мислио са толиким заносом, указала ми се као тешка несрећа. Али није вредело противити се! Ујутро дотераше пред кућу путничка кола; сместили су у њих ковчег, сандуче с прибором за чај и завежљај са бухтлама и пирозима, последњим знацима домаће нежности. Родитељи ме благословише. Отац ми рече:

– Због ом, Петре. Служи верно оном коме се закунеш; слушај старешине, не отимај се за њихову милост, у служби се не гурај, али дужности не избегавај; и памти пословицу: „Одело чувај док је ново, а образ од малена".

Мајка ми је плачући препоручила да причувам здравље, а Савељичу да пази на дете. Навукли су ми кожух од зечјег крзна, а преко њега лисичју бунду. Сео сам у кола са Савељичем, и обливен сузама кренуо на пут.

Још исте ноћи стигао сам у Симбирск, где је требало да останем цео дан ради куповине потребних ствари, што је поверено Савељичу. Одсео сам у гостионици. Савељич је још од јутра заређао по радњама. Досадило ми је да с прозора гледам кањаву уличицу, па сам почео да цуњам по крчми. Кад сам ушао у собу за билијар, угле-

дао сам високог господина од око тридесет и пет година, дугачких црних бркова, у халату,[4] с таком у руци и лулом у зубима. Играо је с маркером, који је, кад год добије, испијао чашицу ракије, а кад изгуби, четвороношке пузио испод билијара. Посматрао сам њихову игру. Што је дуже трајала, то су и шетње четвороношке биле све чешће, док маркер на крају није остао под билијаром. Господин је над њим изговорио неколико убедљивих речи, као неко посмртно слово, а мени предложио да одиграмо партију. Одбио сам, јер нисам умео да играм. То га је видно изненадило. Погледао ме чисто с неким сажаљењем, али смо се ипак упустили у причу. Дознао сам да се зове Иван Иванович Зурин, да је командир чете * * * хусарског пука, да се налази у Симбирску ради преузимања регрута, и да је смештен у гостионици. Позвао ме да ручамо заједно, по војнички, оно што је бог дао. Радо сам пристао. Сели смо за сто. Зурин је много пио, нудећи и мене, и говорио како треба да се привикавам на службу; причао ми је војничке анегдоте од којих сам скоро падао од смеха, и устали смо од стола као најбољи пријатељи. Тада се понудио да ме научи билијару.

– То је, рекао је он, апсолутно неопходно за нас официре у служби. У покрету, на пример, дођеш у неку селендру; и шта ту да ра-

[4] Кућна хаљина

диш? Не можеш увек туђи Јевреје. Хтео-не хтео, одеш у крчму на билијар, ал и зато треба умети!

Сасвим ме је убедио, па сам се вредно препустио ученьу. Зурин ме је гласно бодрио, дивио се мојим брзим успесима, и после неколико лекција предложио ми је да играмо у новац, по грош, не ради добитка, већ тек онако, да не играмо улудо, што је, по његовим речима, најгора навика. Пристао сам и на то, а Зурин је поручио пунч и наговорио ме да пробам, понављајући да је у служби главно привикавати се, а каква је служба без пунча! Послушао сам га. Међутим, играли смо даље. Што сам чешће гуцкао из чаше, постајао сам све одважнији. Кугле су ми сваки час летеле преко стола; ја сам се љутио, грдио сам маркера који је ко зна како бројао поене, улагао сам све више – све у свему, понашао сам се као дете које се докопало слободе. Али време је неосетно пролазило. Зурин је погледао на сат, оставио так, и саопштио ми да сам изгубио сто рубаља. То ме је мало збунило. Новац је био код Савељича. Почео сам да се извињавам. Зурин ме прекину:

– Ма пусти! Немој да се деранжираш. Могу и да причекам, а дотле ћемо код Аринушке.

Шта ћете? Дан сам завршио исто тако лакоумно као што сам га и почео. Вечерали смо код Аринушке. Зурин ми је сваки час наливао чашу, понављајући како се треба привикавати на службу. Кад

сам устао од стола, једва сам стајао на ногама; у поноћ, Зурин ме одвезао у гостионицу.

Савељич нас је дочекао на степеницама. Уздахнуо је, видевши несумњиве знаке моје ревносне службе.

– Шта је то с тобом, господару? тугаљиво је рекао. – Где си се то нањоскао? О господе, каква брука!

– Ћути, дртино матора! одговорио сам заплићући језиком. – Ти си пијан, иди спавај... и смести ме у кревет.

Сутрадан сам се пробудио с главобољом, мутно се сећајући јучерашњих догађаја. Моја размишљања прекинуо је Савељич, који је ушао са шољом чаја.

– Рано, Петре Андрејичу, рекао је, вртећи главом, рано си почео. На кога си се изметнуо? Ни отац ти, ни деда, колико знам, нису били пијанци, о мајчици да и не говорим; од рођења осим кваса ништа друго није узела у уста. А ко је свему крив? Проклети мусје. Мало-мало па тркне до Антиповне: „Мадам/же ву при[5], вотке". Ето ти сад же ву при! Нема шта: лепо те научио пасји син. Зар је требало узимати некрста за васпитача! Као да господар није имао и своје људе!

[5] Молим вас (франц.).

Било ме је стид. Окренуо сам се и рекао му:

– Иди, Савељичу, нећу чаја.

Али није било лако отарасити се Савељича кад почне да приди-кује.

– Ето видиш, Петре Андрејичу, како је кад се напијеш. И глави-ца тешка, и не можеш да једеш. Пијан човек ни за шта није... Попиј мало расола од киселих краставаца с медом, или још боље пола чашице настојке да растераш мамурлук. Хоћеш ли?

Баш тада је ушао дечко и дао ми писамце од И. И. Зурина. Отво-рио сам га и прочитао ове редове:

Љубазни Петре Андрејевичу, молим те пошаљи ми по овом дечку сто рубаља које си синоћ изгубио у игри. Новац ми је хитно потребан.

На услузи,

Иван Зурин

И шта сад? Наизглед равнодушно, рекао сам Савељичу, који је био и новаца и одеће и послова мојих старатељ, да исплати дечку сто рубаља.

– Шта! Зашто? запањено је рекао Савељич.

– Дужан сам, рекох што сам могао хладније.

– Дужан! узвикну Савељич, све више у чуду; а кад си, господару, стигао да се задужиш? То нису чиста посла. Воља твоја, господару, али ја новац не дам.

Помислио сам: ако у том пресудном тренутку не преломим тврдоглавог старца, касније ћу тешко да се ослободим његовог туторства, па га погледах с висине, рекавши му:

– Ја сам твој господар, а ти си мој слуга. Новац је мој. Прокоцкао сам га, јер ми је то био ћеф, а теби саветујем да не мудрујеш, већ ради оно што ти се заповеда.

Савељича су тако поразиле моје речи, да је само пљеснуо рукама и остао непомичан.

– Што си се укипио? љутито сам викнуо.

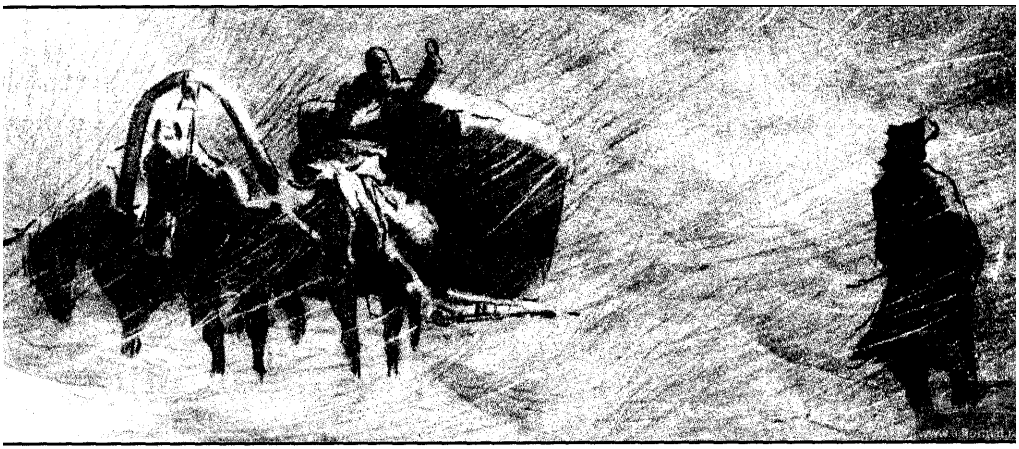
Савељич заплака.

– Бањушка, Петре Андрејичу, дрхтавим је гласом рекао, не убијај ме. Сунашце моје, слушај ти мене старца: напиши том разбојнику да си се само шалио, да ми немамо толико пара. Сто рубаља! Реци му да су ти родитељи најстроже забранили сваку игру, осим у орахе.

– Доста је лагања, оштро га прекинух. – Овамо паре, или ћу наглавачке да те избацим.

Савељич ме је само погледао, дубоко ојађен, и отишао по мој дуг. Било ми је жао сиротог старца; али хтео сам да истерам своје

и покажем да више нисам дете. Новац је послат Зурину. Савељич је пожурио да ме одведе из проклете гостионице. Известно ме је да су коњи спремни. Немирне савести и с немим кајањем кренуо сам из Симбирска, не опростивши се са својим учитељем, и не мислећи да ћу се икад више видети с њим.

Глава II

ВОЂА

Крају мој,
ти крају незнани!
Јесам ли у тебе сам залутао,
или ме је добри коњ донео?
Нанела је мене доброга јунака,
храброст, срце јуначко,
и пијанка у крчми.

Старинска песма

Моја размишљања уз пут нису била особито пријатна. Тај губитак, по ондашњој вредности, није био мали. Морао сам да признам себи да сам се глупо понео у сибирској гостионици, и осећао сам се крив пред Савељичем. Старац је смркнуто седео на боку, окренут од мене, ћутао је и само се каткад накашљавао. Хтео сам да се по сваку цену помирим с њим, али нисам знао како да почнем. Најзад му рекох:

– Хајде више, Савељичу! Доста је, помиримо се, крив сам; и сам видим да сам крив. Јуче сам се изглупирао, а тебе сам без разлога увредио. Обећавам да ћу од сад бити паметнији и да ћу те слушати. Хајде, не љути се, помиримо се.

– Ех, бањушка Петре Андрејичу! рече он и дубоко уздахну. – Љутим се на самог себе; ја сам свему крив. Како сам уопште могао да те оставим самог у гостионици? Шта ћеш, прохтело ми се, грешном, да свратим до црквењакове жене, да се видим с кумом. А оно: свратио до куме па остао у апсу. Мука и невоља!... Како ћу господи на очи? Шта ће рећи кад чују да дете пије и коцка се?

Да утешим јадног Савељича, дао сам му реч да убудуће нећу без његовог пристанка потрошити ни копејку. Помало се умирио, мада је повремено и даље гунђао за себе, вртећи главом: „Сто рубаља! Није шала!"

Приближавао сам се месту свог службовања. Наоколо се пружала суморна пустара, испресецана хумкама и јаругама. Све је било завејано снегом. Сунце је залазило. Кола су се креталаузаним путем, у ствари трагом сељачких саоница. Најједном кочијаш поче да загледа у страну, и на крају, скинувши капу, окрете се ка мени и рече:

– Господине, да окренемо?

– А зашто?

– Иде невреме: ветар почиње да дува, види како мете.

– Па шта с тим?

– А видиш ли оно тамо? – кочијаш махну бичем ка истоку.

– Ја не видим ништа осим беле степе и ведрог неба.

– Ма ено – ено онај облачак.

Разазнао сам на ивици неба бели облачак, који ми се у први мах учинио као далеки брежуљак. Кочијаш ми објасни да тај облачић наговештава мећаву.

Слушао сам о тамошњим мећавама, и знао сам да понекад завеју читаве каравање. Савељич је прихватио мишљење кочијаша, и саветовао да се вратимо. Мени се учинило да ветар није јак, понадао сам се да ћемо благовремено стићи до следеће станице, па наредих да вози брже.

Кочијаш потера коње, мада је сваки час гледао ка истоку. Коњи су сложно касали. Али ветар је све јаче дувао. Облачак се претворио у велики облак, који се тешко кретао, растао, и постелено прекрио небо. Почео је ситан снег и одједном крену густе пахуљице. Ветар је зафијукао и почела је вејавица. За трен ока мрачно небо саставило се са снежним морем. Све ишчезе.

– Ето невоље, господине! повика кочијаш. – Мећава!...

Провирио сам из кола: свуда мрак и вихор. Ветар је завијао тако дивље и свирепо као да је нешто живо; снег је засипао и мене и Савељича; коњи су ишли ходом и убрзо стали.

– Што не тераш? нестрпљиво упитах кочијаша.

– А што да терам? одговори он, силазећи с бока. – Ко зна куд смо забасали. Нигде пута, а наоколо мрак.

Почео сам да га грдим. Савељич је стао на његову страну.

– Баш мудро што га нисмо послушали, љутито је говорио. ^ Вратили бисмо се на конак, напили се чаја, одморили се до јутра, мећава би престала и продужили бисмо пут. А куд нам се жури? Бар да је у сватове!

Савељич је био у праву. Није се имало куд. Снег нас је засипао. Око кола су расли сметови. Коњи су стајали погнуте главе и на махове се трзали. Кочијаш је обилазио кола и, не знајући шта би, намештао кајасе, а Савељич је гунђао. Гледао сам на све стране, у нади да ћу угледати бар неки трачак насеља или пута, али ништа нисам могао да разазнам осим мрачног ковитлања вејавице. Најед-ном опазих нешто црно.

– Ej, кочијашу! повикаx. – Види, шта се оно тамо црни?

Кочијаш се загледа.

– А бог би га знао, господине, рече, седајући на своје место. Да су кола – нису, дрво није, а као да се миче. Биће да је или вук или чо-век.

Наредио сам да потера ка непознатом предмету, који нам је одмах пошао у сусрет. Након два минута поравнали смо се с неким човеком.

– Ej, добри човече! довикну му кочијаш. – Реци нам, знаш ли где је пут?

– Пут је ево овде; стојим на чврстом, рече путник. – Али шта то вреди?

– Чуј ме, рођени, рекох му ја. – Познајеш ли овај крај? Да ли би ме спровео до конака?

– Крај ми је познат, рече путник. – Хвала богу, прошао сам га свуда унакрст. Али видиш ли ти ово невреме: лако се скрене с пута. Боље ти је да овде останеш и причекаш, док стане мећава и небо се разведри: тад ћемо наћи пут по звездама.

Његова ме хладнокрвност охрабрила. Већ сам решио да се препустим вољи божјој и заноћим усред степе, кад одједном путник хитро скочи на бок и рече кочијашу:

– Богу хвала, село није далеко. Скрени десно, па терај!

– А зашто да терам десно? незадовољно упита кочијаш. – Где ти видиш пут? Него коњи туђи, улар није мој, терај, не стој.

Учинило ми се да је кочијаш у праву.

– Збиља, рекох, по чему мислиш да село није далеко?

– Зато што је ветар оданде дунуо, рече путник. – Осетио сам дим, значи село је близу.

Задивила ме његова досетљивост и таква изоштреност чула. Наредио сам кочијашу да тера. Коњи су једва газили кроз дубоки снег. Кола су се споро кретала, и час упадала у сметове, час запада-

ла у јаме, клатећи се сад на једну, сад на другу страну. Било је као да пловимо лађом по узбурканом мору. Савељич је стењао и стално ме сударао у слабине. Спустио сам асуру, умотао се у бунду и задремао, уљуљкан песмом ветра и љуљањем кола.

Уснио сам сан који никада нисам заборавио, у коме и сад видим нешто пророчанско, када са њим упоредим необичне догађаје у свом животу. Нека ми читалац опрости, јер вероватно из искуства зна како се човек лако препушта сујеверју, ма колико презирао предрасуде.

Налазио сам се у оном стању осећања и душе када се стварност, узмичући пред сновиђењем, стапа с њим у нејасна привиђења првог сна. Чинило се да мећава још бесни, а ми и даље лутамо по снежној пустињи... Одједном угледам капију и уђем колима у велико двориште нашег имања. У први мах сам се препао да се отац не наљути на мене што сам се и против своје воље вратио у родитељски дом, и да то не схвати као намерну непослушност. Узнемирен, искочим из кола и видим: мајка ме чека на улазу с изразом дубоке жалости.

„Лакше", каже ми она, „отац ти је болестан, на самрти је, и хтео би с тобом да се опрости."

Престрављен, пођем за њом у спаваћу собу. Видим, соба слабо осветљена; крај постеље стоје људи тужних лица. Полако приђем постељи; мајка подигне завесу и каже:

„Андреје Петровичу! Петруша је стигао, вратио се кад је чуо да си болестан. Благослови га!"

Ту ја клекнем и погледам у болесника. Али шта је ово?... Уместо оца видим да у постељи лежи сељак црне браде и весело ме гледа. У недоумици окренем се мајци, и кажем јој:

„Шта сад то значи? Ово није отац. Зашто да тражим благослов од овог сељака?"

„Свеједно, Петруша" каже ми мајка, „то је твој венчани кум, пољуби му ручицу, нека те благослови!..."

Ја не пристанем. Тада сељак скочи из постеље, зграби секиру иза леђа и почне да витла њом на све стране. Хоћу да побегнем... а не могу; соба се испуни мртвим телима, спотичем се на тела и посрћем по клизавим локвама крви... Страшни сељак љубазно ме позива и говори:

„Не бој се, прићи да те благословим... "

Ту ме захвате страх и забуна... и у том тренутку се пробудим. Коњи стоје; Савељич ме држи за руку и говори:

– Излази, господару, стигли смо.

– Куда смо стигли? упитах, трљајући очи.

– У друмску механу. Бог нам поможе, ударисмо право на плот. Излази брже, господару, да се огрејеш.

Изашао сам из кола. Мећава је још трајала, али слабије. Наоколо мрак, ни прст пред оком није се видео. Домаћин нас дочека на

вратима, држећи фењер испод скута, и уведе ме у собу, тесну, али доста чисту, осветљену лучем. На зиду је висила пушка и висока козачка шубара.

Домаћин, родом јаички козак, још свеж и бодар сељак, имао је око шездесет година. Савељич је унео за мном сандуче са самоваром и затражио ватре да скува чај, који ми никад није био потребнији. Домаћин је изишао да се побрине.

– А где је вођа? упитах Савељича.

– Овде сам, ваше благородство, одговори ми глас одозго.

Погледао сам на пећ и угледао црну браду и два сјајна ока.

– Шта је, брате, јеси ли прозебао?

– Како да не прозебем у овом танком гуњу! Имао сам кожух, али што да кријем – синоћ сам га заложио у биртији, чинило ми се да мраз није тако јак.

У том тренутку ушао је домаћин са узаврелим самоваром; понудио сам нашем вођи шољу чаја, па је сишао с пећи. Његов изглед оставио је утисак на мене: имао је око четрдесет година, био је средњег раста, сув и плећат. Црна брада била је прошарана седим, живе крупне очи само су играле. Израз лица био му је доста пријатан, мада некако аламуњски. Коса му је била подсечена у круг. На себи је имао похабани кафтан и татарске шалваре. Пружио сам му шољу чаја; он сркну и намршти се.

– Ваше благородство, укажите мил ост... Наредите да ми дају чашу вина; чај није пиће за нас козаке.

Радо сам му испунио жељу. Домаћин узе с полице сатљик и чашу, и приђе, загледавши му се у лице:

– Гле, опет си у нашем крају! Који ли те ветар нанесе?

Мој вођа значајно намигну и одговори изреком:

– По градини летео, конопљу кљуцао; баци баба камен, ал' промаши. А како су ваши?

– Како наши! рече домаћин и настави немушти разговор. – Звони звоно за бденија, не пушта попадија: у госте кад поп оде, ту ђаволи коло воде.

– Ћути, чико, рече мој скитач. – Где је кише, ту су и печурке, где су печурке, ту је и корпица; а сад (он опет намигну) секиру за појас, па припази, шумар нам опет долази. Ваше благородство! У ваше здравље!

И он узе чашу, прекрстй се и попи је на искап, па ми се поклони и врати се на пећ.

Тада ништа нисам разумео од тог тајног разговора, али сам касније одгонетнуо да се радило о јаичким козацима, који су се тек смирили после побуне од 1772. године. Савељич је слушао с изразом великог незадовољства. Подозр.иво је гледао час у домаћина, час у вођу. Механа, или како су је тамо звали стог, налазила се по

страни, у степи, далеко од сваког насеља, и јако је личила на разбојничко гнездо. Али шта да се ради. Ни је се могло ни мислити о даљем путовању. Забављала ме је Савељичева узнемиреност. Спремио сам се за спавање и легао на клупу. Савељич је решио да се смести на пећ, домаћин је легао на под. Убрзо је цела соба захркала, и ја заспах мртвим сном.

Пробудио сам се прилично касно ујутро и видео да се мећава стишала. Сунце је блистало. Снег је прекрио непрегледну степу, заслепљујући својим сјајем. Коњи су били упрегнути. Платно сам домаћину, који нам је дао тако умерену цену да чак ни Савељич није кренуо да се препире с њим, нити да се по свом обичају цењка; сумње претходне вечери потпуно су ишчилеле из његове главе. Позвао сам вођу, захвалио му на указаној помоћи, и наредио Савељичу да му да пола рубље за вотку. Савељич се намршти.

– Пола рубље за вотку! рече он. – А зашто? Зар зато што си га изволео колима довести до механе? Твоја воља, господару, али ми немамо пара за бацање. Будеш ли сваком давао за вотку, ускоро ћеш гладовати.

Нисам могао да се препирем са Савељичем. По мом обећању, новац је био потпуно у његовим рукама. Али било ми је криво што не могу да се одужим човеку који ме је спасао, ако не беде, оно из свакако врло непријатног положаја.

– Добро, мирно сам рекао, кад му не даш пола рубље, дај му бар нешто од моје одеће. Дај му мој зечји кожух.

– Бог с тобом, бањушка Петре Андрејичу! рече Савељич. – Шта ће њему твој зечји кожух? Пропиће га, псето, у првој крчми.

– Није твоја брига, старино, рече мој скитач, хоћу ли га ја пропита или нећу. Његово благородство даровало ми је бунду са својих плећа: то је његова господска воља, а ти као слуга треба да ћутиш идаслушаш.

– Не бојиш се бога, зликовче! разљути се Савељич. – Видиш неразумно дете, па би да га очерупаш тако наивног. Шта ће теби господски кожух? Ни навући га не можеш на та твоја леђа!

– Молим те не мудруј, рекох свом васпитачу, него дај овамо кожух!

– Преблаги боже! простења мој Савељич. – Зечји кожух, новновцат! И да је коме, него пијаном гољи.

Кожух се ипак створио, и сељак одмах узео да га проба. Заиста, кожух који сам и ја прерастао, био му је прилично тесан. Али он га ипак навуче, распаравши му шавове. Савељич само што није закукао кад је чуо како пуцају конци. Скитач је био особито задовољан мојим поклоном. Испратио ме до кола, дубоко се поклонио и рекао:

– Хвала, ваше благородство! Нека вам Господ плати за вашу доброту. Докле год живим нећу заборавити вашу милост.

Отишао је затим на своју страну, а ја сам наставио пут, не обраћајући пажњу на Савељича, и убрзо сам заборавио јучерашњу мећаву, вођу и зечји кожух.

Кад смо стигли у Оренбург, отишао сам право генералу. То је био човек високог раста, али већ погрбљен од старости. Дуга коса била му је сасвим бела. Стари избледели мундир подсећао је на војника из доба царице Ане Ивановне, а у говору је јако заносио на немачки. Предао сам му очево писмо. Чим је видео његово име, нагло ме погледао:

– Боше мој! рекао је. – Чини ми се да Андреј Петрофич није дафно био у твоје године, а феч има толиког момка! Ах, фреме, фреме!

Распечатио је писмо и полугласно почео да чита, пратећи га својим примедбама:

– „Поштовани господине Андреје Карловичу, надам се да ваше превасходство... " Какфа је то серемонија? Фуј, како га није срамота! Нарафно, дисциплина је прфа стфар, али зар тако да пише старом камарат?... „ваше превасходство није заборавило..." хм... „и ... када... покојним фелдмаршалом Мин... рату... као и... Каролинку... " Аха, брудер! Он памти наше старе лудорије. „А сад прелазим на ствар... Шаљем вам мог мангупа... " хм... „држати јежевим рукавицама... " Шта су му то јешефе рукафице? То је сикурно нека

руска послофица... Шта значи то „дршати јешефим рукафицама"? понови он, обративши се мени.

– То значи, одговорио сам најневиније могуће, поступати љубазно, не сувише строго, дати што више слободе, то је држати јежевим рукавицама.

– Хм, расумем... „ и не дати му слободе... " не, дршати јешевим рукафицама не значи то... „Осим тога... његов пасош... " Кде је? А, ту је... „Превести из Семјоновског..." Топро, топро, све биче тако... „Допустићеш да те, без обзира на чин, загрли. . . стари друг и пријатељ", гле, најсад сетио се... и тако даље, и тако даље...

– Е, бaћушка, рече он, прочитавши писмо и одложивши мој пасош, све буде учињено: ти сад као официр прећеш у * * * пук, а да не губиш фреме, сутра одеш у Бјелогорску тврђаву, где будеш под команда капетана Миронофа, топрог и поштеног чофека. Тамо будеш у прафа слушба, тамо научиш дисциплина. Шта чеш у Оренбург?. Ту немаш посла, беспослица шкоди младом чофеку. А данас изфоли да ручаш кот мене.

„Са зла на горе!" помислих. „Шта ми вреди што сам такорећи још у мајчиној утроби био наредник у гарди! И докле ме то довело? У * * * пук и забачену тврђаву, на границу киргиско-касјачких степа!..."

Ручао сам код Андреја Карловича, утроје с његовим старим ађутантом. За столом је владала строга немачка штедљивост, и ја мислим да је страх од сувишног госта кога би понекад морао да види за својим момачким столом биоузрок што сам тако брзо упућен у гарнизон. Сутрадан се опростих са генералом и упутих се ка свом одредишту.

Глава III

ТВРЂАВА

У тврђави ми живимо,
хлеб једемо и воду пијемо;
а када нам се душман љути
на гибаницу у госте упути,
спремићемо њему гибаницу
из топова картеч у губицу.

Војничка песма

Старински људи, бађушка.

Фонвизин[6]

Бјелогорска тврђава била је око четрдесет врста од Оренбурга. Пут је водио дуж стрме обале Јаика. Река се још није замрзла, и

[6] Д. И. Фонвизин: руски комедиограф (1742–1792).

њени оловни таласи тужно су се црнели између једноликих обала покривених белим снегом. Иза њих су се пружале киргиске степе. Утонуо сам у мисли, углавном суморне. Живот у гарнизону слабо ме је привлачио. Трудно сам се да замислим капетана Миронова, свог будућег старешину, и видео сам га као строгог, напраситог старца, који ни за шта не зна осим за своју службу, и који је спреман да ме за сваку ситницу стрпа у апс, само на хлебу и води. Ту поче да се смркава. Возили смо прилично брзо.

– Је л' далеко до тврђаве? упитах кочијаша.

– Није, рече он. – Ево је, већ се види.

Гледао сам се на све стране, очекујући да видим огромне бастионе, куле и бедеме, али нигде ништа осим једног сеоцета ограђеног балванима. На једној страни била су три или четири пласта сена, полузавејана снегом. На другој накривљени млин, с леньо опуштеним крилима од шиндре.

– А где је тврђава? зачуђено упитах.

– Па ево је, одговори кочијаш и показа на сеоце, и ми тада уђосмо у њега.

Код капије сам видео стари топ од ливеног гвожђа; улице су биле уске и кривудаве, кућице ниске и махом покривене сламом. Наредио сам да ме одвезу команданту, и кола убрзо стадоше пред дрвеном кућом на узвишици близу цркве, која је такође била од дрвета.

Нико ме није дочекао. Ушао сам у ходник и отворио врата од предсобља. Стари инвалид је седео на столу и пришивао плаву закрпу на лакат зеленог мудира. Казао сам му да ме најави.

– Уђи, бађушка, рекао је инвалид. – Наши су код куће.

Ушао сам у чисту собицу, старински намештену. У углу је стајао орман са посуђем; на зиду је висила официрска диплома испод урамљеног стакла; око ње су се шепуриле литографије које су приказивале освајање Кистрина и Очакова, једну прошевину и мачкову сахрану. Крај прозора је седела старија жена у ватираном прслуку и забрађена. Намотавала је вуницу коју је држао, развучену на рукама, ћорав старчић у официрском мундиру.

– Шта желите, бађушка? упитала је, радећи свој посао.

Објаснио сам да долазим на службу, и по дужности се јављам господину капетану, обративши се ћоравом старчићу, јер сам мислио да је он командант. Али домаћица прекиде мој напамет научени говор.

– Иван Кузмич није код куће, рекла је. – Отишао је у госте оцу Герасиму; али свеједно је, бађушка, ја сам његова домаћица. Изволите само, као код своје куће. Седите, бађушка.

Позвала је девојку и рекла јој да позове наредника. Старчић ме радознало погледа својим јединим оком.

– Ако смем да питам, рече он, у ком сте пуку изволели служити?

Задовољио сам његову радозналост.

– А смем ли да питам, настави он, зашто сте изволели да пређете из гарде у гарнизон?

Одговорио сам да су тако хтеле старешине.

– Вероватно због неких поступака који не доликују официру гарде? наставио је неуморни испитивач.

– Не досађуј више, рекла му је капетаница. – Видиш ваљда да је младић уморан од пута, није му до тебе... Исправнај мало те руке... А ти, бањушка, настави она, обративши се мени, не тугуј што су те њушнули у наш буџак. Ниси ти ни први ни последњи. Стрпи се па ћеш се навићи. Ето Швабрин, Алексеј Иванич, већ пета година како је преведен код нас због убиства. Бог би га знао шта му је било; он је, замисли, изашао ван града с једним поручником, понели сабље, па их уперили један на другога, и Алексеј Иванич ту закоље поручника, па још пред два сведока! И шта да кажеш? Најлакше је згрешити.

У тај час ушао је наредник, млад и стасит козак.

– Максимичу! рекла му је капетаница. – Нађи стан за господина официра, само да је чист.

– Разумем, Василиса Јегоровна, рече наредник. – Да сместимо његово благородство код Ивана Полежајева?

– Не лупетај, Максимичу, рече капетаница. – Код Полежајева је ионако тесно; још ми је кум и зна да смо му старешине. Одведи господина официра... како вам је име, бањушка?

– Петар Андрејич.

– Одведи ти Петра Андрејича код Семјона Кузова. Зликовац, пустио ми коња у башту. А иначе, Максимичу, је ли све у реду?

– Све је, богу хвала, мирно, рече козак. – Само се каплар Прохоров закачио у купатилу са Устињком Негулином због кофице вреле воде.

– Иване Игњатичу, окрете се капетаница ћоравом старчићу. – Преслишај Прохорова и Устињу, ко је прав, а ко крив. И обоје казни. А сад, Максимичу, иди с богом. Петре Андрејичу, Максимич ће вас одвести у ваш стан.

Опростих се. Наредник ме одвео у кућицу на високој речној обали, сасвим на крају тврђаве. Половину кућице заузимала је породица Семјона Кузова, другу су дали мени. То је била једна прилично уредна соба, преграђена на два дела. Савељич узе да је намешта; ја се загледах кроз уско прозорче. Преда мном се пружала суморна степа. Са стране су били неки кућерци; по улици је лутало неколико кокоши. Стојећи на доксату крај валова, једна баба вабила је свиње, које су јој одговарале пријатељским гроктањем. Ето у каквом сам крају осуђен да проводим своју младост! Туга ме притисла; склонио сам се од прозора и легао без вечере, иако је Савељич навољивао, жалосно понављајући:

– О господе! Ништа неће да окуси! Шта ће рећи госпођа ако се дете разболи?

Следећег јутра, тек што сам узео да се облачим, врата се отворите, и у моју собу уђе млад официр, средњег раста, тамнопут и изразито ружан, али врло живахног лица.

– Опростите, рекао ми је на француском, што долазим овако без церемонија да се упознам с вама. Синоћ сам чуо да сте дошли, и толико сам био жељан да најзад видим једно људско лице, да нисам могао да издржим. Ви ћете то схватити кад проживите овде неко време.

Наслутио сам да је то тај официр који је премештен из гарде због двобоја. Одмах смо се упознали. Швабрин није био нимало глуп. Говорио је духовито и занимљиво. Крајње ми је шаљиво описао командантову породицу, своје друштво, и крај у који ме бацила судбина. Од срца сам се смејао кад уђе онај инвалид што је крпио мундир у командантовом предсобљу, и у име Василисе Јегоровне позва ме на ручак код њих. Швабрин се понуди да пође са мном.

Прилазећи командантовој кући, на тргу смо угледали дваде-сетак старих инвалида, с дугим перчинима и тророгим капама. Били су постројени у врсту. Пред њима је стојао командант, крепки висо-ки старац у спаваћој капи и шареном кинеском халату. Кад нас је угледао, пришао је, рекао неколико љубазних речи, па наставио да командује. Застали смо да гледамо обуку, али нас он замоли да оде-мо Василиси Јегоровној, рекавши да ће доћи за нама.

– А овде, додао је, немате шта да видите.

Василиса Јегоровна примила нас је отворено и срдачно, поступајући према мени као да се одувек знамо. Инвалид и Палашка постављали су сто.

– Ех, што ти се мој Иван Кузмич данас дао на обуку! рече капетаница. – Палашка, позови господина на ручак. А где је Маша?

Тада је ушла девојка од осамнаест година, округлог лица, румена, светле косе, глатко зачешљане иза ушију, које су јој просто горели. На први поглед није ми се много допала. Гледао сам је с предубеђењем: Швабрин ми је описао Машу, капетанову кћи, као праву глупачу. Марија Ивановна је села у крај и узела нешто да шије. Изнели су шчи.[7] Како јој муж још није стигао, Василиса Јегоровна је поново послала Палашку по њега.

– Кажи господину: гости чекају, шчи ће се охладити, хвала богу, обука му неће побећи, имаће кад да се извиче.

Капетан је убрзо стигао, а за њим ћорави старчић.

– Шта ти је, бањушка? рече му жена. – Јело је одавно на столу а тебе никако да дозовемо.

– Слушај, Василиса Јегоровна, рече Иван КузмИч, ја сам био на дужности, учио војнике.

[7] **Чорба са киселим купусом.**

– Мани се! рече капетаница. – Само се каже да учиш војнике: нити то њима иде у главу, нити се ти много разумеш у то. Боље да седиш код куће, богу да се молиш. Драги гости, изволите за сто.

Сели смо да ручамо. Василиса Јегоровна ни тренутка није ћутала, само ме засипала питањима: ко су ми родитељи, јесу ли живи, где су и каквог су стања? Кад је чула да мој отац има три стотине крштених душа: „Није шала!" рекла је. „Има ти на свету богатих људи! А у нас је, бањушка мој, само једна цура – Палашка; али хвала богу, живи се некако. Само једна невоља: Маша је девојка за удају, а шта јој је мираз? Густи чешаљ, метлица за купање и сребрни грош (боже ми опрости!) да оде у амам. Добро ће бити ако се нађе честит човек, остаће нам иначе вечито удавача."

Ту сам погледао у Марију Ивановну; сва је поцрвенела, чак јој и сузе кануше на тањир. Било ми је жао, па пожурих да променим тему.

– Чуо сам, рекох доста неумесно, да Башкирци спремају напад на вашу тврђаву.

– А од кога си то, бањушка, изволео чути? упита Иван Кузмич.

– Тако су причал и у Оренбургу, рекох.

– Глупости! рече командант. – Код нас се одавно ништа не чује. Башкирци су преплашени, а и Киргизе смо научили памети. Не бој се, на нас неће ударити, а ако баш и нагрну, тако ћу их испрашити да ће десет година да памте.

– Зар вас није страх, наставио сам, обративши се капетаници, да останете у тврђави изложеној таквим опасностима?

– Навика, бањушка мој, рече она. – Кад су нас пре двадесет година из пука преместили овамо, да бог сачува како сам се плашила тих проклетих некрста! Дешавало се, видим јагњеће шубаре, па само кад им чујем цику, верујеш ли, драги мој, срце ми замре! А сад сам навикла, па се и с места не макнем кад нас известе да се зликовци мотају око тврђаве.

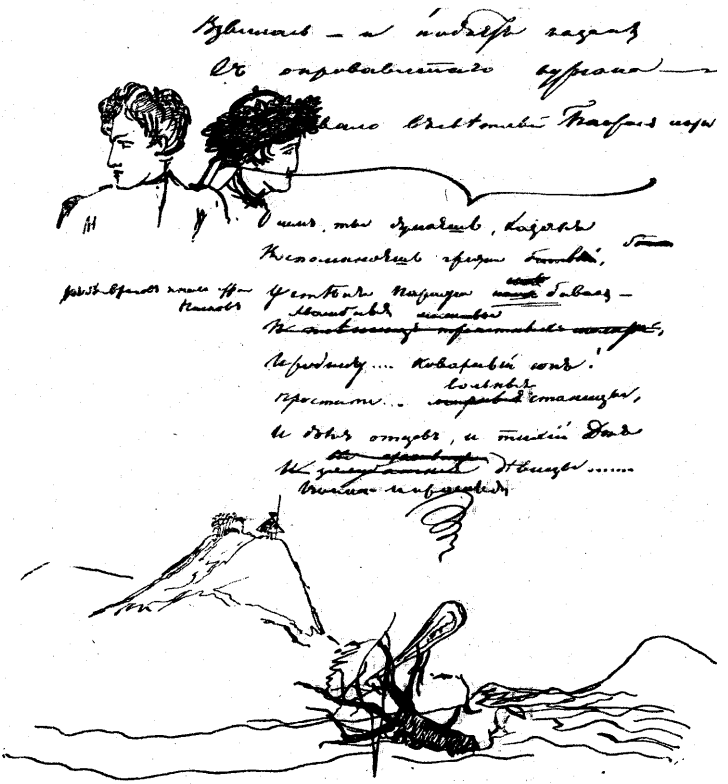
– Василиса Јегоровна је врло храбра дама, значајно примети Швабрин. – Иван Кузмич може да посведочи.

– Да знаш, рече Иван Кузмич. – Јунак је та жена.

–А Марија Ивановна? упитах. – Да ли је и она тако храбра као ви?

– Маша храбра? рече мати. – Не, Маша је плашљива. Ни сад не може да чује пуцањ из пушке: одмах сва затрепери. А кад је пре две године Иван Кузмич измислио да на мој имендан пуца из нашег топа, моја ти голубица од страха само што не оде на онај свет. Одонда и не пуцамо из проклетог топа.

Устали смо од стола. Капетан и капетаница су отишли на спавање, а ја сам пошао са Швабрином, с којим сам провео цело вече.

Глава IV

ДВОБОЈ

Изволи сад у позитуру,
да пробушим ти ја фигуру!

Књажнин

Прошло је неколико недеља, и мој живот у Бјелогорској тврђави постао је не само подношљив, већ чак и пријатан. У командантовој кући примали су ме као рођеног. И муж и жена били су ретко честити људи. Иван Кузмич, који је од војничког детета постао официр, био је човек припрост и необразован, али крајње поштен и добар. Његова жена је владала њиме, што је било у складу с његовом безбрижношћу. Василиса Јегоровна је и на службене послове гледала као на домаће, па је управљала тврђавом исто као својом кућном. Марија Ивановна је убрзо престала да ме избегава. Упознали смо се. Открио сам у њој разборити и осећајну девојку. Непри-

метно сам се везао за ту добру породицу, па чак и за Ивана Игњатича, ћоравог гарнизонског поручника, о коме је Швабрин причао да је у недозвољеној вези са Василисом Јегоровном, у чему није било ни трунке истине, али Швабрин није марио за то.

Постао сам официр. Служба ми није била тешка. У тој богомчуваној тврђави није било ни смотре, ни вежби, ни стражарења. Команданте понекад својевољно обучавао војнике, али још му није успело да им утуви која је страна десна, а која лева. Швабрин је имао неколико француских књига. Почео сам да читам, и у мени се јавила страст за књижевношћу. Пре подне сам читао, вежбао се у превођењу, а понекад и у састављању стихова. Ручавао сам скоро увек код команданта, и ту сам обично проводио остатак дана; каткад је увече долазио отац Герасим са женом Акулином Памфиловном, првом алапачом у крају. Алексеја Ивановича Швабрина вићао сам, наравно, сваки дан, али ми је разговор с њим све мање био пријатан. Његово вечито спрдање са командантовом породицом уопште ми се није свиђало, поготово заједљиве примедбе на рачун Марије Ивановне. Другог друштва у тврђави није било, али га ја нисам ни желео.

И поред предсказивања, Башкирци се нису бунили. Око наше тврђаве владао је мир. Али тај мир је прекинут неочекиваним унутрашњим сукобом.

Рекао сам већ да сам се бавио књижевношћу. Моји покушаји су били изврсни за оно време, и Александар Петрович Сумароков[8] лепо их је похвалио неколико година касније. Једном ми је успело да напишем песмицу којом сам био задовољан. Познато је да писци, под изговором да им треба савет, понекад траже благонаклоног слушаоца. И тако сам преписао ту своју песмицу и однео је Шваб-рину, једином у целој тврђави који је могао да оцени песничку творевину. Након малог увода, извадио сам из џепа свешчицу и прочитао му ове стихове:

С мислима љубавним ја се борим,
лепоту њену да заборавим,
и ах, Машу избегавам,
слободу пусту себи тражим!
Ал' те очи што ме освојише,
јасне, светле као дан,
душу моју помутише,
узеше ми мир и сан.

[8] Руски епски лесник (1718–1777).

Ти што знаш све немире моје,
Машо, сажали се сад на мене,
јер је моје срце само твоје,
и оно за тобом тужно вене.

– Како ти се чини? упитао сам Швабрина, очекујући похвалу, као нешто што ми несумњиво припада. Али на моје велико разочарање, Швабрин, обично снисходљив, одлучно изјави да песма не ваља.

– А зашто? рекох, кријући незадовољство.

– Зато, рече он, што су такви стихови достојни мог учитеља, Василија Кирилича Третјаковског[9], и много подсећају на његове љубавне куплете.

Онда ми узе свешчицу и немилосрдно поче да рашчлањује стих по стих, реч по реч, заједљиво ме исмевајући. Нисам то могао да отрпим, па му отех свешчицу из руке и рекох да му никад више нећу показати своје радове. Швабрин се наругао и овој претњи.

– Видећемо, рече он, да ли ћеш одржати реч; стихотворцима треба слушалац, као Ивану Кузмичу чокањ ракије пред ручак. А која је то Маша, пред којом изливаш нежну страст и љубавне јаде? Да није Марија Ивановна?

[9] Руски песник из доба Катарине II (1703–1769).

- Не тиче те се, намрштено му рекох, ко год била та Маша. Не треба ми твоје мишљење ни твоје досетке.

- Охо! Частољубиви стихотворац и чедни љубавник! наставио је Швабрин све више да ме љути. - Него, ево ти пријатељски савет: ако желиш успеха, не служи се песмицама.

- Шта то значи, господине? Изволите се изјаснити.

- Врло радо. То значи, ако хоћеш да ти Маша Миронова долази по мраку, ти јој уместо нежних стихова поклони пар минђуша.

Крв ми је узаврела.

- А зашто ти о њој тако мислиш? упитах, једва савлађујући гнев.

- Зато, рече он с пакленим осмехом, јер из искуства знам њену нарав и обичаје.

- Лажеш, ниткове! бесно узвикнух. - Лажеш најбестидније.

Швабрин се промени у лицу.

- Ово ти неће проћи, рекао је, стегнувши ми руку. - Даћете ми сатисфакцију.

- Изволи, кад год хоћеш! радосно му рекох. У том тренутку био сам кадар да га растргнем.

Одмах сам кренуо Ивану Игњатичу, кога затекох с иглом у руци; по наредби капетаничиној низао је печурке да се суше за зиму.

- А, Петре Андрејичу! рече он. - Добро дошли! Који вас ветар донесе? Каквим послом, ако смем да питам?

Ја му укратко објасних да сам се посвађао с Алексејем Иваничем, и да њега, Ивана Игиьатича, молим да ми буде секундант. Иван Игњатич ме пажљиво саслуша, избечивши своје једино око.

- Ви то мени кажете, рече ми он, како бисте да закољете Алексеја Иванича, и желите да вам притом будем сведок? Је л' тако, ако смем да питам?

- Баш тако.

- Забога, Петре Андрејичу! Шта сте то смислили! Закачили сте се с Алексијем Иваничем? Јака ствар! Пас лаје, ветар носи. Он вас увреди, ви њега испсујте; он вас преко њушке, ви њега преко ува, двапут, трипут - и ником ништа; ми ћемо вас већ помирити. А смем ли да питам, зар је добра ствар заклати ближњега? Па бар да ви њега закољете: нек иде Алексеј Иванич с милим богом; нисам ни ја луд за њим. Али ако пробуши он вас? Шта ћемо онда? Ко је ту будала, ако смем да питам?

Умовање разборитог поручника није ме поколебало. Остао сам при својој одлуци.

- Како год хоћете, рекао је Иван Игњатич, радите шта знате. Али шта ћу ја ту као сведок? У ком својству? Људи се туку: какво је то чудо, ако смем да питам? Хвала богу, ишао сам и на Шведа и на Турчина, свега сам се нагледао.

Покушао сам да му некако објасним дужност секунданта; али Иван Игњатич никако није могао да ме схвати.

- Ваша воља, рекао је. - Кад ме већ мешате у све то, најбоље да одем Ивану Кузмичу, и по дужности га известим како се у тврђави спрема злочин, противан интересу државе, па нека господин командант благоизволи да предузме потребне мере.

Препао сам се и почео да молим Ивана Игњатича да ништа не говори команданту; једва сам га убедио; оставио сам га тек кад ми је дао своју реч.

Вече сам, као и обично, провео код команданта. Трудно сам се да изгледам весело и безбрижно, да не бих изазвао сумњу и да избегнем досадна испитивања; али признајем, нисам био тако хладнокрван како се увек хвале готово сви који су били у мом положају. Те вечери сам био посебно разнежен и ганут. Марија Ивановна свиђала ми се више него обично. Мисао да је можда последњи пут гледам придала јој је нешто дирљиво у мојим очима. И Швабрин је дошао. Одвео сам га у страну и обавестио га о свом разговору с Иваном Игњатичем.

- Шта ће нам секунданта? суво ми је рекао. - Обавићемо и без њих.

Договорили смо да се тучемо иза Пластова близу тврђаве, и да се нађемо тамо сутрадан у седам сати ујутро. Привидно смо тако пријатељски разговарали да се Иван Игњатич од радости избрбљао.

- Одавно је тако требало! задовољно ми је рекао. - Бољи је и мршав мир него дебела парница; ако и није частан, бар је здрав.

- Шта, шта, Иване Игњатичу? рече капетаница, која је у углу гатала у карте. - Нисам добро чула.

Иван Игњатич примети да ми није право и сети се свог обећања, па се збуни, не знајући шта да одговори. Швабрин му притече у помоћ.

- Иван Игњатич одобрава наше измирење, рече он.

- А с ким си се то, бађушка, свађао?

- Нешто смо се закачили, ја и Петар Андрејич.

- А зашто?

- Просто ни за шта: због неке песмице, Василиса Јегоровна.

- Нашли сте због чега да се свађате! Због песмице!... Па како је то било?

- Ево како: Петар Андрејич је недавно саставио песму и данас ми запевао, а ја окренем своју омиљену:

Капетанска ћери
не шетај с вечери.

- Ту је настао неспоразум. Петар Андрејич се прво наљутио, а онда је и сам увидео да свако сме да пева шта му драго. На томе се и завршило.

Једва сам суздржавао гнев због Швабринове бестидности, али нико осим мене није разумео његове грубе двосмислице; бар нико није обратно пажњу на њих. Са песмица је разговор прешао на леснике, и командант примети да су све то пробисвети и тешки пијанци, па ме пријатељски посаветовао да се манем стихотворства, јер се не уклапа у службу, а и ничему добром не води.

Нисам више могао да поднесем Швабриново присуство, и убрзо се опростих с командантом и његовом породицом. Вратио сам се кући, прегледао сабљу, опробао јој врх и легао да спавам, наредивши Савељичу да ме пробуди пре седам сати.

Сутрадан, у договорено време, стајао сам већ иза Пластова, очекујући противника. Убрзо је дошао и он.

- Могу нас затећи, рекао ми је. - Боље да пожуримо.

Скинули смо мундире, остали у кошуљама, и повадили сабље.
У том тренутку иза пласта одједном искрсну Иван Игњатич са пет инвалида. Позвао нас је команданту. Зловољно смо послушали; војници нас опколише, и ми пођосмо за Иваном Игњатичем, који нас је свечано водио, корачајући врло достојанствено.

Ушли смо у командантову кућу. Иван Игњатич отвори врата и свечано објави: „Привео!" Дочекала нас је Василиса Јегоровна.

- Ах, бањушке! На шта то личи? Молим? У нашој тврђави спремати убиство! Иване Кузмичу, сместа их похапси! Петре Андрејичу!

Алексеје Иваничу! Овамо ваше сабље, дајте их, дајте. Палашка, носи те сабље у оставу. Петре Андрејичу! Томе се од тебе нисам надала, како те није стид! Добро Алексеј Иванич: он је због убиства из гарде најурен, он и у господа бога не верује. Али ти? Зар се теби прохтело?

Иван Кузмич се сасвим сложно са својом супругом, и само је додао: - Знаш, Василиса Јегоровна истину говори. Двобоји су изричито забрањени војним законом.

Палашка нам узе сабље и однесе их у оставу. Нисам могао да се уздржим од смеха. Швабрин се и даље правио озбиљан.

- Колико год вас поштовао, хладнокрвно се обратно капетаници, морам приметити да се узалуд узнемиравате, подвргнувши нас вашем суду. Оставите то Ивану Кузмичу, то је његов посао.

- Ех, бањушка! рече капетаница - Па зар муж и жена нису једно тело и душа? Иване Кузмичу! Шта си зинуо? Одмах стави сваког у један крај, на хлеб и воду, да забораве те глупости; а отац Герасим нека им одреди покору, да моле од бога опроштај и покају се пред људима.

Иван Кузмич није знао шта ће. Марија Ивановна је била изузетно бледа. Бура се постелено стишала. Капетаница се смирила и натерала нас да се пољубимо. Палашка нам је изнела сабље. Изашли смо од команданта привидно измирени. Иван Игњатич нас испрати.

- Како вас није стид, љутито му рекох, да нас пријавите команданту, кад сте ми дали реч да то нећете учинити?

- Тако ми бога, ја Ивану Кузмичу ни реч нисам рекао о томе, одговори он. - Василиса Јегоровна је све испипала од мене. Она је све и наредила без командантовог знања... Али хвала богу што се овако свршило.

Отишао је затим кући, а ја и Швабрин остали смо насамо.

- Наша ствар не може се тиме завршити, рекох.

- Наравно, рече Швабрин. - Платићете ми својом крвљу за вашу дрскост; али вероватно ће мотрити на нас. Мораћемо да се претварамо неколико дана. Довиђења.

И ми се растадосмо, као да ништа није било.

Вратио сам се команданту и, као и обично, сео до Марије Ивановне. Иван Кузмич није био код куће. Василиса Јегоровна била је заузета домазлуком. Разговарали смо полугласно. Марија Ивановна ми је нежно пребацивала што сам све узнемирио својим сукобом са Швабрином.

- Сва сам претрнула, рекла је, кад су нам казали да ћете се туђи сабљама. Мушкарци су баш чудни! Само због једне речи, коју би за недељу дана сигурно заборавили, спремни су да се секу и жртвују не само живот, већ и савест и срећу оних који... Али ја сам уверена

да ви нисте први започели свађу. Мора да је крив Алексеј Иванич.

- Због чега тако миелите, Марија Ивановна?

- Онако... он увек воли да се руга! Ја не волим Алексеја Ивановича. Он ми је баш мрзак; али чудно: никако не бих волела да се и ја њему тако не свиђам. Тога бих се много бојала.

- А шта ви миелите, Марија Ивановна? Да ли се ви њему свиђате или не?

Марија Ивановна поцрвене.

- Мени се чини... мислим да му се свиђам.

- По чему вам се то чини?

- Зато што ме просио.

- Просио! Он вас је просио? А када?

- Прошле године. Два месеца пред ваш долазак.

- И ви нисте пристали?

- Као што видите. Алексеј Иванич је, наравно, човек паметан и из добре породице, а и имућан је; али кад помислим да бих на венчању морала пред свима да се пољубим са њим... ни за шта на свету! Ни за какво благо!

Речи Марије Ивановне отворише су ми очи и много су ми тога разјасниле. Схватио сам зашто је њу Швабрин стално клеветао. Вероватно је приметно нашу узајамну наклоност, па се трудно да нас раздвоји. Речи које су биле повод нашој свађи учинише ми се

још гаднije кад сам у њима, уместо грубог и непристојног ругања, видео смишљену клевету. Осетио сам још јачу жељу да казним тог дрског лажова, и с нестрпљењем сам чекао згодну прилику.

Нисам дуго чекао. Сутрадан, док сам седео за елегијом и гриц-као перо тражећи риму, Швабрин куцну на мој прозор. Оставио сам перо, узео сабљу и изашао.

- Зашто да одлажемо? рече Швабрин. - Не пазе на нас. Сиђимо до реке, Тамо нам нико неће сметати.

Ћутке смо кренули. Сишли смо стрмом стазицом, застали на обали реке, па исукали сабље.

Швабрин је био вештији, ја сам био јачи и смелији, а ***monsieur*** Бопре, као стари војник, дао ми је неколико лекција из мачевања, којима сам се сад користио. Швабрин се није надао тако опасном противнику. Дуго нисмо могли да наудимо један другом. Најзад, приметивши да Швабрин малаксава, почео сам живо да нападам и натерао га готово у реку. Одједном зачух да ме неко гласно дозива. Осврнуо сам се и угледао Савељича како трчи ка мени стазом поред обале... У том тренутку осетих снажан убод испод десног рамена; пао сам и изгубио свест.

Глава V

ЉУБАВ

О, девојко, ти девојко лепа!
Не удај се, ти девојко, млада.
Питај прво оца, мајку,
оца, мајку и родбину;
Док памети не сакупиш,
и памети и мираза.

Народна песма

Од мене ли бољу нађеш - заборавићеш ме,
Нађеш ли гору - памтићеш ме.

Исто

Кад сам се освестио, нисам неко време могао да се приберем, ни да схватим шта је било са мном. Лежао сам на кревету у непознатој соби, и осећао велику изнемоглост. Преда мном је стајао Савељич са свећом у руци. Неко је пажљиво одмотавао завоје којима су

ми биле стегнуте груди и раме. Мало-помало, мисли ми се разбистрише. Сетио сам се двобоја и јасно ми је било да сам рањен. Тад шкрипнуше врата.

- Како му је? шапатом рече глас од кога сав устрептах.

- Све исто, уздахнувши рече Савељич. - У несвестици ево већ пети дан.

Хтео сам да се окренем, али нисам могао.

- Где сам? Ко је ту? једва сам изговорио.

Марија Ивановна приђе постељи и нагну се нада мном.

- Како вам је? рече она.

- Хвала богу, рекох слабим гласом. - То сте ви, Марија Ивановна? Реците ми...

Нисам имао снаге да наставим, па ућутах. Савељич ускликну. Радост му је озарила лице.

- Освестио се! Освестио! понављао је. - Хвала ти, господе! Ех, бађушка Петре Андрејичу! Како си ме препао! Није шала, пети дан!...

Марија Ивановна га прекиде.

- Не говори много са њим, Савељичу, рече она. - Још је слаб.

Изашла је и тихо притворила врата.

Мисли су ми се комешале. Био сам, значи, у командантовој кући. Марија Ивановна ме обилазила. Хтео сам нешто да питам Са-

вељича, али старац одмахну главом и запуши уши. Зловољно сам затворио очи и убрзо заспао.

Пробудивши се, позвао сам Савељича, али уместо њега угледах пред собом Марију Ивановну; поздравила ме својим анђеоским гласом. Не могу да опишем слатко осећање које ме обузело у том тренутку. Узео сам њену руку и приљубио лице уз њу, обливши је радосним сузама. Маша је није повукла... и одједном њене усне дотакоше мој образ, и ја осетих врео и свеж пољубац. Прожео ме огањ,

- Мила, добра Марија Ивановна, рекох јој, буди моја жена, усрећи ме.

Она се освести.

- Умирите се, тако вам бога, рекла је, отевши своју руку. - Још сте у опасности; рана може да се отвори. Причувајте се, бар мене ради.

Затим је изашла, оставивши ме у највећем заносу. Срећа ме васкрсла. Она ће бити моја! Воли ме! Та мисао испунила је читаво моје биће.

Од тог часа било ми је све боље. Лечио ме пуковски берберин, јер у тврђави није било другог лекара и, хвала богу, није много мудровао. Младост и јака природа убрзали су моје оздрављење. Неговала ме читава командантова породица. Марија Ивановна није

се одмицала од мене. Наравно, првом приликом сам наставио прекинути разговор, и она ме стрпљиво саслушала. Без икаквог пренемагања признала ми је наклоност свога срца, и рекла да ће се и њени родитељи исто тако радовати њеној срећи.

- Али добро размисли, додала је. - Да не буде сметње од стране твојих родитеља?

Замислио сам се. У нежност моје мајке нисам сумњао; али познавајући очеву нарав и његове ставове, осећао сам да га моја љубав неће превише ганути, и да ће на њу гледати као на лудост младог човека. Искрено само то признао Марији Ивановној, и решио да ипак пишем оцу, што речитије, и замолим га за родитељски благослов. Показао сам писмо Марији Ивановној, којој се оно учинило тако убедљиво и дирљиво да није сумњала у успех, па се препустила осећањима нежног срца, са свом поверљивошћу младости и љубави.

Са Швабрином сам се измирио првог дана по свом оздрављењу. Пребацивши ми због двобоја, Иван Кузмич рече:

- Ех, Петре Андрејичу, требало би и тебе да стрпам у затвор, али си и без тога кажњен. А Алексеј Иванич joui седи под стражом у складишту за жито, и сабља му је закључана код Василисе Јегоровне. Нека га, нек размисли и покаје се.

Био сам и сувише срећан да бих у срцу гајио осећање непријатељства. Почео сам да молим за Швабрина, и добри командант, уз пристанак своје супруге, решио је да га ослободи. Швабрин је до-

шао к мени, изјавио да дубоко жали због онога што се међу нама десило; признао је да је он крив за све, и молио ме да заборавим шта је било. Како по природи нисам злопамтило, искрено сам му опростио и нашу свађу, и рану коју ми је нанео. У његовој клевети видео сам гнев повређеног самољубља и неприхваћене љубави, па сам великодушно оправдао свог несрећног супарника.

Убрзо сам оздравио и вратио се у свој стан. Нестрпљиво сам чекао одговор на своје писмо; нисам смео да се надам, и трудно сам се да потиснем тужна предосећања. С Василисом Јегоровном и њеним мужем још нисам разговарао, али их моја просидба не би изненадила. Ни ја ни Марија Ивановна нисмо се трудили да од њих скривамо своја осећања, и унапред смо били уверени у њихов пристанак.

Најзад, једнога јутра, Савељич је ушао, доневши писмо. Са стрепњом сам га узео. Адреса је била исписана очевом руком. То ме је припремало за нешто значајно, јер је писма обично писала мајка, а он би на крају дописао по неколико редака. Дуго сам оклевао да отпечатим омот, и само сам читао свечани натпис:

„Сину мом, Петру Андрејичу Грињеву, у Оренбуршку губернију, Бјелогорска тврђава". Покушавао сам да по рукопису погодим душевно расположена у коме је писмо писано; најзад сам се решио да га отворим, и већ из првих редова видео сам да је све отишло дођавола. Ево тог писма:

Сине мој Петре! Твоје писмо, у коме молиш за наш родитељски благослов и пристанак на брак са Маријом Ивановном, кћерком Миронова, добили смо 15. овог месеца, и ја не само да не намеравам да ти дам свој благослов и пристанак, већ се спремам до тебе, да те за твоје будалаштине поучим онако као што се уче деца, без обзира на твој официрски чин, јер си доказао да још ниси достојан да носиш сабљу која ти је подарена за заштиту отаџбине, а не за дуеле с истим таквим будалама какав си и сам. Без одлагања пишем Андреју Карловичу с молбом да те премести негде подаље од Бјелогорске тврђаве, где ћеш се манути тих глупости. Мајка твоја, кад је дознала за двобој и јоui да си рањен, од јада се разболела и сад лежи. Шта ли ће бити од тебе? Молим бога да се поправиш, мада не смем да се надам у толику његову милост.

Отац твој А. Г.

Писмо је узбуркало различита осећања у мени. Опори изрази које отац није штедео, дубоко су ме вређали. Ниподаштавање с којим је поменуо Марију Ивановну чинило ми се не само непристојно, већ и неправедно. Ужасавала ме помисао о мом премештају из Бјелогорске тврђаве; али ме највише од свега растужила вест о мајчиној болести. Љутио сам се на Савељича, убеђен да је он обавестио родитеље о двобоју. Шетајући горе-доле по својм собичку, застао сам пред њим и рекао, грозно га погледавши:

- Изгледа да теби није доста што сам захваљујући теби рањен и читавих месец дана био на ивици гроба, него хоћеш и мајку да ми убијеш.

Савељича као да ошину гром.

- Господару, ако бога знаш, рече он и само што не зајеца, шта то извољеваш говорити? Зар сам ја крив што си рањен! Бог ми је сведок, трчао сам да те својим грудима заклоним од сабље Алексеја Иванича! Проклета ме старост омела. А шта сам то мајци твојој учинио?

- Шта си учинио? рекох. - Ко је тебе молио да ме потказујеш? Да те нису поставили за шпијуна?

- Ја? Зар ја тебе да потказујем? кроз сузе рече Савељич. - Господе, царе небески! Ево изволи, прочитај шта мени пише господар, да видиш како сам те потказивао.

Ту он извади из џепа писмо и прочита:

Срам те било, џукело матора, што ме и поред мојих строгих заповести ниси известно о сину мом Петру Андрејичу, већ туђи људи треба да ми јављају о његовим мајмунлуцима. Тако ли ти вршиш своју дужност и господарску вољу! Ја ћу тебе, џукелу матору, послати да напасаш свиње што си утајио истину и попушташ младом човеку. Чим ово примиш, наређујем ти да ми одмах одговориш како је сад његово здравље, за које ми пишу да се поправило, где је тачно рањен, и јесу ли га добро залечили.

Јасно је било да је Савељич преда Мном потпуно чист, и да сам га неправедно увредио прекорима и сумњичењем. Молио сам га за опроштај, али је старац био неутешан.

- Ето шта сам доживео! понављао је. - Ето какву сам милост код толике службе зарадио од својих господара! И џукела матора, и свињар, па сам још и узрок твоје ране!... Не, бађушка Петре Андрејичу, нисам ја крив, већ проклети мусје, он те научио да боцкаш гвозденим ражњевима и да се бацакаш, као да ћеш се боцкањем и бацакањем сачувати од рђавог човека! Зато је требало најмити мусјеа, тражити паре!

Али ко се онда потрудио да обавести оца о мом владању? Генерал? Рекао бих да је он слабо бринуо о мени; а Иван Кузмич није сматрао за потребно да подноси рапорт о мом двобоју. Губио сам се у нагађању. Моје сумње се зауставише на Швабрину. Једини је он имао користи од потказивања, јер би ме после тога могли удаљити из тврђаве и прекинути моје везе с командантовом породицом. Пошао сам да о свему обавестим Марију Ивановну. Дочекала ме на прагу.

- Шта вам је? рече она, угледавши ме. - Како сте бледи!

- Све је свршено! рекао сам и пружио јој очево писмо.

Сад је она пребледела. Прочитала је писмо, вратила ми га уздрхталом руком и испрекиданим гласом рекла:

- Види се, није ми суђено... Ваши ме неће у своју породицу. Нека у свему буде воља господња! Бог најбоље зна шта нама треба. Нема се куд, Петре Андрејичу, будите бар ви срећни...

- То неће бити! ускликнух, ухвативши је за руку. - Ти ме волиш, ја сам спреман на све. Дођи, пашћемо пред ноге твојих родитеља; они су људи простодушии, нису охолог срца... Они ће нас благословити; ми ћемо се венчати... А после, временом, уверен сам да ћемо умилостивите мога оца; мајка ће бити уз нас; он ће ми опростити.

- Не, Петре Андрејичу, рекла је Маша, нећу да пођем за тебе без благослова твојих родитеља. Без њиховог благослова ти не би имао среће. Покоримо се вољи божјој! Наћеш ли ону која ти је суђена, заволиш ли другу... бог био с тобом, Петре Андрејичу, а ја ћу се за вас обоје... !

Ту она заплака и оде од мене. Хтео сам да пођем за њом у собу, али сам осетио да не владам собом па сам се вратио кући. Седео сам дубоко замишљен, кад одједном Савељич прекиде моја размишљања.

- Ево, господару, рече, пруживши ми исписан лист хартије. - Погледај да ли сам ја потказивао свога господара, и правим ли ја заваду између оца и сина.

Узео сам му хартију из руке: то је био Савељичев одговор на добијено писмо. Ево га, од речи до речи:

Господару Андреје Петровичу, милостиви оче наш!

Добио сам ваше милостиво писмо, у коме се извољеваш љутити на мене, роба вашега, да ме буде стид што не вршим ваше господарске заповести; а ја нисам матора цукела, већ сам ваш верни слуга, господарске наредбе слушам и вазда сам вас вредно служио и седе власи доживео. За рану Петра Андрејича ништа вам нисам писао да вас узалуд не плашим, а чујем да је госпођа мати наша Авдотја Васиљевна и без тога пала у постељу од страха, и за њено здравље бога ћу молити. А Петар Андрејич био је рањен испод десног рамена, у груди, под саму кошчицу, педаљ у дубину, и лежао је у командантовој кући, где смо га пренели са обале, а лечио га је овдашњи берберин Степан Парамонов, и сад је Петар Андрејич хвала богу здрав, а о њему да се пише осим доброг нема шта. Командири су, како чујем, задовољни с њим, а код Василисе Јегоровне он је као рођени син. А што му се десио такав случај, зато не треба момка грдити; коњ има четири ноге, па се опет спотакне. И још ми изволевате писати да ћете ме послати свиње да напасам, што је ваша господарска воља. А сада се ропски клањам.

Верни слуга ваш

Архип Савељев

Нисам могао да се неколико пута не осмехнем, читајући посланицу доброг старца. Ја нисам био у стању да одговорим оцу, а да се мајка умири чинило ми се довољно и Савељичево писмо.

Од тада се мој положај променио. Марија Ивановна готово да није ни говорила са мном, и упорно се трудила да ме избегне. Командантова кућа постала ми је мрска. Мало-помало, навикао сам да седим сам у својој соби. Василиса Јегоровна ми је у почетку замерала због тога, али видевши да сам упоран, оставила ме на миру. Са Иваном Кузмичем виђао сам се само кад је то захтевала служба. Швабрина сам ретко и нерадо сретао, тим пре што сам код њега уочио притајено непријатељство према мени, што ме учврстило у мојој сумњи. Живот ми је постао несносан. Утонуо сам у суморну замишљеност, коју су потхрањивали самоћа и беспослица. Моја љубав разбуктала се у усамљености, и било ми је све теже. Изгубио сам вол>у за читање и књижевност. Дух ми је клонуо. Бојао сам се да ћу да полудим, или се одам пороцима. Неочекивани догађаји, који су пресудно утицали на цео мој живот, изненада су снажно и благотворно уздрмали моју душу.

Глава VI

ПУГАЧ О В

Почујте, ви момци млађани,
шта ћемо вам ми старци казивати.

Песма

Пре него што приступим описивању необичних догађаја којима сам био сведок, морам да кажем неколико речи о положају Оренбуршке губерније крајем 1773. године.

Ова пространа и богата губернија била је насељена мноштвом полудивљих народа који тек што су признали власт руских царева. Ненавикли на законе и грађански живот, лакоумни и жестоки, често су дизали побуне, што је терало власт да их стално надзире, не би ли их задржала у покорности. На погодним местима сграђене су тврђаве, насељене углавном козацима, давним господарима јаичких обала. Али јаички козаци, којима је била дужност да чувају

мир и безбедност у том крају, од неког времена постали су и сами немирни и опасни поданици владе. Године 1772. избила је побуна у њиховом главном граду. Изазвале су је строге мере генерал-мајора Траубенберга, које је предузео да у војсци заведе потребну послушност. Уследило је варварско убиство Траубенберга, самовољна промена управе, и на крају гушење буне картечима и суровим казнама.

То се догодило нешто пре мога доласка у Бјелогорску тврђаву. Све се већ стишало, или се бар тако чинило; власт је олако поверовала привидном покајању препредених бунтовника; међутим, у њима је потајно кључала мржња, и само су чекали згодну прилику да обнове немире.

Али да се вратим својој причи.

Једне вечери (било је то почетком октобра 1773. године) седео сам код куће сам, слушао завијање јесењег ветра, и гледао кроз прозор облаке како јуре поред месеца. Дошли су и позвали ме код команданта. Одмах сам пошао. Тамо сам затекао Швабрина, Ивана Игњатича и наредника. У соби нису биле ни Василиса Јегоровна ни Марија Ивановна. Командант ме поздравио, забринут у лицу. Закључао је врата, позвао нас да седнемо, сви осим наредника који је стајао крај врата, онда извадио из џепа хартију и рекао нам:

- Господо официри, велика новост! Слушајте шта пише генерал.

Ставио је наочаре и прочитао ово:

Господину команданту Бјелогорске тврђаве
капетану Миронову.

Повјерљиво.

Овим вас извештавам да је из затвора одбегли донски козак и расколник Јемељан Пугачов, учинио неопростиву дрскост узевши име покојног цара Петра III, па је, прикупивши разбојничку дружину, дигао буну у јаичким селима и већ освојио и разорио неколико тврђава, свуда вршећи разбојништва и убиства. Зато ћете, господине капетане, чим ово примите, предузети неодложне мере да одбијете поменутог зликовца и самозванца, а буде ли могућно и потпуно га уништите, ако удари на тврђаву поверену вашем старању.

- Предузети неодложне мере! рекао је командант, скинуо наочаре и савио хартију. - Чуј, лако је то рећи. Зликовац је очигледно јак, а нас је само сто тридесет, не рачунајући козаке, у које се слабо можемо уздати. Ти не замери, Максимичу (наредник се осмехну). Али нема се куд, господо официри! Будите савесни, поставите страже и ноћне извиднице, а у случају напада затворите капију, па изведите војнике. Ти Максимичу, добро пази на своје козаке. Топ да се прегледа и лепо очисти. А од свега највише пазите да ово остане у тајности, и да нико у тврђави ништа не сазна пре времена.

Кад је издао ове наредбе, Иван Кузмич нас отпусти. Изашао сам са Швабрином, претресајући оно што смо нули.

- Шта мислиш, чиме ће се ово завршити? упитах га.

- Бог би га знао, рече он. - Видећемо. За сад не видим ништа озбиљно. Али ако...

Он се замисли и поче одсутно да звиждуће неку француску аријy.

И поред све наше предострожности, вест о појави Пугачова раширила се тврђавом. Ма колико поштовао своју жену, Иван Кузмич јој ни за шта на свету не би открио тајну која му је поверена у служби. Чим је добио писмо од генерала, вешто је испратио Василису Јегоровну, рекавши јој да је отац Герасим добио неке нарочите вести из Оренбурга, које чува у великој тајности. Василиса Јегоровна је одмах пожелела да оде у госте попадији; на савет Ивана Кузмича повела је и Машу, да јој не буде самој досадно.

Оставши сам у кући, Иван Кузмич је одмах послао по нас, а Палашку заиоучао у оставу да не би прислушкивала.

Кад се Василиса Јегоровна вратила кући, не успевши ништа да испипа од попадије, дознала је да је за време њеног одсуства код Ивана Кузмича било саветовање, и да је Палашка била под кључем. Досетила се да ју је муж обмануо, и почела да га испитује. Али се Иван Кузмич спремио за напад. Нимало се није збунио, и храбро је одговорио својој радозналој сапутници:

- Знаш, мајчице, нашим женама наспело је да пећи ложе сламом, а како отуда може доћи несрећа, издао сам строгу наредбу да жене не ложе пећи сламом, него прућем и суварцима.

- А што ти је требало да заљубљуваш Палашку? упитала је капетаница. - Зашто је сирота девојка преседела у остави све док се ми нисмо вратиле?

Иван Кузмич није био спреман за ово питање; спетљао се и промрмљао нешто несувисло. Василиса Јегоровна је увидела да јој се муж претвара, али знајући да ништа од њега неће извући, престала је да га испитује, и почела да говори о киселим краставцима које је Акулина Памфиловна спремала на сасвим посебан начин. Целе ноћи Василиса Јегоровна није могла да заспи, и никако није могла да се досети шта је то у глави њеног мужа што она не сме да зна.

Сутрадан, враћајући се из цркве, видела је Ивана Игњатича како извлачи из топа крпице, шљунак, иверје, чепове и свакојако смеће којим су га деца напунила.

„Шта ли значе те војне припреме?" помисли капетаница. „Да не очекују напад Киргиза? Али зар би Иван Кузмич крио од мене такве тричарије?"

Дозвала је Ивана Игњатича, у чврстој намери да од њега измами тајну која је мучила њену женску радозналост.

Василиса Јегоровна је почела с неколико опаски о домаћинству, као што судија почне истрагу споредним питањима, да би уљуљкао пажњу испитаника. Затим, пошутавши мало, она дубоко уздахну и вртећи главом рече:

- Господе боже! Какве вести! Шта ће од свега тога бити?

- Ех, мајчице! рече Иван Игњатич. - Бог је милостив: војске имамо доста, барз^га много, а топ сам очистио. Ако бог да, одупрећемо се Пугачову. Господ нас неће оставити, свиња нас неће појести.

- А какав је човек тај Пугачов? упита капетаница.

Иван Игњатич виде да се избрбљао и уједе се за језик. Али већ је било касно. Василиса Јегоровна га натера да јој све призна, обећавши му да никоме неће причати о томе.

Василиса Јегоровна је одржала обећање и никоме ни реч није рекла осим попадији, и то само зато што је њена крава пасла у степи, па би зликовци могли да је отму.

Убрзо су сви говорили о Пугачову. Гласине су биле различите. Командант је послао наредника, с налогом да се о свему добро распита у суседним насељима и тврђавама. Наредник се вратио после два дана с извештајем да је у степи, на шездесет врста од тврђаве, видео многе ватре, и од Башкираца чуо да иде грдна сила. Али ништа тачније није могао да каже, јер се бојао да иде даље.

У тврђави је међу козацима настало неко необично комешање: окупљали су се по свим улицама у гомиле, тихо међу собом разговарали, и разилазили се чим опазе коњаника или гарнизонског војника. Послали су им уходе. Јулај, покрштени Калмик, донео је команданту важну доставу. По Јулајевим речима, наредникови су извештаји били лажни; кад се вратио, лукави козак рекао је својим друговима да је био код побуњеника, и то баш код њиховог вође, који га је пустио до своје руке и дуго с њим разговарао. Командант је одмах затворио наредника, а Јулаја поставио на његово место. Козаци су то примили с видним незадовољством. Гласно су се бунили, па је Иван Игњатич, извршилац командантове наредбе, чуо својим ушима како говоре: „Добићеш ти своје, гарнизонски пацове!" Командант је мислио да још истог дана испита затвореника, али је наредник побегао из затвора, вероватно уз помоћ својих присталица.

Једна нова околност још је више узнемирила команданта. Ухваћен је неки Башкирац с прогласима који су позивали на побуну. Зато је командант наумио да опет сакупи своје официре, и поново је хтео да под згодним изговором удаљи Василису Јегоровну. Али како је Иван Кузмич био човек крајње искрен и простодушан, ништа друго није смислио, већ исто оно што је већ једном употребио.

- Знаш, Василиса Јегоровна, рекао јој је, накашљавши се, отац Герасим добио је, кажу, из града...

- Не лажи више, Иване Кузмичу, прекиде га капетаница. - Ти би сигурно да сазовеш савет, па да без мене говорите о Јемељану Пугачову. Али нећеш ме преварити.

Иван Кузмић избечи очи.

- Ех, мајчице, рече он, кад већ све знаш, ти онда остани, говорићемо и пред тобом.

- Тако, бањушка мој, рече она. - Не приличи теби да се претвараш, пошаљи-де по официре.

Опет смо се сакупили. Иван Кузмич нам је пред женом прочитао проглас Пугачова, који је писао неки полуписмени козак. Разбојник је објавио своју намеру да одмах крене на нашу тврђаву, позивао козаке и војнике у своју дружину, а командирима саветовао да не дају отпор, претећи им смртном казном. Проглас је био написан грубим, али јаким изразима, и мора да је упечатљиво деловао на ум припростих људи.

- Види ти лопова! узвикну капетаница. - Шта се још усуђује да нам предлаже! Да му се изађе у сусрет и застава положи пред ноге! Ех, пасји син! Зар не зна да смо ми већ четрдесет година у служби, и да смо се, богу хвала, свачег нагледали. Зар би се нашли такви командири који би послушали разбојника?

- Не би требало да их има, рече Иван Кузмич. - Али чује се да је зликовац завладао већ многим тврђавама.

- Јак је, очигледно, рече Швабрин.

- Е, па одмах ћемо сазнати колико је јак, рече командант. - Василиса Јегоровна, дај кључ од амбара. Иване Игњатичу, доведиде оног Башкирца, а Јулају кажи да донесе корбач.

- Стани, Иване Кузмичу, рече капетаница, устајући. - Дај да прво изведем Машу некуд из куће; ако чује дреку препашће се. А и ја, право да ти кажем, не марим за та испитивања. Будите поздрављени.

Мучење је у старо време било толико укорењено у судском поступку, да је благотворни указ којим је укинуто дуго остао без икаквог дејства. Сматрало се да је признање преступника неопходно да би се утврдила његова кривица - идеја не само неоснована, већ и сасвим противна здравом правном схватању: јер ако се одрицање окривљеног не прихвати као доказ његове невиности, онда његово признање још мање може бити доказ његове кривице. Чак и сада ми се деси да чујем старе судије како жале што је укинут тај варварски обичај. А у наше време нико није сумњао у неопходност мучења - ни судије, ни оптуженици. Зато командантова заповест нимало није зачудила нити узбудила икога од нас. Иван Игњатич је отишао по Башкирца који је седео код капетанице у амбару, под кључем, и после неколико минута несрећника уведоше у предсобље. Командант нареди да га доведу у собу.

Башкирац је с муком прешао праг (ноге су му биле окована дрвеним кладама) и, скинувши високу шубару, застао код врата. Погледао сам га и стресао се. Никада нећу заборавити тог човека. Било му је можда седамдесет година. Није имао ни носа ни ушију. Глава му је била обријана; уместо браде штрчало је неколико седих длака; био је омален, мршав и погурен, али су му косе очи још блистале огњем.

- Гле! рече командант, кад је по његовим страшним белезима познао једног од бунтовника кажњених 1741. године. - Па ти си, стари вуче, већ био у нашој кљуси. Није ти, значи, први пут да се буниш, кад ти је тиква тако остругана. Прићи-де ближе; говори, ко те послао?

Стари Башкирац је ћутао и гледао у команданта, с изразом потпуног неразумевања.

- Зашто ћутиш? настави Иван Кузмич. - Или руски не разумеш, мамлазе? Јулају, де питај га на вашем језику ко га је послао у нашу тврђаву?

Јулај је поновио на татарском језику питање Ивана Кузмича. Али Башкирац је и у њега гледао истим оним изразом, и ни реч није рекао.

- Јакши[10], рече командант. Проговорићеш ти мени. Децо! Скините му тај лудачки шарени халат, па му изравнајте леђа. Али пази, Јулају, поштено му дај!

Два инвалида почеше да свлаче Башкирца. На несрећниковом лицу појави се немир. Почео је да ее осврће лево-десно, као зверка кад је деца ухвате. А кад му један инвалид узе руке, стави их себи око врата и подиже га на своја леђа, а Јулај узе корбач и замахну - Башкирац тада заједа слабим, молећивим гласом и, машући главом, отвори уста, у којима се уместо језика мрдао кратки патрљак.

Кад се сетим да се то догодило у моје време, и да сам сада доживео благу владавину цара Александра, морам се дивити брзим успесима просвете и ширењу начелачовечности. Млади човече! Ако моји записи дођу у твоје руке, сети се да су најбоље и најтрајније оне промене које настају побољшањем обичаја, без икаквих насилних потреса.

Сви се запрепастише.

- Ех, рече командант, види се да од њега ништа нећемо дознати. Јулају, одведи Башкирца у амбар. А ми ћемо, господо, још мало попричати.

Почели смо да расправљамо о нашем положају, кад одједном уђе у собу Василиса Јегоровна, сва задихана и изузетно узбуђена.

- Шта ти је? зачуђено упита командант.

[10] **Добро (татарски).**

- Невоља, бањушка! рече Василиса Јегоровна. - Јутрос је пала Њижнеозерска тврђава. Радник оца Герасима малочас се вратио оданде. Видео је како су је освајали. Командант и сви официри су обешени. Сви војници заробљени. Док се окренеш, зликовци ће бити овде.

Страшно ме поразила неочекивана вест. Познавао сам команданта Њижњеозерске тврђаве, мирног и скромног младог човека; пре два месеца пролазио је из Оренбурга са својом младом женом, и одсео код Ивана Кузмича. Њижњеозерска се налазила двадесет пет врста од наше тврђаве. Сваког часа могли смо и ми да очекујемо напад Пугачова. Судбина Марије Ивановне јасно ми је изашла пред очи, и срце ми је премрло.

- Чујте, Иване Кузмичу, рекао сам команданту. - Наша је дужност да бранимо тврђаву до последњег даха; ту не треба трошити речи. Али вреди мислити о безбедности жена. Пошаљите их у Оренбург, ако је пут још слободан, или у неку даљу, сигурнију тврђаву, где зликовци не би могли допрети.

Иван Кузмич се окрете жени и рече јој:

- Да знаш, мајчице, добро би било да вас испратимо некуд подала, док не свршимо с бунтовницима.

- Којешта! рече капетаница. - Где је та тврђава у коју меци не би улетели? По чему Бјелогорска није сигурна? Хвала богу, двадесет и две године у њој живимо. Видели смо и Башкирце и Киргизе, одолећемо ваљда и Пугачову!

- Твоја воља, мајчице, рече Иван Кузмич. - Ти остани, ако се баш уздаш у нашу тврђаву. Али шта ћемо с Машом? Добро ако се одбранимо или сачекамо помоћ, али шта ако зликовац узме тврђаву?

- Е, онда...

Ту Василиса Јегоровна запе и уђута, силно узбуђена.

- Не, Василиса Јегоровна, настави командант, приметивши да су његове речи деловале, можда први пут у његовом животу. - Маша не може остати овде. Пошаљимо је у Оренбург, њеној куми: тамо је доста и војске и топова, а бедеми су од камена. А и теби саветујем да пођеш тамо с њом; јеси стара, али размисли шта би с тобом било ако тврђаву освоје на јуриш.

- Добро, рече капетаница, нек тако буде, послаћемо Машу. А мене ни у сну немој да молиш: ја не идем. Куд ћу се под старе дане растајати с тобом, да тражим усамљен гроб у туђем крају. Заједно смо живели, заједно ћемо и умрети.

- И та ти ваља, рече командант. - Али не треба оклевати. Иди и спреми Машу за пут. ИсПратићемо је сутра, чим сване; даћемо јој и пратњу, мада немамо превише људи. А где је Маша?

- Код Акулине Памфиловне, рече капетаница. - Позлило јој је кад је чула да је узета Њижњеозерска; бојим се да се не разболи. Господе боже, шта смо дочекали!

Василиса Јегоровна оде да се побрине за Машин одлазак. Разговор се код команданта наставио, али нисам се више мешао и

ништа нисам слушао. Марија Ивановна је дошла на вечеру бледа и уплакана. Ћутке смо вечерали, и поустајали од стола брже него иначе; опростивши се са целом породицом, пошли смо својим кућама. Али намерно сам заборавио сабљу и вратио се по њу; слутио сам да ћу Марију Ивановну затећи саму. И заиста, она ме дочека на вратима и пружи ми сабљу.

- Збогом, Петре Андрејичу! рекла је у сузама. - Мене шаљу у Оренбург. Да сте живи и срећни; можда ће бог дати да се опет видимо; ако ли не буде...

Ту она зајеца. Ја је загрлих.

- Збогом, анђеле мој, рекох. - Збогом, мила моја, жељо моја! Шта год са мном да се деси, веруј, последња моја мисао и последња молитва биће за тебе!

Маша је јецала на мојим грудима. Ватрено сам је пољубио и нагло изашао из собе.

Глава VII

НАПАД

Главо моја, главице,
главо ислужена!
Служила си, главо моја,
равно тридесет и три лета.
Ах, не ислужи ти главице
ни користи себи, ни радости,
ни реч добру не дочека,
а ни чина високога;
само си ми заслужила
два балвана висока
и одозго греду кленову,
свилен гајтан око врата.

Народна песма

Те ноћи нисам спавао, нити сам се свукао. Хтео сам да у зору одем на капију тврђаве, кроз коју је Марија Ивановна требало да про-

ће, и тамо се последњи пут поздравим са њом. Осећао сам велику промену у себи: немир моје душе много ми је лакше падао од туге која ме већ данима гушила. Са жалошћу због растанка, мешала се и нејасна, али слатка нада, нестрпљиво ишчекивање опасности, и осећање племенитог частољубља. Ноћ је неосетно прошла. Хтео сам већ да пођем, кад се врата отворише и појави се каплар, са извештајем да су наши козаци ноћас изашли из тврђаве и на силу одвели Јулаја, и да се око тврђаве врзмају непознати људи. Ужаснула ме је помисао да Марија Ивановна неће успети да отпутује; брзо сам дао каплару неколико наредби и сместа појурио команданту.

Већ је свитало. Летео сам улицом, кад зачух да ме неко зове. Застао сам.

- Куда ћете? рече Иван Игњатич, сустигавши ме. - Иван Кузмич је на бедему и послао ме по вас. Пугач је овде!

- Оде ли Марија Ивановна? упитах са стрепњом у срцу.

- Није стигла, рече Иван Игњатич. - Пут за Оренбург је пресечен, тврђава је опкољена. Зло, Петре Андрејичу!

Пошли смо на бедем - природно узвишење, утврђено оградом од кољa. Тамо су се већ окупљали сви житељи тврђаве. Гарнизон је био под оружјем. Топ је довучен претходног дана. Командант је ходао испред своје малобројне војске. Блиска опасност надахнула је старог ратника необичном храброшћу. По степи, недалеко од тврђаве

ђаве, крстарило је двадесетак коњаника. Били су изгледа козаци, али је међу њима било и Башкираца, који су се лако могли познати по капама од рисовине и тоболцима за стреле. Командант је обишао своје трупе, говорећи војницима:

- Хајде, децо, од бранимо данас мајку-царицу, и покажимо целом свету да смо храбри и заклетви верни!

Војници громко повикаше да су спремни. Швабрин је стајао поред мене и нетремице гледао у непријатеља. Људи који су јахали по степи уочише кретање у тврђави, па се окупите у гомилу и почете да се договарају. Командант нареди Ивану Игњатичу да упери топ, и сам потпали фитиљ. Ђуле зазвижда и прелете изнад њих, не наневши им никакву штету. Коњаници се раштркаше и одмах се изгубите из вида; степа је опустела.

На бедему се појави Василиса Јегоровна, а са њом и Маша, која није хтела да се одвоји од ње.

- Шта има? рече капетаница. - Како иде битка? Где је непријатељ?

- Непријатељ није далеко, одговори Иван Кузмич. - Даће бог, све ће бити добро. Како је, Машо, бојиш ли се?

- Не, татице, рече Марија Ивановна. - Кад сам сама у кући, више се бојим.

Она погледа у мене и усиљено се осмехну. Сетивши се да сам је синоћ добио из њених руку, ја и нехотице стегох балчак сабље, као

да штитим своју љубав. Срце ми је успламтело. Замишљао сам да сам њен витез. Жудео сам да докажем како сам достојан њеног поверења, и нестрпљиво ишчекивао пресудне тренутке.

Тада се иза узвишице, на пола врсте од тврђаве, појавише нове гомиле коњаника, и убрзо је степу преплавило мноштво људи, наоружаних кошњима и стрелама. Међу њима је на белом коњу јахао човеку црвеном кафтану, с голом сабљом у руци: то је био Пугачов. Стао је; окружили су га и, очигледно по његовој заповести, издвојише се четири човека, који у трку дојахаше пред саму тврђаву. Препознали смо у њима наше издајнике. Један од њих држао је изнад главе лист хартије; на копљу другог била је натакнута Јулајева глава, коју он замахом пребаци до нас, преко кола. Глава несрећног Калмика паде пред ноге команданту. Издајници су викали:

- Не пуцајте! Изађите пред цара! Цар је овде!

- Дађу ћу ја вама! повика Иван Кузмич. - Децо! Пали!

Наши војници опалише. Козак који је држао писмо заљуља се и паде с коња; остали одјурише назад. Погледао сам Марију Ивановну. Поражена изгледом крваве Јулајеве главе, заглушена плотуном, била је потпуно ван себе. Командант позва каплара и нареди му да узме хартију из руку убијеног козака. Каплар оде и врати се, водећи за узду козаковог коња. Предао је команданту писмо. Иван Кузмич га прочита у себи, а онда га исцепа на парчиће. Али бунтовници су се изгледа спремали за напад. Меци убрзо почеше да зује око наших

ушију, а неколико стрела прошиша и зари се око нас у земљу и у кољe.

- Василиса Јегоровна! рече командант. - Ово није женски посао; одведи Машу, видиш да је девојка ни жива ни мртва.

Василиса Јегоровна, која се примирила док су куршуми летели, погледа у степу где се опажало велико кретање, а затим се окрете мужу и рече:

- Иване Кузмичу, живот и смрт у божјој су руци; благослови Машу. Машо, приђи оцу!

Бледа и уздрхтала, Маша је пришла Ивану Кузмичу, клекла и поклонила му се до земље. Стари командант је прекрсти три пута; затим је подиже, пољуби је и рече јој измењеним гласом:

- Иди, Машо, и буди срећна. Моли се богу. Он те неће оставити. Ако се нађе добар човек, нека вам бог да љубав и слогу. Живите као што смо живели ја и Василиса Јегоровна. А сад збогом, Машо. Василиса Јегоровна, води је што пре.

Маша му се обисну о врат и заједа.

- Дај да се и ми пољубимо, рече капетаница и заплака; збогом, мој Иване Кузмичу. Опрости ако сам те чиме увредила!

- Збогом, збогом, матушка! рече командант, загрливши своју жену. - А сад доста! Идите, идите кући; па ако стигнеш, обуци Маши сарафан.

Капетаница је отишла са кћерком. Ја сам гледао за Маријом Ивановном; она се осврну и климну ми главом. Тада се Иван Кузмич окрете ка нама и сву пажњу обрати на непријатеља. Бунтовници су се окупили око свога вође и одједном почете да силазе с коња.

- Сад се добро држите, рече командант, биће јуриш...

У том тренутку разлегла се страховита дрека и крици; бунтовници су јуришали на тврђаву. Наш топ је био напуњен картечом. Командант их је пустио да приђу што ближе, и одједном опалио. Картеч је ударио посред гомиле. Бунтовници се раздвојише, устукнувши. Њихов вођа је остао сам испред њих... Махао је сабљом и као да их је ватрено храбрио ... Крици и дрека, утихли на кратко, опет се заорише.

- Е, децо, рече командант, сад отварај капију, удри у добош! Децо! Напред, на јуриш, за мном!

Командант, Иван Игњатич и ја створисмо се у трен ока испред бедема, али се преплашени гарнизон није ни померио.

- Шта је, децо, што стојите? повика Иван Кузмич. - Ако је да се гине, гинућемо, то нам је дужност!

Тада бунтовници налетеше на нас и провалите у тврђаву. Добош умукну; гарнизон одбаци оружје; мене оборише, али сам се дигао и с бунтовницима ушао у тврђаву. Командант, рањен у главу, стајао је усред гомиле зликоваца који су му тражили кључеве.

Кренуо сам да му притекнем у помоћ, али ме неколико снажних козака дохвати, везавши ме ремењем, говорећи:

- Тако ћемо ми са вама, царским отпадницима!

Повукли су нас кроз улице; свет је излазио из кућа са хлебом и сољу. Разлегло се звоно са цркве. Одједном повикаше из гомиле да је цар на тргу, где чека заробљенике да му се закуну на верност. Народ нагрну на трг; и нас потераше тамо.

Пугачов је седео у фотељи на трему командантове куће. Био је у црвеном козачком кафтану, опшивеном гајтанима. Висока шубара од собовог крзна, са златним ресама, била му је намакнута на очи које су севале. Његово лице ми се учинило познато. Око њега су биле козачке старешине. Отац Герасим, блед и престрављен, стајао је на трему с крстом у рукама и као да га је немо преклињао за будуће жртве. На тргу су убрзо подигли вешала. Кад смо се приближили, Башкирци растераше народ и изведоше нас пред Пугачова. Звоно утихну и завлада дубока тишина.

- Који је командант? упита самозванац.

Наш козачки наредник иступи из гомиле и показа на Ивана Кузмича.

Пугачов страшно погледа у старца и рече:

- Како си се усудио мени да се противиш, цару своме?

Командант, малаксао од ране, сакупи последњу снагу и чврстим гласом рече:

- Ти ниси мој цар; ти си лопужа и самозванац, ето шта си!

Пугачов се мрачно намршти и махну белом марамом. Неколико козака дохвати старог капетана и одвуче га до вешала. На горњој греди појави се унакажени Башкирац кога смо претходног дана испитивали. У руци је држао омчу, и за трен ока угледах несрећног Ивана Кузмича како виси у ваздуху. Тада Пугачову приведоше Ивана Игњатича.

- Закуни се, рече му Пугачов, цару Петру Фјодоровичу!

- Ниси ти наш цар, рече Иван Игњатич, понављајући речи свог капетана. - Ти си, брате, лопужа и самозванац!

Пугачов опет махну марамом и доброг поручника обесише поред његовог старог заповедника.

Ред је био на мене. Одважно сам гледао у Пугачова, спремајући се да поновим одговор својих племенитих другова. Тада, на моје неизрециво изненађење, спазих усред бунтовничких старешина Швабрина, кружно ошишаног по козачки, у козачком кафтану. Пришао је Пугачову и нешто му шапнуо на уво.

- Вешајте га! рече Пугачов и не погледавши ме.

Намакли су ми омчу на врат. Почео сам у себи да се молим, искрено се кајући пред богом за све своје грехе, и молећи га за спас свих који су ми срцу блиски. Довукли су ме под вешала.

- Не бој се, не бој се! говорили су ми џелати; можда су заиста хтели да ме охрабре.

Одједном зачух вику:

- Станите, проклетници, причекајте!...

Џелати су застали. Гледам: Савељич лежи пред ногама Пугачова.

- Оче рођени! - говорио је бедни старац. - Шта ће ти смрт господског детета? Пусти га; даће ти за њега откуп. Ако је за страх и пример, нареди да обесе мене, старца!

Пугачов даде знак, и мене одмах одвезаше и пустише.

- Наш бађушка те помиловао, рекли су ми.

Не могу да кажем да сам се у том тренутку обрадовао свом спасењу, али не кажем ни да ми је било криво. Осећања су ми била и сувише збркана. Поново су ме довели пред самозванца и гурнули ме на колена пред њим. Пугачов ми потури своју жилаву руку.

- Љуби руку, љуби руку! говорили су око мене. Али ја бих прихватио и најсуровију казну уместо тако ниског понижења.

- Бађушка Петре Андрејичу! шапутао је Савељич иза мене, гуркајући ме. - Не терај инат! Шта те кошта? Пљуни и пољуби злик... **СФУЈ** 0 пољуби му ручицу.

Нисам се ни померио. Пугачов спусти руку и с осмехом рече:

- Његово благородство је изгледа шенуло од радости. Дижите га!

Подигли су ме и ослободили ми руке. Гледао сам наставак страшне комедије.

Становништво је кренуло да полаже заклетву. Прилазили су један по један, љубили распеће, а затим се клањали самозванцу. Ту су били и гарнизонски војници. Кројач из чете, наоружан својим тупим маказама, секао им је перчине. Они су се отресали и прилазили руци Пугачова, који им је давао опроштај и примао их у своју дружину. Све је потрајало око три сата. На крају је Пугачов устао из фотеље и сишао са трема, праћен својим доглавницима. Довели су му белог коња, украшеног богатом опремом. Два козака га прихватите под руке и подигоше у седло. Он саопшти оцу Герасиму да ће ручати код њега. У том тренутку разлеже се женски крик. Неколико разбојника извукло је на трем Василису Јегоровну, рашчупану и упола голу. Један од њих већ је стигао да навуче њен јелек. Други су вукли перине, сандуке, посуђе за чај, рубље и свакојаке прње.

- Бањушке моје! викала је несрећна старица. - Пустите душу да се покаје. Рођени моји, водите ме Ивану Кузмичу!

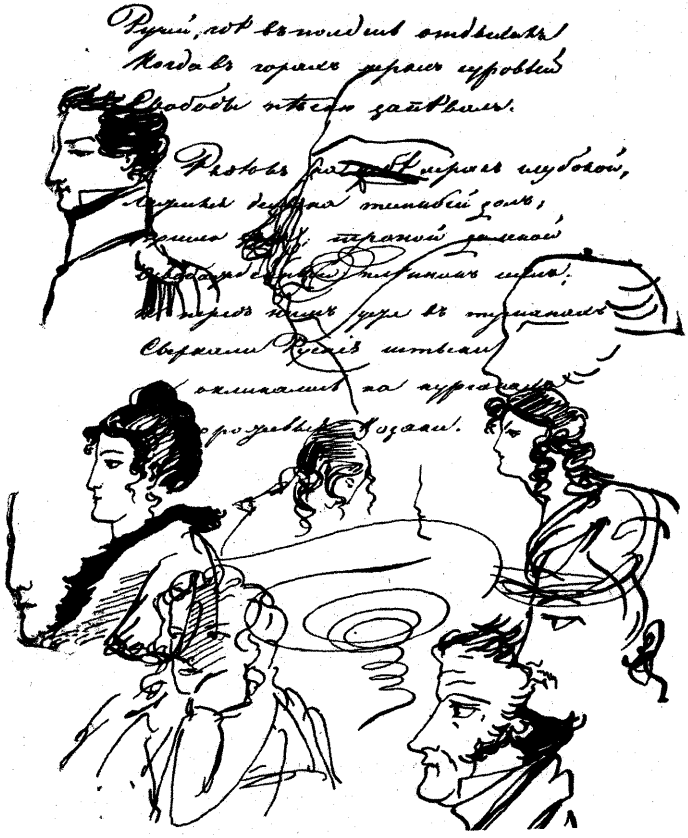
Она одједном угледа вешала и познаде свог мужа.

- Зликовци! цикну она ван себе. - Шта сте урадили с њим? Очи моје, Иване Кузмичу, јуначка главице војничка! Не доакаше ти ни пруски бајонети ни турска ђулад; не изгуби ти живот у часном бою, већ погибе од одбеглог робијаша!

- Мичите стару вештицу! рече Пугачов.

Један млади козак је удари сабљом по глави и она паде мртва на степенице пред кућом.

Пугачов одјаха; народ нагрну за њим.

Глава VIII

НЕЗВАНИ ГОСТ

Незвани гост, гори од Татарина.

Пословица

Трг је опустео. Ја сам само стајао на истом месту, и нисам могао да средим мисли, побркане тако страшним утисцима.

Највише ме мучила неизвесна судбина Марије Ивановне. Где је она? Шта је с њом? Да ли је стигла да се сакрије? Да ли јој је склониште сигурно? Забринуто сам ушао у командантову кућу... Све је било пусто; столице, столови, сандуци, све је поломљено; посуђе поразбијано; све развучено. Потрчао сам уз мале степенице које су водиле у горње одаје, и први пут у животу ушао у собу Марије Ивановне. Видео сам њену постељу, коју су разбојници испревртали; орман је био разваљен И опљачкан; кандило је још жмиркало пред

празним рамом иконе. Остало је и огледалце на зиду... Али где је становница те скромне девојачке собице? Страшна ми се мисао јавила: видео сам је у рукама разбојника... Срце ми се стегло... Горко сам, горко заплакао, и гласно изговорио име своје љубљене... У том тренутку зачух шушањ, и иза ормана се појави Палашка, бледа и уздрхтала.

- Ах, Петре Андрејичу! рекла је, пљеснувши рукама. - Какав дан! Какве страхоте!...

- А Марија Ивановна? нестрпљиво је упитах. - Шта је с Маријом Ивановном?

- Госпођица је жива, рече Палашка. - Сакривена је код Акулине Памфиловне.

- Код попадије! ужаснуто викнух. - Боже мој, па тамо је Пугачов!.

Излетео сам из собе, за трен ока се нашао на улици и безглаво појурио ка поповој кући, ништа не видећи и не осећајући. Тамо се орила вика, грохотан смех и песма... Пугачов је пировао са својим друштвом. И Палашка је дотрчала за мном. Послао сам је да тихо позове Акулину Памфиловну. Попадија је одмах изашла у предсобље, с празном бокалом у рукама.

- Тако вам бога, где је Марија Ивановна? упитах је, неизрециво узбуђен.

- Лежи, голубица моја, код мене у постељи, тамо иза преграде, рече попадија. - Ех, Петре Андрејичу, умало није настрадала, али хвала богу, све је срећно прошло: зликовац тек што је сео да руча, кад она, сирота моја, дође к себи и поче да јеца!... Премрла сам. Он ослушну: „А ко то, баба, код тебе уздише?" Ја се поклоним зликовцу: „Нећака моја, господару; болесна је, лежи ево већ друга недеља." „А млада ли је твоја нећака?" „Млада је, господару." „Па де-покажи ми, бабо, нећаку." Срце ми се стегло, али немам куд. „Изволи, господару; само девојка не може да устане и да изађе пред твоју милост." „Не мари, баба, сам ћу да је погледам." И оде проклетник иза преграде, шта мислиш! Разгрну завесу, погледа тим јастребовим очима - и ништа... бог је спасао! А верујеш ли, ја и мој бањушка већ се припремили за мученичку смрт. Срећом, она га, голубица моја, није познала. Господе боже, шта смо дочекали, тешко нама! Јадни Иван Кузмич! Ко би помислио! А Василиса Јегоровна! Па Иван Игњатич? Зашто њега?... Па како вас поштедеше? А шта кажете за Швабрина, за Алексеја Иванича? Обријао главу у круг, и сад се ту код нас части с њима! Снашао се, нема шта! А кад рекох за болесну нећаку, погледа ме, верујеш ли, као да ме ножем прободе; али хвала му ипак, није меиздао.

У том тренутку разлеже се пијана вика гостију и глас оца Герасима. Гости су тражили вина, а домаћин дозивао жену. Попадија се узмувала.

- Идите ви кући, Петре Андрејичу, рече она, није вам сад ту место; зликовци пијанче. Несрећа је пасти у пијане шаке. Због, Петре Андрејичу. Шта је, ту је, бог нас ваљда неће оставити!

Попадија је отишла. Донекле умирен, пошао сам у свој стан. Пролазећи поред трга, угледао сам неколико Башкираца како се гурају око вешала и скидају чизме са обешених; једва сам обуздавао гнев, али увидео сам да нема сврхе мешати се. По тврђави су јурили разбојници, пљачкајући официрске куће. Са свих страна чула се пијана вика. Стигао сам у стан. Савељич ме дочека на прагу.

- Хвала богу! ускликну кад ме је видео. - А ја већ мислио да су те зликовци опет дочепали. Ех, бањушка Петре Андрејичу! Верујеш ли да су нам све разграбили, лопуже: одећу, веш, ствари, посуђе - ништа нису оставили. Шта ћеш! Хвала богу кад су тебе живот пустили! А да ли си им, господару, познао атамана?

- Не, нисам га познао, а ко је?

- Како, бањушка? Зар си заборавио оног пијанца што ти је измамио кожух на конаку? Зечји кожух нов новцат; а он га, животиња, скроз распарао навлачећи га на себе!

Пренеразио сам се. Заиста, Пугачов је упадљиво личио на мог водича. Постало ми је јасно да су Пугачов и он исто лице, и тада сам схватио зашто ме поштедео. Нисам могао да се начудим необичном стицају околности: зечји кожух поклоњен скитници спасао ме ве-

шала, а пијанац који се смуцао по друмским механама осваја тврђаве и тресе царство!

- Да ли би изволео да поједеш нетто? упита Савељич, увек исти у својим навикама. - У кући нема ничега; него идем, процуњаћу, па да ти нешто спремим.

Кад сам остао сам, утонух у мисли. Шта да радим? Да останем у тврђави, која је под влашћу зликовца, или пођем за његовом дружином, то није било достојно једног официра. Дужност је захтевала да будем тамо где би моја служба још могла да користи отаџбини у тим тешким приликама... Али љубав ми је говорила да останем поред Марије Ивановне, као њен заштитник и бранилац. Мада сам предвиђао брзу и несумњиву промену прилика, ипак сам морао да уздрхтим помисливши на опасност њеног положаја.

Моја размишљања прекину долазак једног козака, који дотрча с вешћу да ме „зове велики цар".

- А где је он? упитах, спреман да се одазовем.

- У командантовој кући, рече козак. - Господар је после ручка ишао у амам, а сад се одмара. Ех, ваше благородство, по свему се види да је то знаменито лице: о ручку је изволео појести два печена прасета, а парио се у тако врелој води да и Тарас Курочкин није издржао, дао је метлицу Фомки Бикбајеву, а једва се после повратио

хладном водом. Нема шта: све је код њега посебно... А у амаму је, кажу, показивао своје царске белеге на грудима: на једној страни двоглави орао, као петак, а на другој његова персона.

Нисам сматрао за потребно да оспоравам козаково мишљење, и пошао сам с њим, унапред замишљајући сусрет са Пугачовом, и покушавајући да погодим чиме ће се то завршити. Читалац лако може погодити да нисам био сасвим хладнокрван.

Смркавало се кад сам стигао до командантове куће. Вешала са својим жртвама језиво су се црнела. Тело јадне капетанице још је лежало испод трема, где су два козака чувала стражу. Козак који ме довео отишао је да ме најави и одмах се вратио, да би ме увео у исту ону собу у којој сам се претходне вечери тако нежно растајао с Маријом Ивановном.

Угледао сам необичну слику. За постављеним столом који је био претрпан бокалима и чашама, седели су Пугачов и десетак козачких старешина, под шубарама, у шареним кошуљама, загрејани вином, зажарених лица и усјакталих очију. Међу њима није било ни Швабрина ни нашег наредника, новопечених издајника.

- А, ваше благородство! рече Пугачов. - Добродошао; изволи част и место.

Друштво се сабило. Ћутке сам сео накрај стола. Мој сусед, млад козак, стасит и леп, насуо ми је чашу обичног вина, које нисам ни

окусио. Радознало сам почео да разгледам скуп. Пугачов је седео на челу стола, налактивши се и подупревши црну браду широком песницом. У цртама његовог лица, правилним и доста пријатним, није било ништа свирепо. Он се често обраћао човеку од око педсет година, називајући га час грофом, час Тимофејичем, а час му је тепао „чико". Сви су се међу собом понашали као другови, и нису указивали никакво особито поштовање своме вођи. Разговор се водио о јутрошњем нападу, о успеху побуне и о даљем раду. Свако је хвалио себе, предлагао своје мишљење и слободно противуречио Пугачову. И на том чудном ратном савету решено је да се удари на Оренбург: дрзак покрет, који умало није овенчан кобним успехом! Поход је био одређен за сутрашњи дан.

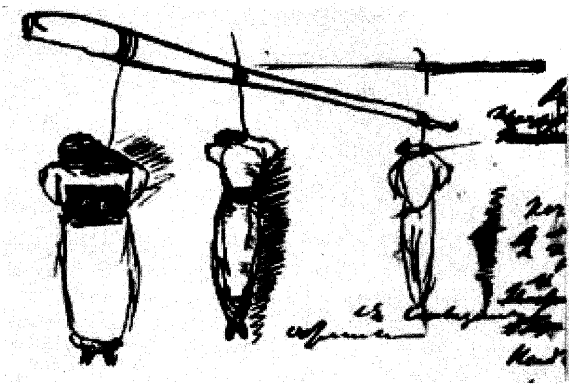
- А сад, браћо, рекао је Пугачов, запевајмо пред спавање ону моју песмицу. Чумакове! Почни!

Мој сусед запева танким гласом сетну сплаварску песму, и сви је у хору прихватише:

Не шуми, мајко, ти горо зелена,
пусти ме јунака главой да размислим,
јер у зору ја пред тај суд морам,
пред суд страшни, пред самога цара.
И кад мене стане светли цар да пита:

Кажи ми сад, кажи, ти хришћански сине,
с ким си млад харао, с ким си убијао,
да л' је много тих другова твојих?
Казаћу ти право, царе православии,
казаћу ти право и све по истини,
имао сам, царе, само до четири друга:
први друг мој ноћ је мрачна, нема,
други друг мој оштар нож је био,
трећи друг мој коњ тај верни,
а четврти је мој лук запети,
и јатаци му стреле прекаљене.
Шта сад каже цар наш православии:
Нек ти бог опрости, ти хришћански сине,
како си млад харао, тако се и браниш!
Зато ћу те, синко, даром даривати,
насред поља дворима високим
до два стуба с гредом одозсо.

Немогуће је описати какав јеутисак на мене оставила ова проста народна песма о вешалима, коју су певали људи предодређени за вешала. Њихова страшна лица, складни гласови, сетан израз којим су пратили и без тога изражајне речи - све ме је то потресло неким поетским ужасом.

Г ости испише још по једну чашу, устадоше од стола и опростите се с Пугачовом. Хтео сам да пођем за њима, али ми Пугачов рече:

- Седи, хоћу да попричам с тобом.

Остали смо сами.

Неколико тренутака трајало је наше узајамно ћутање. Пугачов ме нетремице гледао, зашкиљивши левим оком неочекивано шеретски и подругљиво. Најзад се насмејао, и то тако отворено и весело, да сам се и ја, гледајући га, почео да смејем, ни сам не знајући зашто.

- Шта је, ваше благородство? рекао је. - Препао си се, признај, кад су ти моји момци намакли омчу на врат? Мислим да ти небо није било веће од овчје кожице... А заљуљао би се на греди да није било твог слуге. Одмах сам препознао матору цицију. А да ли си

мислио, ваше благородство, да је човек који те довео до конака, био главом велики цар? (Ту он заузе важан и тајанствен став.) Много си ми згрешио, настави он, али помиловао сам те због твог доброчинства, јер си ми учинио услугу кад сам морао да се кријем од непријатеља. Али то још није све! Тек ћеш да видиш како ћу те наградити кад добијем своју царевину! Обећаваш ли да ћеш ми искрено служити?

Питање тог преваранта и његова дрскост учинише ми се тако комични да нисам могао да се не осмехнем.

- Што се смешкаш? упита он, мрштећи се. - Или можда не верујеш да сам ја велики цар? Искрено говори.

Збунио сам се. Да признам скитницу за цара, заиста нисам могао: то ми се чинило као неопростива малодушност. А да му у очи кажем да је варалица - значило је изложити се пропасти; оно на шта сам био спреман под вешалима, пред очима народа и у првом жару гнева, сада ми је изгледало као јалово разметање. Колебао сам се. Пугачов је мргодно чекао мој одговор. Најзад (и дан-данас се са задовољством сећам тог тренутка) осећање дужности победило је у мени људску слабост. Одговорио сам Пугачову:

- Слушај, рећи ћу ти праву истину. Размисли и сам, могу ли ја тебе признати за цара? Ти си човек паметан, и сам би видео да те лажем.

- А ко сам ја онда, шта мислиш?

- Бог би то знао; али ко год ти био, опасно се шалиш.

Пугачов ме хитро одмери.

- Ти значи не верујеш, рекао је, да сам ја цар Петар Фјодорович? Па добро. А зар нема среће за јунака? Зар није некад царевао Гришка Отрепјев[11] ? Мисли о мени шта ти драго, али ме не остављај. Шта те се тиче све остало? Ако нисам кумовао, ја сам кроз плот гледао. Служи ме верно и искрено, а ја ћу те поставити и за маршала и за кнеза. Шта кажеш на то?

- Не, одлучно сам рекаю. - Ја сам племић по рођењу; заклео сам се господарици нашој, царици, не могу теби да служим. Ако ми заиста желиш добро, пусти ме да идем у Оренбург.

Пугачов се замисли.

- Ако те пустим, рече он, обећаваш ли бар да нећеш служити против мене?

- Како да ти то обећам? рекох. - И сам знаш да то не зависи од мене: ако нареде да идем против тебе - поћи ћу, нема се куд. И ти си сад заповедник и захтеваш послушност од својих. А како би то изгледало да одрекнем послушност кад служба то захтева? Моја је

[11] Гришка Отрепјев: наводно монах, царевао Русијом од 1603-1606, као први „лажни Димитрије".

глава у твојим рукама: ако ме пустиш - хвала ти; ако ме смакнеш - бог ће ти судити. Али истину сам ти рекао.

Моја искреност је изненадила Пугачова.

- Нек ти буде, рекао је, пљеснувши ме по рамену. - Кад кажњавам - кажњавам, а кад праштам - праштам. Иди на све четири стране и ради шта ти воља. Дођи сутра да се опростимо, а сад иди на спавање, и мени се већ придремало.

Оставио сам Пугачова и изашао на улицу. Ноћ је била тиха и ледена. Месец и звезде јасно су сијали, осветљавајући трг и вешала. У тврђави је све било мирно и мрачно. Само је крчма била осветлена, и орила се вика преосталих пијанаца. Погледао сам попову кућу. Капци и врата били су затворени. Наизглед је све било мирно.

Кад сам стигао у стан, затекао сам Савељича, забринутог што ме нема. Вест о мојој слободи неизрециво га је обрадовала.

- Хвала ти, Господе! рекао је, крстећи се. - Чим сване идемо из тврђаве куд нас очи воде. Ја сам ти нешто спремио, послужи се, бађушка, па одмори до јутра, као на Христовом крилу.

Послушао сам га и вечерао с великим апетитом, а онда заспао на голом поду, преморене душе и тела.

Глава IX

РАСТАНАК

Слатко беше састати се,
лепотице с тобом;
а тужно је растати се,
као с душом рођеном.

Херасков[12]

Рано јутро пробудио ме добош. Отишао сам на зборно место. Тамо се већ постројавала Пугачовљева руља око вешала, где су и даље висиле јучерашње жртве. Козаци су били на коњима, војници под оружјем. Вијориле су се заставе. Неколико топова, међу којима сам познао и наш, били су постављени на походне лафете. И

12 Михаил М. Херасков (1733-1807), руски песник.

сви су становници били ту, очекујући самозванца. Пред тремом командантове куће козак је држао за узду дивног белог коња, киргиске пасмине. Покушавао сам да видим где је тело капетанице. Било је пренето мало у страну и покривено асуром. Пугачов је најзад изашао из куће. Народ је поскидао капе. Пугачов је застао на трему и са свима се поздравио. Један од старешина пружио му је џак са бакарним новцем, и он поче да га прегрштима разбацује. Народ уз вику навали да га скупља, што није прошло без крви. Пугачова окружише његови доглавници. Међу њима је био и Швабрин. Наши се погледи укрстише; у мом је могао да прочита презир, и он се окрете од мене с изразом искрене мржње и подмукле подругљивости. Пугачов ме угледа у гомили, климну ми главом и дозва ме да пријем.

- Слушај, рече, сместа иди у Оренбург и објави од мене губернатору и свима генералима да ми се надају за недељу дана. Саветуј им да ме дочекају с детињом љубављу и послушношћу, иначе их чека страшна казну. Срећан пут, ваше благородство!

Затим се обрати народу и рече, показавши на Швабрина:

- Ево вам, децо, нови командир. Слушајте га у свему, он ми одговара за вас и за тврђаву.

С ужасом сам саслушао ове речи. Швабрин је постао заповедник тврђаве; Марија Ивановна остаје у његовој власти! Боже, шта ће бити с њом!

Пугачов је сишао са трема. Довели су му коња. Он хитро скочи у седло, не сачекавши козаке који су хтелй да му помогну.

У том тренутку, из гомиле народа иступи мој Савељич, приђе Пугачову и пружи му неки папир. Нисам могао да докучим у чему је ствар.

- Шта је то? достојанствено упита Пугачов.

- Прочитај, па ћеш изволети да видиш, одговори Савељич.

Пугачов узе папир и дуго га је разгледао, с важним изразом лица.

- Шта си то надрљао? на крају рече. - Наше пресветле очи ништа ту не разабиру. Где је мој обер-секретар?

Један младић у капларском мундиру хитро притрча Пугачову.

- Читај наглас! рече самозванац и даде му папир.

Био сам крајње радознао да чујем шта се то мој чича сетио да пише Пугачову. Обер-секретар поче громогласно да сриче:

- Два халата од чојице и свилени пругасти, шест рубаља.

- Шта то значи? рече Пугачов и намршти се.

- Нареди да чита даље, спокојно узврати Савељич.

Обер-секретар настави:

- Мундир од финог зеленог сукна, седам рубаља. Панталоне беле чојане, пет рубаља. Дванаест кошуља платнених холандских, са манжетнама, десет рубаља. Прибор за чај, две и по рубље...

- Ма какве су то глупости? прекиде га Пугачов. - Шта се мене тичу прибори и панталоне са манжетнама?

Савељич се накашља и поче да објашњава:

- То је, бађушка, као што извољеваш видети, списак господарског добра које су развукли зликовци...

- Какви зликовци? претећи рече Пугачов.

- Опрости, омакло ми се; зликовци или не зликовци, твоји су момци све испретурали и разграбили. Не љути се: коњ има четири ноге, па се спотакне. Нареди нек дочита.

- Читај до краја, рече Пугачов.

Секретар настави:

- Два јоргана, један цицани, други свилен, ватом напуњен, четири рубље. Бунда лисичја, постављена црвеном свилом, четрдесет рубаља. И још зечји кожух, дарован твојој милости у механи, петнаест рубаља.

- Како то још? викну Пугачов и очи му севнуше.

Признајем да сам се уплашио за свог сиротог чичу. Он је хтео и даље да објашњава, али га Пугачов прекиде:

- Како си се усудио да ми долазиш с таквим глупостима! викну он, истргнувши хартију из секретарев руку и бацивши је у лице Савељичу. - Будало матора! Покрали их! Чудна ми чуда! Ти, дртино, треба вечно богу да се молиш за мене и моје момке, што и ти и твој

господар не висите овде, заједно с отпадницима од мене... Зечји кожух! Даћу ја теби зечји кожух! Знаш ли ти да ће сад са тебе живог кожу да одеру за кожухе?

- Твоја воља, рече Савељич. - Ја нисам човек Слободан, и морам да одговарам за господарско добро.

Пугачов је очигледно имао наступ великодушности. Окренуо се и одјахао, не рекавши више ни реч. Швабрин и старешине пођоше за њим. Војска је у колони изашла из тврђаве. Народ крену да испрати Пугачова. На тргу смо остали само ја и Савељич. Он је држао у рукама свој списак и гледао га, дубоко ожалошћен.

Видевши да добро стојим с Пугачовом, смислио је да то искористи; али његова мудра намера није уродила плодом. Почео сам да га грдим за неумесну ревност, али нисам могао да се уздржим од смеха.

- Смеј се ти, господару, рече Савељич, смеј се, али кад буде поново требало кућити се, видећемо да ли ћеш се смејати.

Пожурио сам ка свештениковој кући, да се видим с Маријом Ивановном. Попадија ме дочека са жалосном вешћу. Ноћу је Марија Ивановна добила жестоку грозницу. Лежала је без свести и у бунилу. Попадија ме уведе у њену собу. Тихо сам пришао постељи. Запрепастила ме промена на њеном лицу. Болесница ме није препознала. Дуго сам стајао пред њом и нисам чуо ни оца Герасима ни његову добру жену, који су ме изгледа тешили. Обузеле су ме црне

мисли. Плашило ме је стање јадне незаштићене сиротице, остављене међу мрским бунтовницима, а тиштала ме и сопствена немоћ. Швабрин и опет Швабрин највише ме мучио. Добио је власт од самозванца да заповеда тврђавом где остаје несрећна девојка, невина жртва његове мржње, и свашта је могао да уради. Шта да предузмем? Како да јој помогнем? Како да је ослободим из руку зликовца? Остао је само један излаз: решио сам да одмах одем у Оренбург, да убрзам ослобађање Бјелогорске тврђаве и потрудим се даучествујем у томе. Опростио сам се са попом и Акулином Памфиловном, ватрено препоручивши њеној бризи ону коју сам већ сматрао својом женом. Узео сам руку сироте девојке и пољубио је, росећи је сузама.

- Збогом, говорила ми је попадија, испраћајући ме. - Збогом, Петре Андрејичу. Даће бог да се видимо у бољим приликама. Не заборавите нас и пишите нам чешће. Сирота Марија Ивановна нема сад ни утехе ни заштитника осим вас.

Кад сам избио на трг, застао сам за тренутак, погледао вешала, поклонио им се, изашао из тврђаве и кренуо Оренбуршким друмом, у пратњи Савељича, који се није одвајао од мене.

Ходао сам обузет размишљањима, кад одједном зачух иза себе коњски топот. Осврнуо сам се и видео како из тврђаве јури на коњу козак, водећи за узде башкирског коња и дајући ми издалека знаке. Стао сам и убрзо препознао нашег наредника. Стигавши до нас, сјахао је с коње и рекао ми, дајући ми узде другог коња:

- Ваше благородство! Отац наш дарује вам коња и бунду са својих леђа (за седло је био привезан овчји кожух). И још - ту се наредник мало збунио - дарује вам... пола рубље... али ја сам је изгубио успут... опростите.

Савељич га погледа испод ока и прогунђа:

- Изгубио успут! А шта ти то звецка у недрима? Бестидниче!

- Шта ми звецка у недрима? понови наредник, нимало се не збунивши. - Бог с тобом, чича! То звецка узда, а не новац.

- Добро, рекох, прекинувши спор, захвали се с моје стране оном ко те послао, и гледај да у повратку пронађеш изгубљени новац, па га узми за вотку.

- Благодарим, ваше благородство, рече он и окрену свог коња.
- Вечно ћу се за вас богу молити.

Он затим одјури натраг, држећи се једном руком за недра, и зачас нестаде из вида.

Навукао сам кожух и појахао коња, а Савељича сместио иза себе.

- Ето видиш, господару, рече старац, нисам се узалуд клањао лопужи; запекла га савест. Јесте да ова башкирска краката кобила и овчји кожух не вреде ни пола оног што су нам зликовци покрали, и што си ти сам изволео даривати, али ипак није за бацање; боље ишта него ништа.

Глава X

ОПСАДА ГРАДА

Заузевши шуме и планине
као орао гледао је са висине,
у табору свом исковао Громове
да њима те зидине нападне.

Херасков

Кад смо пришли Оренбургу, видели смо гомилу робијаша обријаних глава, лица унакажених клештима џелата, како раде на утврђењима, под надзором гарнизонских инвалида. Једни су на колицима износили ђубре из ровова, други су лопатама копали земљу; на бедему су зидари вукли цигле и поправљали градски зид. Пред капијом нас зауставише стражари и затражише нам пасоше. Али кад је наредник чуо да стажем из Бјелогорске тврђаве, одвео ме је право генераловој кући.

Затекао сам га у башти. Разгледао је јабуке које је оголио дах јесени, и уз помоћ старог баштована пажљиво ихумотавао топлом сламом. На лицу му се огледао душевни мир, здравље и добродушност. Обрадовао ми се и почео да распитује о страшним догађајима чији сам био сведок. Све сам му испричао. Старац ме је пажљиво слушао, режући притом суве гране.

- Јадни Миронов! рекао је кад сам завршио своју тужну причу.
- Баш ми га је жао, био је добар официр. И мадам Миронова је била добра дама, мајсторски је умела да усоли печурке! А шта је с Машом, капетановом кћери?

Одговорио сам да је остала у тврђави, код попадије у кући.

- Ај-јај! рече генерал. - То је лоше, јако лоше. На дисциплину разбојничку не може се ослонити. Шта ли ће бити са сиротом девојком?

Рекао сам да Бјелогорска тврђава није далеко, и да његово превасходство вероватно неће оклевати да пошаље војску која ће ослободити њене несрећне становнике. Генерал сумњичаво заврте главом.

- Видећемо, видећемо, рече он. - О томе ћемо још попричати. Молим, изволи после на шољу чаја: данас ће код мене бити ратни савет. Ти нам можеш дати тачне податке о тој ништарији Пугачову и његовој војсци. А сад иди, одмори се.

Отишао сам у додељен ми стан, где је Савељич већ пословао, и с нестрпљењем сам ишчекивао договорено време. Читалац ће лако

схватити да нисам пропустио да дођем на савет који је требало да има такав утицај на моју судбину. У заказани час био сам већ код генерала.

Затекао сам код њега једног од градских чиновника, чини ми се управника царинарнице, дебелог и руменог старчића у златотканом брокатном кафтану. Одмах је почео да се распитује о судбини Ивана Кузмича, кога је називао кумом, и често ме прекидао кратким питањима и поучним примедбама, што можда није указивало да је вичан ратној вештини, али је бар одавало довитљивост и здрав разум. Убрзо се окупише и остали позвани. Када су сви поседали и добили по шољу чаја, генерал врло јасно и опширно изложи ситуацију.

- А сад, господо, настави он, треба одлучити како да иступимо против бунтовника: да нападнемо или да се бранимо? Сваки начин има своју добру и лошу страну. Напад даје више наде да ће непријатељ брзо бити уништен; одбрана је сигурнија и безопаснија... Значи, гласамо по прописаном реду, почевши од најмлађих по чину. Господине заставниче! продужи он, обративши се мени. - Изволите нам објаснити своје мишљење.

Устао сам и прво укратко описао Пугачова и његову дружину, а затим одлучно рекао да самозванац није кадар да се одупре правој војсци.

Чиновници су с очигледним негодовањем реаговали на моје мишљење. Они су у њему видели пренагљеност и дрскост младог човека. Почело је гунђање, и јасно сам чуо реч „жутокљунац", коју је неко полугласно изговорио.

Генерал ми се обрати, смешећи се:

- Господине заставниче! Први гласови на ратним саветима дају се обично у корист напада: то је законити ред. Сада ћемо наставити гласање. Господине колешки саветниче! Реците нам своје мишљење.

Старчић у брокатном кафтану журно испи своју трећу чашу, знатно разблажену румом, па одговори генералу:

- Ја мислим, ваше превадсходство, да не треба дејствовати ни нападом ни одбраном.

- Како то, господине колешки саветниче? зачуди се генерал. - Тактика не зна за друге начине: или се дејствује одбрамбено или се напада...

- Ваше превасходство, дејствујте подмићивањем.

- Е-хе-хе! Ваше је мишљење врло паметно. Тактика допушта подмићивање, и ми ћемо се користити вашим саветом. За главу тог пробисвета можемо обећати... седамдесет рубаља, па чак и сто... из поверљивог фонда...

- А онда, прекиде га управник царинарнице, нека сам киргиски ован а не колешки саветник ако нам те лопуже не изруче свог атамана, окованих руку и ногу.

- О томе ћемо још размислити и попричати, рече генерал. - Али у сваком случају треба предузети војне мере. Господо, гласајте по прописаном реду.

Показало се да су сва мишљења била супротна мом. Сви су чиновници говорили да се не можеш ослонити на војску, да је ратни успех несигуран, да треба бити опрезан и томе слично. Сви су били за то да је паметније остати под заштитом топова иза чврстих камених зидина, него на отвореном пољу окушати срећу у оружју. На крају, саслушавши сва мишљења, генерал истресе пепео из луле и изговори следеће:

- Господо моја! Морам вам рећи да се лично потпуно слажем са мишљењем господина заставника, јер је то мишљење засновано на свим правилима здраве тактике, која готово увек даје предност нападу, а не одбрани.

Ту је застао и почео да пуни лулу. Моје самољубље је ликовало. С висине сам погледао чиновнике, који су се међусобно сашаптавали, незадовољни и узнемирени.

- Али господо моја, настави он дубоко уздахнувши, а затим испусти густ облак дуванског дима, ја не смем да преузмем тако ве-

лику одговорност кад је у питању безбедност провинције коју ми је поверило њено императорско величанство, премилостива царица моја. Зато се слажем с мишљењем већине, која је решила да је најпаметније и најбезбедније дочекати опсаду унутар града, а нападе непријатеља одбити снагом артиљерије и, ако се укаже могућност, испадима из тврђаве.

Сада чиновници подругљиво погледаше у мене. Савет се разишао. Морао сам да зажалим због слабости честитог војника, који је, упркос свом уверењу, прихватио мишљење неупућених и неискусних људи.

Неколико дана после тог значајног саветовања, дознали смо да се Пугачов, веран свом обећању, приближава Оренбургу. Угледао сам побуњеничку војску с високе градске зидине. Учинило ми се да се њихов број удесетостручио од последњег напада, коме сам био сведок. Сада су имали и артиљерију, коју је Пугачов покупио из малих, већ освојених тврђава. Сетивши се одлуке савета, предвиђао сам да ћу дуго бити заточен међу оренбуршким зидинама, и само што нисам заплакао од муке.

Нећу да описујем опсаду Оренбурга, која припада историји, а не породичним записима. Рећи ћу укратко да је та опсада, због непажње месне управе, била убитачна за становништво, које је претрпело глад и све могуће невоље. Лако је замислити да је живот у Оренбур гу био потпуно несносан. Сви су у страху чекали расплет своје

судбине; сви су роптали због скупоће, која је заиста била ужасна. Становници су навикли на гранате које су долетале у њихова дворишта; чак ни Пугачовљеви јуриши нису више изазивали општу радозналост. Чамотиња ме начисто убијала. Време је пролазило. Писма из Бјелогорске тврђаве нисам добијао. Сви су путеви били одсечени. Растанак од Марије Ивановне постао ми је неподношљив. Мучила ме је неизвесност њене судбине. Једина моја разонода било је чаркање с непријатељем. Захваљујући Пугачову имао сам доброг коња, с којим сам делио оскудну храну, и на коме сам свакодневно излазио ван града, у окршаје с Пугачевљевим коњаницима. У тим чаркама, надмоћност је обично бивала на страни зликоваца, ситих, пијаних, и на добрим коњима. Изможђена градска коњица није им могла одолети. Каткад је у поље излазила и наша изгладнела пешадија, али јој је дубоки снег сметао да се успешно бори са раштрканим непријатељским коњаницима. Артиљерија је узалуд грмела са висина бедема, у пољу би се заглибила, а изнурени коњи нису могли да је извуку. Таква је била слика наших ратних дејстава! И то су оренбуршки чиновници називали опрезом и разборитошћу.

Једном, кад смо некако успели да разбијемо и отерамо прилично густу гомилу, насрнуо сам на козака који је заостао за својим друговима; већ сам хтео да га ошинем својом турском сабљом, кад он скиде шубару и повика:

- Здраво, Петре Андрејичу! Како вам бог помаже?

Препознао сам нашег наредника и неизрециво се обрадовао.

- Здраво, Максимичу, рекох. - Јеси ли одавно из Бјелогорске?

- Нисам, бађушка Петре Андрејичу, тек сам се јуче вратио. Имам за вас писамце.

- А где је? кликнух, сав успламтевши.

- Ту је, рече Максимич и завуче руку у недра. - Обећао сам Палашки да ћу вам га некако дотурити.

Пружио ми је савијени папир и одмах одјурио. Развио сам га и дршћући прочитао ове редове:

Богу је било угодно да ме у исти мах лиши и оца и мајке, па на земљи немам ни родбине, ни заштитника. Обраћам се вама, јер знам да сте ми увек желели добро, и да сте спремни да сваком човеку помогнете. Молим бога да ово писмо некако стигне до вас! Максимич је обећао да ће вам га предати. Палашка је од њега чула да вас он често види издалека, приликом испада, и да се ви нимало не чувате и не миелите о онима који се за вас са сузама богу моле. Дуго сам била болесна, а кад сам оздравила, Алексеј Иванович, који код нас командује уместо покојног тате, приморао је оца Герасима да ме изручи њему, претећи му Пугачовом. Ја живим у нашој кући под стражом. Алексеј Иванович ме тера да се удам за њега. Он каже да ми је спасао живот, јер није одао превару Акулине Памфиловне, која је зликовцима рекла да сам њена

нећака. А ја бих радије умрла него постала жена таквог човека какав је Алексеј Иванович. Он поступа врло сурово према мени, и прети да ће ме, ако се не предомислим и не пристанем, одвести у логор зликовцу, па ће, каже, са мном бити исто што и са Лизаветом Харловом.[13] Замолила сам Алексеја Ивановича да ми остави рок да размислим. Пристао је да чека још три дана, па ако за три дана не пођем за њега, онда нема више милости за мене. Драги Петре Андрејичу! Ви сте једини мој заштитник; заузмите се за мене, сироту. Замолите генерала и све командире да нам што пре пошаљу помоћ, а дођите и сами, ако можете. Остајем вам покорна несрећна сиротица

Марија Миронова

Кад сам прочитао ово писмо, дошло ми је да полудим. Појурио сам у град, немилосрдно мамузајући јадног коња. Путем сам смишљао час ово, час оно, како да спасем несрећну девојку, али ништа нисам могай да смислим. Стигавши у град, отишао сам право генералу, и нагло бануо код њега.

Генерал је ходао горе-доле по соби, пушећи на својој ћилибарску лулу. Видевши ме, стао је. Вероватно га је зачудио мој изглед; он ме забринуто упита за разлог мог журног доласка.

[13] Кћи команданта једне тврђаве, коју је Пугачов наводно обешчастио, а затим убио.

- Ваше превасходство, рекох му, долазим вам као рођеном оцу; бога ради, не одбијте моју молбу: ради се о срећи целог мог живота.

- У чему је ствар, бањушка? изненађено упита старац. - Шта бих могао да учиним за тебе? Говори.

- Ваше превасходство, наредите да узмем чету војника и педесет козака, па ме пустите да очистим Бјелогорску тврђаву.

Генерал је нетремице гледао у мене, и вероватно је мислио да сам полудео (у чему се готово није варао).

- Како? Да очистиш Бјелогорску тврђаву? рекао је најзад.

- Јемчим вам за успех, ватрено му рекох. Само ме пустите.

- Не, младићу, рече он, завртевши главом, на тако великој удаљености, непријатељ ће лако да вас одсече од комуникације са главном стратешком тачком, и над вама избори потпуну победу. Пресечена комуникација...

Кад сам видео да се потпуно занео у војна разматрања, уплашио сам се и пожурио да га прекинем.

- Кћи капетана Миронова, рекао сам му, шаље ми писмо и моли помоћ. Швабрин је приморава да се уда за њега.

- Да ли је могуће? О, тај Швабрин, велики је то *Schelm*[14], и ако ми само падне шака, наредићу да му се суди за двадесет четири сата, и стрељаћемо га на бедему тврђаве! Али сад се морамо стрпети.

- Стрпети се! избезумљено сам викнуо. - А он се дотле ожени Маријом Ивановном!...

- О! рече генерал. - То још није несрећа; боље јој је да за сад буде Швабринова жена; он још може да је заштити; а кад га стрељамо, даће Бог, наћи ће се за њу младожења. Лепе младе удовице не остају уседелице; то јест, хоћу да кажем како млада удовица пре нађе себи мужа него девојка.

- Пре ћу умрети, помамно сам рекао, него да је препустим Швабрину!

- Ај-јај! рече старац. - Сад ми је све јасно. Ти си, видим, заљубљен у Марију Ивановну. Е, то је друга ствар! Сироти младићу! Али ипак никако не могу да ти дам чету војника и педесет Козака. Та експедиција не би била паметна; ја не могу да преузмем одговорност за њу.

Оборио сам главу; захватило ме очајање. Одједном, синула ми је идеја: у чему се састојала, читалац ће видети из следеће главе, што би рекли старински романописци.

[14] Обешењак (нем.).

Глава XI

БУНТОВНИЧКИ ЛОГОР

Лав је тада био сит, мада је свиреп.
„Што ми дође у мој брлог?"
љубазно га упита.

А. Сумароков

Оставио сам генерала и пожурио у свој стан. Савељич ме дочекао с уобичајеним саветима. - Наспело ти, господару, да шуруј ш с пијаним разбојницима! Зар је то господски посао? Није сад време: пропашћеш ни за шта. Бар да идеш на Турчина или Шведа, али грех је и казати на кога.

Прекинуо сам га питањем колико укупно имам новца.

- Имаш доста, задовољно је рекао. - Ма колико лопуже претурале, ипак сам успео да сакријем.

И он извади из џепа дугачку плетену кесу, пуну сребра.

- Добро, Савељичу, рекох, дај сад половину, а остало узми себи. Ја идем у Бјелогорску тврђаву.

- Бањушка Петре Андрејичу! рече добри старац дрхтавим гласом. - Не бојиш ли се бога! Како ћеш на пут у ово време, кад нигде нема пролаза од разбојника! Сажали се бар на своје родитеље, кад већ самог себе не жалиш. Куда ћеш? Зашто? Стрпи се мало: доћи ће војска, похватаће лопуже; иди онда ако хоћеш на све четири стране.

Али ја сам чврсто остао при својој одлуци.

- Касно је сад мудровати, рекао сам старцу. Морам да идем, не могу да не одем. Не тугуј, Савељичу; бог је милостив, ваљда ћемо се joui видёти. А ти пази, не снебивај се и не тврдичи. Купуј шта ти треба, макар било трипут скушье. Овај ти новац поклањам. Ако се за три дана не вратим...

- Шта то причаш, господару? прекину ме Савељич. - Зар да те пустим самог! То ни у сну не тражи. Кад си већ решио да путујеш, идем и ја с тобом, макар и пешице, али те нећу оставити. Да ја без тебе седим иза каменог зида! Нисам ваљда полудео! Ти како хоћеш, господару, али ја се не одвајам од тебе.

Знао сам да не вреди препирати се са Савељичем, па му допустих да се припреми за пут. Након пола сата узјахао сам мог доброг коња, а Савељич сео на мршаво и ћопаво кљусе које му је поклонио један становник града, јер није више имао чиме да је храни. Дојаха-

ли смо до градских врата; стража нас пропусти, и ми изађосмо из Оренбурга.

Смркавало се. Пут ме водио поред Бердског насеља, где је био Пугачовљев логор. Друм је био завејан снегом, али свуда по степи видели су се трагови коњских копита, свакодневно обнављани. Јахао сам брзим касом. Савељич ме једва издалека пратио, и сваки час ми довикивао:

- Лакше, господару, лакше ако бога знаш! Проклето моје кљусе не може да стигне твог кракатог ђавола. Куд си пожурио? Бар да је на гозбу, али овако, млатнуће те по глави... Петре Андрејичу! Бађушка Петре Андрејичу!... Смилуј се! Господе Боже, пропашће господско дете!

Убрзо засветлеше бердске ватре. Стигли смо до јаруга, природних утврђења логора. Савељич је каскао за мном, не прекидајући своје јадиковке. Надао сам се ћу срећно да заобиђем логор, кад у сумраку изненада угледах, право испред себе, петорицу сељака наоружаних моткама; то је била предстража логора. Довикнуше нас. Не знајући лозинку, хтео сам ћутке да пројашем поред њих, али ме они одмах опколише, и један од њих ухвати мог коња за узду. Извукао сам сабљу и ошинуо сељака по глави; шубара га је спасла, али се ипак заљуљао и испустио узду из руке. Остали су се збунили и побегли; искористио сам тај тренутак да ободем коња и одјурим.

Тама блиске ноћи могла је да ме спасе сваке опасности, кад одједном, осврнувши се, видео сам да Савељича нема иза мене. Сироти старац, на свом ћопавом коњу није могао да утекне од разбојника. Шта да радим! Сачекао сам мало, па уверивши се да је задржан, окренуо сам коња и пошао да га спасавам.

Кад сам се примакао јарузи, чуо сам издалека грају, вику и глас мог Савељича. Потерао сам брже и убрзо се поново нашао међу сељацима који су ме пре неколико минута зауставили. Савељич је био међу њима. Скинули су старца с његове раге и спремали се да га вежу. Обрадовао их је мој долазак. С дреком навалите на мене, и зачас ме скинуше с коња. Један од њих, очигледно главни, објави нам да ће нас одмах одвести пред цара.

- А наш ће бађушка, додао је, изволети да нареди да вас одмах повешамо, или да чекамо док гране сунашце божје.

Нисам се опирао; Савељич се угледао на мене, и стража нас победоносно поведе.

Узверали смо се преко јаруге и ушли у насеље. У свим колибама горела су светла. Дрека се орила са свих страна. На улици је било много света, али нико нас у мраку није запазио, нити је у мени препознао оренбуршког официра. Одвели су нас право у колибу на раскрсници. Поред врата је стајало неколико винских буради и два топа.

- Ево дворца! рече један сељак. - Одмах ћемо вас пријавити.

Ушао је у колибу. Погледао сам Савељича; старац се крстио, молећи се у себи. Дуго сам чекао; сељак се најзад вратио, рекавши ми:

- Улази, наш је бањушка наредио да пустим официра.

Ушао сам у колибу, или двор, како су је називали сељаци. Била је осветљена с две лојане свеће, а зидови облепљени златним папиром; али клупе, сто, умиваоник на канапу, пешкир на ексеру, машице у ћошку и широка полица на пећи, закрчена лонцима - све је то било као у свакој колиби. Пугачов је седео под иконама, у црвеном кафтану, са високом шубаром на глави, достојанствено подбочен. Око њега је стајало неколико његових главних другова, с изгледом лажног страхопоштовања. Видело се да је вест о доласку официра из Оренбурга изазвала велику радозналост код бунтовника, и да су се спремили да ме свечано дочекају. Пугачов ме је одмах препознао. Његово усиљено достојанство одмах нестаде.

- О, ваше благородство! живо је рекао. - Како си? Којим добром?

Одговорио сам да путујем својим послом, па су ме његови људи зауставили.

- А каквим послом? упита ме он.

Нисам знао шта да му одговорим. Мислећи да нећу да говорим пред сведоцима, Пугачов се окрете својим друговима и нареди им да изађу. Сви су послушали осим двојице, који се не макоше с места.

- Говори слободно пред њима, рекао ми је Пугачов. - Ја ништа од њих не кријем.

Погледао сам испод ока самозванчеве љубимце. Један од њих, слабашан и погрбљен старчић са седом брадицом, није имао на себи ништа нарочито осим плаве ленте преко рамена, на сивој кабаници. Али док сам жив нећу заборавити његовог друга. Био је високог раста, врло крупан и плећат, а могло му је бити око четрдесет пет година. Густа риђа брада, сиве блиставе очи, нос без ноздрва и црвени ожиљци по челу и образима, придавали су његовом рошавом, широком лицу неки необјашњив израз. На себи је имао црвену кошуљу, киргиски кафтан и козачке шалваре. Први (како сам касније чуо), био је одбегли каплар Бјелобородов; други Афанасије Соколов звани Хлопуша[15], робијаш који је трипут бежао из сибирских рудника. Без обзира на осећања којима сам тада искључиво био обузет, друштво у коме сам се тако неочекивано нашао снажно је занело моју машту. Али ме Пугачов вратио у стварност својим питањем:

- Говори, због каквог си посла кренуо из Оренбурга?

Јавила ми се чудна мисао: учинило ми се да ми провиђење, доводећи ме други пут Пугачову, пружа прилику да остварим своју

[15] Познати разбојник тог времена, најдуже одолео царској војсци.

намеру. Решио сам да је искористим, па и не размисливши о оном што сам наумио, одговорих Пугачову:

- Кренуо сам у Бјелогорску тврђаву да спасем сиротицу коју тамо вређају.

Пугачеву плануше очи.

- Ко се од мојих људи усудио да вређа сиротицу? викну он. - Нек му је и звезда на челу, неће избећи мој суд. Говори, ко је кривац?

- Швабрин, рекох. - Он држи затворену ону девојку коју си видео болесну код попадије, и хоће на силу да се ожени њом.

- Показаћу ја Швабрину! страшним гласом рече Пугачов. - Видеће он како се бесни и вређа народ. Обесићу га.

- Дај да и ја кажем коју реч, јавио се Хлопуша промуклим гласом. - Пожурио си да поставиш Швабрина за команданта тврђаве, а сад би да га бесиш. Већ си увредио козаке кад си им довео племића за старешину; не плаши сад племиће, скидајући им главу на прву доставу.

- Немамо их зашто ни жалити ни мазити! рече старчић с плавом лентом. - Није лоше да се Швабрин казни; али добро би било и да се господин официр испита: шта он у ствари хоће? Ако те не признаје за цара, нема зашто да од тебе тражи правде; а ако те признаје, зашто је седео у Оренбургу с твојим душманима? Него, кад би ти наредио да га мало преслишамо, да му потпалимо мало ватрице под

нокте; јер све ми се чини да су нам његову милост потурили оренбуршки команданти.

Логика старог зликовца учинила ми се прилично убедљива. Сетио сам се у чијим сам рукама, и језа ме прошла читавим телом. Пугачов опази да сам се збунио.

- А, ваше благородство? рекао ми је, намигнувши. - Мој фелдмаршал као да погађа истину. Шта ти мислиш?

Пугачовљева шала вратила ми је храброст. Мирно сам одговорио да сам у његовој власти, и да може са мном да ради шта год хоће.

- Добро, рекао је Пугачов. - А сад ми кажи у каквом је стању ваш град.

- Хвала богу, одговорио сам, све је добро.

- Добро? понови Пугачов. - А народ умире од глади.

Самозванац је говорио истину; али веран заклетви, почео сам да га уверавам како су све то празне приче, и да у Оренбургу има довољно свакојаких залиха.

- Ето видиш, прихвати старчић, како те у очи лаже. Сви бегунци углас тврде да у Оренбургу хара глад и помор, да тамо једу цркотине, и то у сласт; а његова нас милост уверава да свега има. Кад већ хоћеш да обесиш Швабрина, ти бар на иста вешала окачи и овог момка, да ником не буде криво.

Речи проклетог старца као да поколебаше Пугачова. На срећу, Хлопуша се супротставио.

- Остави се, Наумичу, рекао му је, ти би само бесио и клао. Јак си ми ти јунак! А овамо, душа ти у носу. У гроб већ гледаш, а друге у њега гураш. Зар ти је мало крви на души?

- А какав си ми ти светац? узврати Бјелобородов. - Откуд ти сад то милосрђе?

- Добро, рече Хлопуша, и ја сам грешан, и ова рука (ту он стегну кошчату песницу и, засукавши рукав, показа рутаву руку), и ова је рука згрешила проливши хришћанску крв. Али ја сам убијао непријатеља, а не госта; на отвореном путу и у мрачној шуми, а не у кући, седећи крај ватре; топузом и секиром, а не бапским наговарањем.

Старац се окрете од њега и прогунђа: „Њушко покидана!"

- Шта ми ту шапућеш, рђо матора! викну Хлопуша. - Даћу ја теби њушку покидану; стрпи се, куцнуће и теби час; даће бог, и ти ћеш оњушити клешта... А дотле пази да ти не почупам ту брадицу!

- Господо генерали! достојанствено рече Пугачов. - Маните се свађе. Не би било штета да се сви оренбуршки керови заљуљају под истом гредом; али штета је да се наши керови међу собом покољу. Хајде, помирите се.

Хлопуша и Бјелобородов ни реч нису рекли, само се мрко погледаше. Видео сам да је неопходно променити разговор, који је могао врло неповољно да се заврши по мене, па се весело обратих Пугачову:

- Ах! А ја заборавио да ти захвалим за коња и кожух. Без тебе не бих дошао до града, смрзнуо бих се на путу.

Успело је. Пугачов се разведрио.

- Дуг ваља одужити, рекао је намигнувши. - Него испричај ти мени шта се тебе тиче та девојка коју Швабрин вређа? Да те није нетто ујела за срце јуначко, а?

- Она ми је вереница, рекао сам Пугачову, видевши повољну промену у ваздуху, и не нашавши за потребно да кријем истину.

- Твоја вереница! узвикну Пугачов. - Па што раније ниси рекао? Е, онда ћемо да те оженимо и на твојој свадби заиграмо! - Затим се окренуо Бјелобородову: - Слушај, фелдмаршале! Ја и његово благородство стари смо пријатељи; де да седнемо, па да закусимо; старее је јутро од вечери. Сутра ћемо видети шта ћемо с њим.

Радо бих се одрекао понуђене части, али није се имало куд. Две младе козакиње, ћерке домаћина куће, поставиле су на сто бели столњак, донеле хлеба, чорбе, неколико бокала вина и пива, и ја се други пут нађох за истом трпезом с Пугачовом и његовим страшним друговима.

Лумповање, коме сам и против воље био сведок, потрајало је до дубоко у ноћ. Пиће је најзад савладало друштво. Пугачов је задремао за столом; његови су другови устали и дали ми знак да га оставим. Пошао сам с њима напоље. Хлопуша је наредио да ме стра-

жар одведе у судницу, где затекох и Савељича, па ме закључаше заједно с њим. Старац је био толико запањен кад је видео шта се дешава, да ме ништа није ни питао. Легао је у мраку, и дуго уздисао и стењао; најзад је захркао, а ја се препустио мислима које су ме целе ноћи држале будним.

Ујутро су дошли по мене: зове ме Пугачов. Отишао сам тамо. Пред његовом колибом стајала су кола, у која су била упрегнута три татарска коња. Народ се тискао на улици. На трему угледах Пугачова: био је одевен за пут, у бунди, с киргиском шубаром на глави. Ту су били и његови синоћњи другови, који су стајали око њега с изразом страхопоштовања, ни најмање у складу с оним што сам претходне ноћи видео. Пугачов се весело поздрави са мном и рече ми да седнем с њим у кола.

Поседали смо.

- У Бјелогорску тврђаву! рече Пугачов плећатом Татарину, који је стојећи терао тројку. Срце ми снажно залупа. Коњи се покренуше, прапорци зазвечаше и кола полетеше...

- Стој! Стој! разлеже се мени добро познат глас, и ја угледах Савељича како нам трчи у сусрет. Пугачов нареди да се стане.

- Бађушка Петре Андрејичу! викао је мој чича. - Не остављај мене, старца, међу овим лопу...

- А, ти си, дртино матора! рече му Пугачов. - Опет нам је бог дао да се видимо. Хајде, пењи се на бок.

- Хвала ти, господару, хвала ти, оче рођени! говорио је Савељич седајући. - Дао ти бог сто година здравља што си мене, старца, примио и утешио. Молићу се богу за тебе док сам жив, а зечји кожух никад више помињати нећу.

Тај зечји кожух могао је збиља да наљути Пугачова. Срећом, самозванац или није чуо, или није обратно пажњу на ту неумесну примедбу. Коњи појурише; народ је на улици застајао и клањао се до земље. Пугачов је климао главом на обе стране. Зачас смо изашли из насеља и полетели равним друмом.

Лако је замислити шта сам осећао у том тренутку. Кроз неколико часова требало је да се видим с оном за коју сам већ мислио да сам је изгубио. Замишљао сам у себи тренутак нашег састанка... Али размишљао сам и о том човеку у чијим је рукама била моја судбина, и који је чудним стицајем околности био тајанствено повезан са мном. Присећао сам се плаховите суровости и крвожедних навика оног који се нашао да буде спасилац моје љубави! Пугачов није знао да је она кћи капетана Миронова; огорчени Швабрин могао је све да му ода; Пугачов је могао да сазна истину и на други начин... Шта ће тада бити с Маријом Ивановном? Сав сам се најежио од тога...

Одједном, Пугачов је прекинуо моја размишљања.

- О чему се ваше благородство изволело замислити?

- Како да се не замислим? рекох. Ја сам официр и племић; још јуче сам се борио против тебе, а данас се возим с тобом у истим колима, и срећа читавог мог живота зависи од тебе.

- Па шта? упита Пугачов. - Да те није страх?

Одговорио сам да се, кад ме већ једном помиловао, надам од њега не само поштеди, него и помоћи.

- У праву си, бога ми, у праву си! рече самозванац. - Видео си да су те моји људи попреко гледали; старац је и данас тврдио да си шпијун, и да те треба ударити на муке и обесити; али ја нисам пристао. - Затим је, тишим гласом, да га Савељич и Татарин не чују, додао: - Памтим твоју чашу вина и зечји кожух. Ето видиш, нисам ја баш толики крволок како ваша браћа говоре о мени.

Сетио сам се освајања Бјелогорске тврђаве, али нисам сматрао за потребно да му противуречим, па ништа нисам рекао.

- Шта причају о мени у Оренбургу? упита Пугачов после краћег ћутања.

- Кажу да је тешко с тобом изаћи на крај; запамтили су те, нема шта.

На лицу самозванца појави се израз задовољеног самољубља.

- Да! озарено је рекао. - Добро се ја бијем. Знају ли код вас у Оренбургу за битку код Јузјеве? Четрдесет генерала погинуло, четири армије заробљене. Шта мислиш: да ли би пруски краљ могао да се носи са мном?

Забављало ме разбојниково хвалисање.

- А ти шта мислиш, рекох, да ли би изишао на крај с Фредериком?

- Са Фјодором Фјодоровичем? А зашто да не? Победио сам ваше генерале, а они су њега тукли. До сада ме је послужила срећа у оружју. Чекај само, па да видиш чудо кад ударим на Москву.

- А ти би на Москву?

Самозванац се мало замислио, па полугласно рече:

- Бог зна. Пут ми је тесан; руке су ми везане. Људи ми много мудрују. Све сам лопов. Морам добро да нањулим уши: први неуспех, и они би своје вратове искупили мојом главом.

- Баш тако! рекао сам Пугачову. - Зар није боље да их сам на време оставиш, и повериш се милости царице?

Пугачов се горко осмехну.

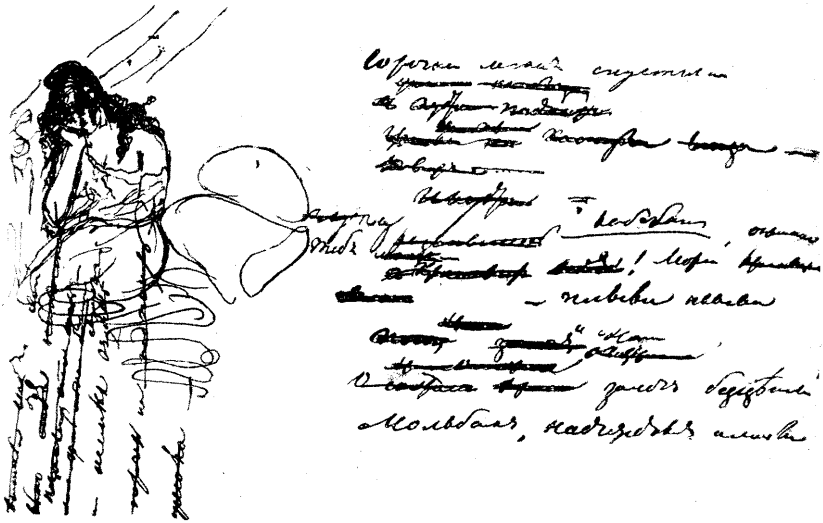
- Не, рече он, касно је сад за моје покајање. За мене нема милости. Наставићу како сам почео. Ко зна? Можда и успем! И Гришка Отрепјев је једном царевао у Москви.

- А знаш ли како је завршио? Бацили су га кроз прозор, заклали га, спалили, његовим пепелом напунили топ и опалили.

- Слушај, с неким дивљим одушевљењем рече Пугачов, испричаћу ти шта ми је у детињству причала једна стара Калмикиња. Питао једном орао гаврана: „Реци ми, гавране, зашто ти живиш на белом свету триста година, а ја само тридесет и три?" „Зато, брате", рекао му је гавран, „што ти пијеш живу крв, а ја ти се стрвином храним." Орао помисли: дај да и ја то пробам. Добро. Полетели орао и гавран. Угледали цркнутог коња, слетели се и сели. Стао гавран да кљује и да хвали. Орао кљунуо једном, кљунуо други пут, махнуо крилом и рекао гаврану: „Не, брате-гавране, уместо да се триста година храним стрвином, боље да се једном напојим живе крви, а после шта бог да!" Шта кажеш на причу?

- Паметна је, рекох. - Али живети од убиства и харања, то је по мени кљувати стрвину.

Пугачов је зачуђено погледао у мене и ништа није рекао. Ућутали смо, утонувши сваки у своје мисли. Татарин је запевао сетну песму; Савељич се дремајући клатио на боку. Кола су летела по равном зимском путу... Одједном, угледао сам сеоце ограђено кољем на стрмој обали Јаика, са звоником - и за четврт сата уђосмо у Бјелогорску тврђаву.

Глава XII

СИРОТИЦА

У наше јабучице
нит је круне, нит гранчице;
а у наше кнегиињице
нит оца, нит мајчице.
Ко ли ће је опремити,
ко благослов младој дати.

Сватовска песма

Кола стигоше пред трем командантове куће. Народ је препознао Пугачовљеве прапорце, и у гомилама трчао за нама. Швабрин је дочекао самозванца на степеницама. Био је одевен као козак и пустио је браду. Издајник је помогао Пугачову да изађе из кола, исказујући му подлим речима своју радост и срдачност. Кад је угледао мене, збунио се, али се одмах прибрао и пружио ми руку, рекавши:

- И ти си наш? Одавно је требало!

Окренуо сам се од њега и ништа нисам одговорио.

Срце ми се стегло кад смо се нашли у давно познатој соби, где је на зиду још висила диплома покојног команданта, као тужни епитаф прошлом времену. Пугачов је сео на исти онај диван на коме је некад дремао Иван Кузмич, успаван гунђањем своје супруге. Швабрин га је лично послужио ракијом. Пугачов је испио чашицу и рекао, показавши му на мене:

- Послужи и његово благородство.

Швабрин ми је пришао са својим послужавником, али ја се и други пут окренух од њега. Изгледао је потпуно збуњен. Онако бистар, одмах се досетио да Пугачов нешто није задовољан њим. Од њега је стрепео, а у мене је неповерљиво гледао. Пугачов се распитивао о стању тврђаве, о гласинама које круже о непријатељској војсци, и сличном, па га тек одједном упита:

- Реци, брате, какву то девојку држиш под стражом? Де, покажи ми је.

Швабрин је пребледео као мртвац.

- Господару, муклим је гласом рекао, господару, она није под стражом... она је болесна... лежи у соби.

- Води ме код ње, рече самозванац и устаде. Није се могло успротивити. Швабрин је повео Пугачова у собу Марије Ивановне. Ја сам пошао за њима.

Швабрин је застао на степеницама.

- Господару! рекао је. - Ви можете од мене захтевати шта год вам је воља; али не дозволите да странац уђе у спаваћу собу моје жене.

Уздрхтао сам.

- Ти се значи ожени! рекао сам Швабрину, спреман да га растргнем.

- Лакше! прекину ме Пугачов. - То је моја ствар. А ти, наставио је, обративши се Швабрину, не мудруј и не пренемажи се: била ти она жена или не била, ја водим код ње кога год хоћу. Ваше благородство, пођите за мном.

Пред вратима одаје Швабрин опет застаде и испрекиданим гласом рече:

- Господару, морам унапред да вам кажем да је она у грозници, и већ трећи дан бунца без престанка.

- Отварај! рече му Пугачов.

Швабрин поче да тражи по џеповима, па рече да није понео кључ. Пугачов гурну ногом врата; брава одскочи, врата се отворише и ми уђосмо.

Ја погледам и претрнем. На поду, у поцепаној сељачкој хаљини, седела је Марија Ивановна, бледа, мршава, рашчупане косе. Пред њом је био ћуп с водом, покривен кришком хлеба. Угледавши ме, она сва задрхта и врисну. Шта је тада са мном било - не памтим.

Пугачов погледа Швабрина и с горким подсмехом рече:

- Красна ти је болница! - а онда приђе Марији Ивановној. - Реци ми, голубице, за шта те твој муж кажњава? Шта си му скривила?

- Мој муж! рече она. - Он није мој муж. Ја никада нећу бити његова жена! Радије ћу умрети, и умрећу ако ме не избаве.

Пугачов страшно погледа Швабрина.

- И ти си се усудио мене да вараш? рече му он. - Знаш ли ти, битанго, шта заслужујеш?

Швабрин паде на колена... У том тренутку презир је потиснуо у мени свако осећање мржње и гнева. С гађењем сам гледао племића како се ваља пред ногама одбеглог козака. Пугачов је смекшао.

- Опраштам ти овог пута, рекао је Швабрину, али кад први пут скривиш, знај да ћу се и овог сетити. - Затим се обрати Марији Ивановној и љубазно јој рече:

- Изађи одавде, лепотице; поклањам ти слободу. Ја сам цар.

Марија Ивановна погледа у њега и досети се да је пред њом убица њених родитеља. Она покри лице рукама и онесвести се. Ја похрлих ка њој, али у том тренутку храбро уђе у собу моја стара познаница Палаша, и прискочи у помоћ својој госпођици. Пугачов изађе из одаје, и нас тројица сиђосмо у гостинску собу.

- Шта је, ваше благородство? смејући се рече Пугачов. - Избависмо лепоту девојку! Шта кажеш, да зовемо попа и натерамо га да

венча нећаку? Ако хоћеш, ја ћу вам бити кум, Швабрин девер; напијемо се, провеселимо, и онда вас закључамо!

Чега сам се бојао, то се и десило. Кад је Швабрин чуо шта Пугачов предлаже, избезумио се.

- Господару! повика он ван себе. - Крив сам; слагао сам вас; али вас и Грињев вара. Та девојка није нећака овдашњег попа: она је кћи Ивана Миронова, који је обешен кад је заузета тврђава.

Пугачов упери у мене своје ватрене очи.

- Шта сад то значи? упита ме у недоумици.

- Швабрин ти је казао истину, одлучно му рекох.

- Ти ми то ниси рекао, примети Пугачов, и лице му се смркну.

- Размисли сам, рекох, зар сам могао да пред твојим људима кажем да је кћи Миронова жива? Па они би је живу појели. Ништа је не би спасло.

- И то је истина, смејући се рече Пугачов. - Ове моје пијандуре не би поштеделе сироту девојку. Добро је урадила кумица попадија што их је преварила.

- Слушај, рекох ја, видевши да је добро расположен, не знам како да те назовем, нити хоћу да знам... Али бог види да бих ти животом платио све што си за мене учинио. Само не тражи ништа што се противи мојој части и хришћанској савести. Ти си мој добротвор.

Заврши како си почео: пусти ме са јадном сиротицом куда нас бог води. А ми ћемо, ма где ти био и што год било с тобом, сваког дана молити бога за спас грешне душе твоје...

Сурова Пугачовљева душа као да се ганула.

- Нек буде по твом! рече. Кад убијам - убијам, кад праштам - праштам. Узми своју лепотицу, води је куд ти драго, и нек вам бог да љубави и слоге!

Онда се окрете Швабрину и нареди му да ми изда пропусницу за све капије и тврђаве под његовом влашћу. Швабрин, сасвим дотучен, само је стајао као кип. Пугачов затим оде да разгледа тврђаву, а Швабрин за њим, док сам ја остао, под изговором да се спремим за одлазак.

Појурио сам горе у собицу. Врата су била заљубучана. Покуцао сам.

- Ко је? упита Палаша. Јавио сам се. Мили гласић Марије Ивановне зачу се иза врата.

- Причекајте, Петре Андрејичу. Пресвлачим се. Идите до Акулине Памфиловне: ево и мене одмах тамо.

Послушао сам и упутио се кући оца Герасима. И он и попадија истрчаше ми у сусрет. Савељич их је већ обавестио.

- Здраво да сте, Петре Андрејичу, рече попадија. - Бог је дао да се опет видимо. Како сте? Ми смо вас сваки дан помињали. А Марија Ивановна, баш се без вас напатила, голубица моја!... Али кажи-

те, бађушка, како то с Пугачовом средисте? Како вас није уцмекао? Ипак, хвала му, зликовцу, и за толико.

- Доста, бабо, прекиде је отац Герасим, не брбљај све што знаш. Од пуно речи глава боли. Бађушка Петре Андрејичу, уђите, укажите нам част. Одавно, одавно се нисмо видели.

Попадија изнесе пред мене оно што је бог дао, не затварајући уста. Испричала ми је како их је Швабрин приморао да му предају Марију Ивановну; како је Марија Ивановна плакала и није хтела да се растане од њих; како је Марија Ивановна остала с њом у вези преко Палашке (змај-девојке, која је и козачког наредника натерала да игра како она свира); како је саветовала Марији Ивановној да ми напише писмо, и тако даље.]а јој онда укратко испричах своју историју. Поп и попадија су се крстили кад су чули да Пугачов зна за њихову превару.

- Нека нам крст помогне! говорила је Акулина Памфиловна - Нека нас бог сачува невоље! Ех, прави је ђуран, тај Алексеј Иванич!

Баш у том тренутку врата се отворише, и Марија Ивановна уђе с осмехом на бледом лицу. Била је скинула сеоске хаљине и обукла се као пре, једноставно и мило.

Узео сам је за руку и дуго нисам могао ни реч да кажем. Обоје смо ћутали, јер су нам срца била препуна. Наши домаћини осетише да нам није до њих, па изађоше. Остали смо сами. Све је било заборављено. Разговарали смо, и нисмо могли да се напричамо. Марија

Ивановна ми је говорила о свему што јој се десило од заузећа тврђаве: описала ми је сву страхоту свог положаја, све патње којима ју је подвргао одвратни Швабрин. Сетили смо се и некадашњег срећног времена... Обоје смо плакали... На крају сам јој изложио своје намере. Да остане у тврђави под влашћу Пугачова и под Швабриновом управом било је немогуће. Није се могло мислити ни на Оренбург, који је трпео све невоље опсаде. Она није имала ниједног рођака на свету. Предложио сам јој да пође на село, код мојих родитеља. Она се испрва колебала; плашила је несклоност мога оца у односу на њу. Ја сам је умирио. Знао сам да ће отац сматрати за част и схватити као дужност да прими кћи заслужног војника који је погинуо за отаџбину.

- Драга Марија Ивановна, рекао сам јој на крају. - Ја те сматрам својом женом. Необичне прилике сјединиле су нас нераздвојно; ништа нас на свету не може раставити.

Марија Ивановна ме је саслушала једноставно, без лажне стидљивости, без тобожњих изговора. Осећала је да је њена судбина спојена с мојом. Али поновила је да ће ми бити жена само ако пристану моји родитељи. Нисам се противио. Пољубили смо се топло, искрено - и тако је међу нама све било решено.

Сат доцније, наредник ми је донео пропусницу с потписом који је нашкрабао Пугачов, и позвао ме к њему. Затекао сам га спремног за пут. Не могу да искажем шта сам осећао растајући се са тим стра-

шним човеком, изродом, зликовцем за све, осим за мене јединог. Зашто да не кажем истину? У том тренутку снажно саосећање привлачило ме њему. Жарко сам желео да га отргнем од зликоваца којима је био вођа, и да му спасем главу док још има времена. Швабрин и народ који се тискао око нас омели су ме да му искажем све од чега ми је срце било препуно.

Растали смо се пријатељски. Пугачов у гомили спази Акулину Памфиловну, припрети јој прстом и значајно намигну; онда је сео у кола, наредио да возе у Берду, и, кад су коњи већ кренули, joui једном се нагну из кола и довикну ми:

- Збогом, ваше благородство! Ваљда ћемо се још некад видети.

И заиста, видели смо се - али у каквој прилици!...

Пугачов оде. Дуго сам гледао у белу степу којом је летела његова тројка. Народ се разишао. Швабрин се склонно. Вратио сам се код попа у кућу. Све је било спремно за наш полазак; нисам хтео да оклевам. Наш пртљаг смештен је у стара командантова кола. Кочијаши зачас упрегоше коње. Марија Ивановна пође да се опрости са хумкама својих родитеља, сахрањених иза цркве. Хтео сам да је пратим, али замолила ме да је пустим саму. Вратила се после неколико минута; ћутала је, обливена тихим сузама. Кола су била спремна. Отац Герасим и његова жена изашли су на трем. Нас троје поседасмо у кола: Марија Ивановна с Палашом и ја. Савељич се сместио на бок.

- Збогом, Марија Ивановна, голубице моја! Збогом, Петре Андрејичу, соколе наш сјајни! говорила је добра попадија. - Срећан вам пут и бог вам дао сваку срећу!

Кренули смо. Угледао сам Швабрина на прозора командантове куће. На лицу му је био израз најгоре злобе. Нисам хтео да ликујем над пораженим непријатељем, па сам окренуо главу на другу страну. Најзад смо изашли кроз капију и заувек напустили Бјелогорску тврђаву.

Глава XIII

ХАПШЕЊЕ

„Не љути се, господару: дужност ми налаже,
у затвор мораш, јер то закон каже."

„Изволите, спреман сам, ал' ипак живим у нади
дозволићете да објасним о чему се ради."

Књажнин

Сједињен, тако неочекивано, с драгом девојком за коју сам се још тог јутра толико бринуо, нисам веровао самом себи, па ми се све што се догодило чинило као сан. Марија Ивановна је замишљено гледала час у мене, час на пут, и као да још није могла да се прибере и дође себи. Ћутали смо. Срца су нам сувише малаксала. Неприметно, за два сата, нашли смо се се у оближњој тврђави, такође под влашћу Пугачова. Ту смо променили коње. По брзини с којом су мењали запрегу, по ужурбаној услужности брадатог козака којег је Пугачов

поставио за команданта, видео сам, да ме, захваљујући брбљивости кочијаша који нас је довезао, сматрају дворским љубимцем.

Кренули смо даље. Падао је мрак. Приближили смо се варошици где се, по речима брадатог команданта, налазио јак одред који је ишао да се споји са самозванцем. Стража нас је зауставила. На питање: „Ко иде?" кочијаш громогласно одговори: „Царев кум са својом невестом." Одједном нас опколи гомила хусара, страховито псујући.

- Излази ђаволи куме! рече ми бркати наредник. - Запржићемо вам чорбу, и теби и невести!

Изашао сам из кола и затражио да ме одведу свом старешини. Кад су видели да сам официр, војници су престали да псују. Наредник ме одвео мајору. Савељич се није одвајао од мене, мрмљајући:

- Ето ти сад царског кума! Од зла на горе... Господе боже, чиме ће се све то завршити?

Кола су пошла у корак за нама.

Након пет минута стигли смо пред јарко осветљену кућицу. Наредник ме оставио код страже и отишао да ме пријави. Убрзо се вратио и рекао ми да његово превасходство нема времена да ме прими, већ је наредило да ме одведу у затвор, а невесту њему.

- Шта то значи? бесно повиках. - Да ли је он луд?

- Не могу да знам, ваше благородство, рече наредник. - Његово је превасходство само наредило да се ваше благородство одведе у затвор, а њено благородство да се доведе његовом превасходству, ваше благородство!

Јурнуо сам на трем. Стражари нису ни мислили да ме зауставе, и ја банух право у собу, где се картало шест хусарских официра. Мајор је делио карте. Како сам се запањио кад сам у њему препознао Ивана Ивановича Зурина, који ме је некад опељешио у симбирској крчми.

- Да ли је могуће? узвикнух. - Иване Иваничу! Ти ли си?

- Гле, гле, Петар Андрејич! Шта је тебе нанело? Откуд ти? Здраво, брате. Хоћеш ли да бациш картицу?

- Други пут. Боље нареди да ми дају стан.

- Шта ће ти стан? Остани код мене.

- Не могу: нисам сам.

- Свеједно. Дај и друга овамо.

- Нисам са другом, ја сам са... дамом.

- Са дамом! Па где си је упецао? О, братићу!

При том је Зурин звизнуо тако јако да су сви прснули у смех, а ја се потпуно збунио.

- Па добро, рече Зурин, нека буде. Добићеш стан. А штета... Пролумповали бисмо као некад. Ej, момак! Што не доводиш ту Пугачов-

љеву кумицу? Можда се нећка? Кажи јој да се не плаши: господин је диван, ништа јој неће, па је довуци за врат.

- Ма шта причаш? рекох Зурину. - Каква Пугачовљева кумица? То је кћи покојног капетана Миронова. Ја сам је спасао ропства и сад је пратим до очевог села, где ћу је оставити.

- Гле! Па то су ми о теби малочас рапортирали? Опрости! А о чему се ради?

- После ћу ти све испричати. А сад, ако бога знаш, умири сироту девојку коју су твоји хусари испрепадали.

Зурин је одмах издао наредбу. Изишао је лично на улицу да се извини Марији Ивановној због случајног неспоразума, и заповедио нареднику да јој нађе најбољи стан у месту. Ја сам остао да ноћим код њега.

Вечерали смо и, кад смо остали сами, испричао сам му своје доживљаје. Зурин ме саслушао врло пажљиво. Кад сам завршио, климнуо је главом и рекао:

- Све је то, брате, лепо и красно, али једно ти не ваља: који те ђаво тера да се жениш? Ја сам частан официр и нећу да те лажем: веруј ми, женидба је чиста будалаштина. Шта ће ти да се бакћеш са женом и да носаш децу? Пљуни ти на то. Послушај ме: остави се капетанове кћери. Ја сам очистио пут за Симбирск, сигуран је. Пошаљи ти њу још сутра твојим родитељима, а ти остани код мене у

одреду. Немаш зашто да се враћаш у Оренбург. Ако опет паднеш у руке бунтовника, тешко ћеш се поново извући. Тако ће твоје љубавне лудости проћи саме од себе, и све ће бити добро.

Мада се нисам баш у свему сложио с њим, ипак сам осећао да част захтева моје присуство у царичиној војсци. Решио сам да послушам Зуринов савет: да Марију Ивановну пошаљем у село, а ја останем у његовом одреду.

Савељич је дошао да ме свуче; рекао сам му да сутра буде агреман за пут с Маријом Ивановном. Он се успротивио.

- Шта то говорит, господару? Како могу да те оставим? Ко ће те служити? Шта ће твоји родитељи рећи?

Позната ми је била тврдоглавост мог чиче, па сам смислио да га убедим љубазним и искреним речима.

- Пријатељу мој, Архипе Савељичу! рекох му. - Не одбијај, буди ми добротвор; мени сад послуга не треба, а ја не бих имао мира ако Марија Ивановна пође на пут без тебе. Служећи њој, ти служит мене, јер сам чврсто одлучио, чим прилике допусте, да се оженим њом.

Ту Савељич пљесну рукама, неописиво запрепашћен.

- Да се женит! узвикну он. - Дете хоће да се жени! А шта ће рећи отац, шта ће мајка помислити?

- Пристаће, сигурно ће пристати, рекох, кад упознају Марију Ивановну. А уздам се и у тебе. Отац и мајка теби верују: ти ћеш се заузети за нас, хоћеш ли?

Старац је био потресен.

- О бађушка мој, Петре Андрејичу! Јесте да си поранио са женидбом, али је Марија Ивановна толико добра госпођица, да је грех пропустите прилику. Нек буде по твоме! Испратићу је, анђела божјег, и ропски ћу говорити твојим родитељима да таквој невести и не треба мираз.

Захвалио сам Савељичу и легао да спавам у истој соби са Зурином. Загрејан и узбуђен, распричао сам се. Зурин је у почетку радо са мном разговарао, али мало-помало, речи су му постале неповезане и све ређе; на крају, уместо одговора на неко питање, он захрка и звиждукну. Ућутао сам и убрзо се угледао на њега.

Сутрадан ујутро сам отишао Марији Ивановној и рекао јој своје намере. Она је и сама признала да је то разумно, и одмах се сложила са мном. Требало је да Зуринов одред још истог дана крене из града. Није се могло одуговлачити. Одмах сам се опростио с њом, поверио је Савељичу, и дао јој писмо за моје родитеље. Марија Ивановна заплака.

- Због ом, Петре Андрејичу, рекла је тихим гласом. - Само бог зна хоћемо ли се још видети; али ја те никад нећу заборавити; ти једини остаћеш до гроба у мом срцу.

Ништа нисам могао да јој одговорим. Око нас је било људи. Нисам хтео да се пред њима препустим осећањима која су ме обузела.

На крају је отпутовала. Вратио сам се Зурину, тужан и ћутљив. Он је хтео да ме развесели; ја сам желео да се разгалим; провели смо дан бучно и весело, а увече кренусмо у поход.

То је било крајем фебруара. Зима, која је отежавала војне операције, била је на измаку, и наши су се генерали припремали за заједничку акцију. Пугачов је и даље био под Оренбургом. Али полако су га опкољавали наши одреди, и са свих страна примицали се разбојничком гнезду. Побуњена села, видевши наше трупе, предавала су се; разбојничке банде бежале су на све стране пред нама, и све је наговештавало брз и повољан завршетак.

Кнез Голицин је ускоро под Татишчевском тврђавом разбио Пугачова, разјурио његову руљу, ослободио Оренбург, и као да је побуни задао последњи и пресудан ударац. Зурин је у то време био упућен против побуњених Башкираца, који су се разбежали пре него што смо их и видели. Пролеће нас је затекло у татарском засеоку. Речице су се разлиле и путеви постали непроходни. Тешили смо се у нашој доколици мислима о скором крају досадног и ништавног рата с разбојницима и дивљацима.

Али Пугачов није ухваћен. Појавио се у сибирским фабрикама, покупио тамо нове дружине, и кренуо у нова разбојништва. Поново се раширио глас о његовим успесима. Сазнали смо да је разорио сибирске тврђаве. Убрзо је вест о заузећу Казана и походу самозванца

на Москву узнемирила команданте војске, који су безбрижно дремали, уздајући се у немоћ презреног бунтовника. Зурин је добио заповест да пређе Волгу.

Нећу да описујем наш поход ни крај рата. Укратко ћу рећи да је невоља достизала крајње границе. Нестало је сваке власти: племство се крило по шумама. Разбојничке дружине харале су на све стране; неки команданти наших одреда самовољно су кажњавали и опраштали; стање огромног предела којим је беснео пожар било је ужасно... Не дао бог никоме да види руску буну, бесмислену и немилосрдну.

Пугачов је бежао испред Ивана Ивановича Михелсона. Убрзо смо сазнали да је дотучен. На крају је Зурин добио обавештење да је самозванац ухваћен, а истовремено и наредбу да се све операције обуставе. Рат је био окончан. Најзад сам могао да одем код родителе. Помисао да ћу их загрлити, да ћу видети Марију Ивановну, о којој нисам имао никаквих вести, испунила ме је усхићењем. Скакао сам као дете и грлећи Зурина понављао: „У Симбирск! У Симбирск!" Зурин се смејао и слежући раменима говорио:

- Не, нема теби помоћи! Оженићеш се, улудо ћеш пропасти!

Али неко чудно осећање мутило је моју радост: помисао на злочинца, упрсканог крвљу толиких невиних жртава, и на погубљење

које га је чекало, мучила ме и против моје воље. „Јемеља, Јемеља!" зловољно сам мислио. „Зашто ниси наишао на бајонет, или запао под картеч? Ништа боље не би могао да пожелиш." Али шта сад! Мисао о њему била је у мени нераздвојна од мисли на милост коју ми је указао у једном од најстрашнијих тренутака мог живота, и мисли о спасењу моје веренице из руку одвратног Швабрина.

Зурин ми је дао одсуство. За неколико дана требало је опет да се нађем у својој породици, да опет видим Марију Ивановну... Али одједном ме ударно гром из ведра неба.

На дан кад је требало да кренем, у исти час кад сам се спремио за пут, Зурин је ушао код мене, држећи у рукама неку хартију; био је врло забринут. Нешто ме стисло око срца. Уплашио сам се, ни сам не знајући зашто. Послао је напоље мог посилног и рекао да има са мном нешто да заврши.

- Шта се дешава? узнемирено га упитах.

- Мала непријатност, рече он, пруживши ми хартију. - Прочитај шта сам малочас добио.

Почео сам да читам: то је била поверљива наредба свим заповедницима војних одреда да ме ухапсе по виђењу и одмах ме под стражом упуте у Казан, пред истражну комисију, која испитује Пугачовљева недела.

Хартија само што ми није испала из руку.

- Нема се куд! рекао је Зурин. - Моја је дужност да се покорим наредби. Вероватно да је до власти допро глас о твојим другарским путовањима с Пугачовом. Надам се да то неће имати никаквих последица, и да ћеш се оправдати пред комисијом. Не очајавај и пођи.

Савест ми је била чиста; суда се нисам бојао, али ужасавала ме помисао да ћу морати да одложим тренутак слатког састанка, можда за још неколико месеци. Кочија је била спремна. Зурин се пријатељски опростио са мном. Сместили су ме у кола. Са мном су села два хусара с исуканим сабљама, па кренусмо главним друмом.

Глава XIV

СУД

Гласови светине -
таласи пучине.

Пословица

Био сам уверен да је за све крив мој самовољни одлазак из Оренбурга. Лако сам могао да се оправдам: појединачни напади на непријатеља не само да нису били забрањени, већ су на све начине подстицани. Могао сам само бити оптужен за сувишну жестину, не за непослушност. Али моје пријатељске односе са Пугачовом могли су доказати многи сведоци, и све се то могло учинити врло сумњиво. Читавим сам путем размишљао о питањима која ће ми поставите, смишљао своје одговоре, и одлучио да на суду кажем сву истину, сматрајући да је то најједноставније, а истовремено и најсигурније оправдање.

Стигао сам у Казан, опустошен и попаљен.

По улицама су, уместо кућа, лежале гомиле угља и штрчали су чађави зидови без кровова и прозора. Такав је траг оставио Пугачов! Одвезли су ме у тврђаву, која је, усред изгорелог града, једина остала читава. Хусари су ме предали официру на стражи. Он је наредио да позову ковача. На ноге су ми ставили ланце и оковали их. Затим су ме одвели у тамницу и оставили самог у тесној и мрачној ћелијици, међу голим зидовима и прозорчићем с гвозденом решетком.

Такав почетак није слутио на добро. Ипак, нисам губио ни храброст ни наду. Нашао сам, као и сви људи у невољи, утеху у молитви, и први пут схватио колика је њена сласт кад долази из чистог, али напаћеног срца. Затим сам мирно заспао, не бринући шта ће са мном бити.

Сутрадан ме пробудио затворски стражар и рекао да ме зову пред комисију. Два војника повела су ме преко дворишта у кућу команданта; они су остали у предсобљу, а мене пустили унутра.

Ушао сам у доста велику дворану. За столом који је био прекривен папирима седела су два човека: постарији генерал, строг и хладан, и млад гардијски капетан, од двадесет осам година, врло пријатног изгледа, љубазан и лежеран у опхођењу. Крај прозора, за засебним столом, седео је секретар с пером иза уха, нагнут над хартијом, и спреман да запише мој исказ. Почело је саслушање.

Упитали су ме за име и чин. Генерал ме приупита да нисам син Андреја Петровича Грињева? После мог одговора, осорно је рекао:

- Штета што тако поштен човек има тако недостојног сина.

Мирно сам одговорио да се надам, какве год биле оптужбе које ме терете, да ћу их побити искреним излагањем праве истине. Моје самопоуздање није му се допало.

- Превејан си ти, пријатељу, рекао је, мрштећи се, али видели смо ми свакојаке!

Тада ме млади човек упита: због чега сам и када ступио у службу код Пугачова, и какве ми је задатке поверавао.

Огорчено сам одговорио да ја, као официр и племић, ни у какву службу код Пугачова нисам ступао, нити сам од њега могао да примим икакве задатке.

- Па како је онда и зашто, питао је мој иследник, то једини племић и официр кога је самозванац поштедео, а све његове другове зликовачки побио? Како се и зашто тај исти официр и племић другарски части с бунтовницима, прима од главног зликовца поклоне, бунду, коња и пола рубље у новцу? Откуд то необично пријатељство и на чему се заснива, ако не на издаји, или, у крајњем случају, на одвратном и злочиначком кукавичлуку?

Био сам дубоко уверен речима гардијског официра, и ватрено сам почео своју одбрану. Испричао сам како је почело моје познан-

ство са Пугачовом у степи, за време мећаве, како ме приликом освајања Бјелогорске тврђаве познао и поштедео. Рекао сам да се заиста нисам устручавао да од самозванца примим кожух и коња, али да сам Бјелогорску тврђаву свим силама бранио од зликоваца. На крају сам се позвао и на мог генерала, који би могао да потврди моју ревност током несрећне опсаде Оренбурга.

Строги старац је узео са стола отворено писмо и почео наглас да га чита:

На питање вашег превасходства у погледу заставника Грињева, наводно умешаног у садашњу побуну и да је ступио у везу са зликовцем, службом недозвољену и заклетви противну, част ми је да објасним: дотични заставник Грињев налазио се на служби у Оренбургу од пометка октобра прошле, 1773. године, до 24. фебруара ове године, ког се дана удаљио из града, и од тада се више мојој команди није јављао. Али чуло се од пребеглих да је он био код Пугачова на слободи, и да је заједно с њим путовао у Бјелогорску тврђаву, у којој је раније био на служби; што се тиче његовог владања, могу да...

Ту је прекинуо читање и грубо ми рекао:

- Шта сад кажеш у своју одбрану?

Хтео сам да наставим као што сам и почео, и објасним своју везу с Маријом Ивановном исто тако искрено као и све остало, али

сам одједном осетио несавладиву одвратност. Ако је поменем, комисија ће је позвати на саслушање, а помисао да се њено име уплете у гадне злочиначке лагарије и примора је да се можда и суочи са зликовцима - та страшна мисао толико ме је поразила да сам се збунио и спетљао.

Моје судије, које као да су ме у почетку слушале с неком благонаклоношћу, постале су због ове моје забуне опет неповерљиве према мени. Гардијски официр тада затражи да ме суоче са главним потказивачем. Генерал нареди да се доведе „јучерашњи зликовац". Окренух се ка вратима, напето ишчекујући да се појави мој тужилац. После неколико тренутака зазвечаше окови, врата се отворише и уђе - Швабрин. Запрепастило ме колико се променио. Био је страховито мршав и блед. Коса, донедавно црна као катран, била је сасвим седа, а дугачка брада сва замршена.

Поновио је своје оптужбе слабим, али смелим гласом. По његовим речима, Пугачов је мене послао у Оренбург као шпијуна; свакодневно сам учествовао у чаркању да бих предавао писмене извештаје о свему што се дешавало у граду; на крају сам јавно прешао самозванцу и возио се с њим из тврђаве у тврђаву, трудећи се да по сваку цену упропастим своје другове издајнике, само да бих заузео њихове положаје и окористио се наградама самозванца.

Саслушао сам га без речи, и био сам бар једним задовољан: одвратни зликовац није поменуо име Марије Ивановне, да ли зато

што је његово самољубље патило при помисли на ону која га је с презрењем одбила, или зато што је и у његовом срцу тињала искра истог осећања које је мене нагнало да ћутим. Било како било, име кћери бјелогорског команданта није изговорено у присуству комисије. Још сам се више учврстио у својој одлуци, и кад судије упиташе: „Чиме могу да оповргнем Швабринове оптужбе", одговорио сам да се држим свог исказа, и да ништа више не могу да кажем у своју одбрану.

Генерал нареди да нас изведу. Изашли смо заједно. Мирно сам погледао у Швабрина, али му ни реч нисам рекао. Он се пакосно насмеши, подиже своје ланце, и хитро оде испред мене. Поново су ме одвели у тамницу, и од тада ме више нису позивали на саслушање.

Нисам био очевидац свега о чему ми преостаје да обавестим читаоца, али сам тако често слушао причање о томе, да су ми се и најмање појединости урезале у памћење, па ми се чини као да сам невидљиво присуствовао свему.

Моји су родитељи примили Марију Ивановну с оном искреном топлином којом су се одликовали људи старих времена. Видели су милост божју у томе што им је пружена прилика да пригрле и пријатељски утеше несрећну сиротицу. Убрзо су је заволели, јер би је свако ко је упозна морао заволети. Оцу се моја љубав није више

чинила као обична лудорија, а мајка је свим срцем желела да се њен Петруша ожени милом капетановом кћери.

Глас о мом хапшењу запрепастио је целу моју породицу. Марија Ивановна је тако једноставно испричала мојим родитељима о мом необичном познанству с Пугачовом, да их оно нимало није забринуло, већ их је у више наврата засмејало. Отац није хтео да поверује да сам могао да будем умешан у одвратну побуну, чија је сврха била обарање престола и истребљивање племства. Он је строго испитао Савељича. Старац није крио да је господин бивао у гостима код Јемељке Пугачова, и да је зликовац био милостив према њему; али клео се да ни о каквој издаји ништа није чуо. Родитељи су се умирили, и с нестрпљењем су чекали повољније вести. Марија Ивановна је била јако узнемирена, али је ћутала, јер је у највећој мери била чедна и обзирна.

Прошло је неколико недеља... Изненада, отац је из Петербурга добио писмо од нашег рођака, кнеза Б. Кнез му је писао о мени. После уобичајеног увода, јављао му је да су се сумње о мом учешћу у бунтовничким плановима нажалост показале и сувише основане, па би требало да будем примерно кажњен, али се царица, из поштовања према очевим заслугама и његовим годинама, одлучила да помилује злочинца-сина и, ослободивши га срамног погубљења, наредила је само да се пошаље у далеки крај Сибира на доживотно прогонство.

Тај неочекивани удар само што није убио мога оца. Изгубио је своју уобичајену чврстину, и његов бол (обично нем) излио се у горким јадиковкама.

- Шта! понављао је он, ван себе. - Зар мој син учесник Пугачовљевих планова! Праведни боже, шта сам дочекао! Царица га ослобађа погубљења! Зар је мени лакше од тога? Није страшно погубљење: мој прадед је умро на губилишту, бранећи оно што је сматрао светињом своје савести; мој отац је страдао заједно с Волинским и Хрушчовом.[16] Али да племић погази своју заклетву, да се придружи разбојницима, убицама, одбеглим кметовима!... Стид је то и срамота за наш род!...

Престрављена његовим очајањем, мајка није смела пред њим да плаче, и трудила се да му врати срчаност, говорећи да вести можда нису тачне, и да је људско мишљење променљиво. Али отац је био неутешан.

Највише је патила Марија Ивановна. Како је била убеђена да бих могао да се оправдам, само кад бих хтео, наслућивала је истину, и сматрала је себе за виновника моје несреће. Од свих је крила своје сузе и патње, и непрестано је размишљала како да ме спасе.

[16] Петар I осудио је на смрт једног од Пушкинових предака; Волински и Хрушчов били су вође странке која је хтела да обори режим Бирона, љубавника царице Ане.

Једне вечери, отац је седео на дивану листајући ***Дворски календар,*** али су му мисли биле далеко, и читање није уобичајено деловало на њега. Звиждукао је неки старински марш. Мајка је ћутећи плела вунени грудњак, а сузе су јој покаткад капале на рад. Марија Ивановна, која је такође седела с ручним радом, наједном изјави да хитно мора да иде у Петербург, и моли их да јој помогну да отпутује. Мајка се одмах растужила.

- Шта ћеш у Петербургу? рекла је. - Зар и ти, Марија Ивановна, хоћеш да нас оставиш?

Марија Ивановна је рекла да сва њена будућност зависи од тог пута, да она иде да тражи заштиту и помоћ од моћних људи, као кћи човека који је страдао због своје верности.

Мој отац обори главу; свака реч која га је подсећала на наводни злочин сина била му је мучна, и чинила му се као тежак прекор.

- Пођи, дете моје, рекао је уздишући. - Ми нећемо да стајемо на пут твојој срећи. Нека ти бог да доброг човека за мужа, а не осрамоћеног издајника.

Онда је устао и изашао из собе.

Кад је Марија Ивановна остала насамо с мајком, делимично јој је открила своје намере. Мајка ју је плачући загрлила, молећи се богу да се њена замисао срећно оствари.

Марију Ивановну опремише, и после неколико дана отпутовала је с верном Палашом и верним Савељичем, који се, силом растављен од мене, тешио бар мишљу да служи мојој вереници.

Марија Ивановна је срећно стигла у Петербург и, дознавши да се двор у то време налазио у Царском Селу, решила је да ту одседне. Дали су јој кутак иза преграде. Жена управника станице одмах се упустила у разговор са њом, и рекла јој да је она сестричина дворског ложача пећи, па је упутила у све тајне дворског живота. Испричала јој је у које се доба царица обично буди, када пије кафу а кад шета; који се дворани налазе у то време код ње; шта је изволела јуче говорите за столом; кога је примила претходне вечери. Све у свему, разговор Ане Власјевне вредео је неколико страница историјских записа, и био би драгоцен за потомство. Марија Ивановна је све пажљиво саслушала. Затим су отишле у парк. Ана Власјевна јој је причала повеет сваке стазе и сваког мостића. Кад су се нашетале, вратиле су се на станицу, врло задовољне једна другом.

Сутрадан рано ујутро, Марија Ивановна се пробудила, обукла, и тихо изашла у парк. Јутро је било чудесно, сунце је обасјавало врхове липа, већ пожутелих од свежег даха јесени. Широко језеро је блистало, непомично. Пробуђени лабудови поносито су испловили испод жбуња које је бацало сенку на обале. Марија Ивановна је пошла око прекрасног травњака где тек што је постављен споменик у част недавних победа грофа Петра Александровича Румјан-

цева. Наједном залаја бело кученце енглеске расе и појури ка њој. Марија Ивановна се уплати и застаде. У том тренутку зачу се пријатан женски глас:

- Не бојте се, не уједа.

И Марија Ивановна угледа једну даму која је седела на клупи окренутој према споменику. Марија Ивановна је села на други крај клупе. Дама ју је пажљиво гледала; Марија Ивановна, кришом је погледавши неколико пута, успела је да је види од главе до пете. Дама је на себи имала белу јутарњу хаљину и кратку бунду, а на глави ноћну Капицу. Било јој је око тридесет година. На њеном лицу, пуном и руменом, огледао се мир и достојанство, а плаве очи и лак осмех били су неизрециво дражесни. Дама је прва прекинула ћутање:

- Ви сигурно нисте одавде? рекла је.
- Истина: синоћ сам допутовала из провинције.
- Дошли сте са рођацима?
- Не, нисам. Дошла сам сама.
- Сама! Али ви сте још тако млади.
- Немам ни оца ни мајке.
- Свакако сте овде неким послом?
- Да. Дошла сам да предам молбу царици.
- Ви сте сироче: сигурно се жалите на неку неправду и увреду?

- Не. Дошла сам да молим за милост.

- Допустите да вас упитам: ко сте ви?

- Ја сам кћи капетана Миронова.

- Капетана Миронова! Оног што је био командант једне од оренбуршких тврђава?

-Да.

Дама је изгледала дирнуто.

- Опростите, рекла је још љубазнијим тоном, што се мешам у ваше ствари; али ја понекад одлазим у двор; објасните ми у чему је ваша молба, можда ће ми се указати прилика да вам помогнем.

Марија Ивановна устаде и с поштовањем јој се захвали. Све на непознатој дами и нехотице је привлачило срце и уливало поверена. Марија Ивановна извади из џепа савијену хартију и пружи је својој непознатој заштитници, која поче у себи да је чита.

У почетку је читала с изразом пажње и благонаклоности; али одједном јој се лице промени - и Марија Ивановна, која је очима пратила сваки њен покрет, уплаши се од строгог израза тог лица, које је пре једног тренутка било тако спокојно и пријатно.

- Ви молите за Грињева? хладно рече дама. - Царица неће моћи да му опрости. Он се придружио самозванцу, не из незнања и лакомислености, већ као покварен и опасан нитков.

- Ах, то није истина! узвикну Марија Ивановна.

- Како није истина! плаховито рече дама.

- Није истина, тако ми бога није истина! Ја знам све и све ћу вам испричати. Он се само и једино ради мене изложио свему што га је снашло. А пред судом се није бранио само зато што није хтео мене да уплиће.

Ту је она с пуно жара испричала све што је познато читаоцу.

Дама ју је пажљиво саслушала.

- Где сте одсели? упитала је затим, и кад је чула да је код Ане Власјевне, с осмехом је рекла: - А, знам. Због, и не казујте ником о нашем сусрету. Надам се да нећете дуго чекати одговор на ваше писмо.

Тада је устала и отишла једном алејом, а Марија Ивановна се вратила Ани Власјевној, пуна радосне наде.

Домаћица ју је прекорила због ране јесење шетње, штетне, по њеним речима, за здравље младе девојке. Изнела је самовар и, уз шољу чаја, тек што је започела бескрајне приче о двору, кад пред тремом стадоше дворске кочије, и уђе дворски лакеј, рекавши да је царица благоизволела позвати девојку Миронову.

Ана Власјевна се запрепастила и ужурбала.

- О, господе! узвикнула је. - Царица вас зове у двор. Како ли је дознала за вас? Па како ћете ви, дете моје, изаћи пред царицу? Ви сигурно и не умете да ходате како на двору траже... Да ли да вас

отпратим? Ипак бих могла да вам понешто припомогнем. И како ћете у путничкој одећи? Да ли да пошаљем до бабице по њену жуту хаљину?

Дворски лакеј изјави да царица благоизвольева да Марија Ивановна дође сама, и у ономе у чему је. Није се имало куд. Марија Ивановна је села у кочије и одвезла се у двор, праћена саветима и благословима Ане Власјевне.

Марија Ивановна је предосећала је да се одлучује наша судбина; срце јој је јако лупало и премирало. Кроз неколико тренутака кочија је стала испред двора. Марија Ивановна се стрепећи попела уз степенице. Врата се пред њом широм отворите. Прошла је кроз дуги низ пустих величанствених одаја; дворски лакеј јој је показивао пут. На крају, пришавши затвореним вратима, он рече да ће је одмах пријавити, и остави је саму.

Помисао да ће видети царицу лицем у лице тако ју је препала да се једва држала на ногама. У тренутку, врата се широм отворите, и она уђе у царичину гардеробу.

Царица је седела за својим тоалетним столом. Око ње је стајало неколико дворанки, које се с поштовањем уклоните пред Маријом Ивановном. Царица јој се љубазно обрати, и Марија Ивановна познаде у њој ону даму с којом је тако присно разговарала тог јутра. Царица је призва и рече јој, смешећи се:

- Мило ми је што сам могла да одржим реч и испуним вашу молбу. Ваша је ствар решена. Ја сам убеђена да је ваш вереник невин. Ево вам писма које ћете се потрудити да однесете будућем свекру.

Марија Ивановна прихвати уздрхталом руком писмо и, бризнувши у плач, паде пред царичине ноге, која је подиже и пољуби. Царица се затим упусти у разговор с њом.

- Знам да нисте богати, рекла је, али ја сам дужник кћери капетана Миронова. Не бринте за будућност. Ја ћу се побринути да уредим ваше прилике.

Утешивши јадну сиротицу, царица је отпусти. Марија Ивановна се одвезла истом дворском кочијом. Ана Власјевна, која је нестрпљиво ишчекивала њен повратак, обасу је питањима, на која је Марија Ивановна једва могла да одговори. Ана Власјевна, мада незадовољна њеним слабим памћењем, ипак јој је великодушно опростила, приписујући то провинцијској стидљивости. Истог дана, нимало радознала да види Петербург, Марија Ивановна је отпутовала натраг у село.

*

Овде се прекидају записи Петра Андрејича Грињева. Из породичних успомена зна се да је, по највишој наредби, ослобођен из тамнице крајем 1774. године, да је присуствовао погубљењу Пу-

гачова, који га је познао у гомили и климнуо му главом која је, одмах затим, мртва и крвава, показана народу. Убрзо после тога Петар Андрејич се оженио Маријом Ивановном. Њихови потомци живе срећно у Симбирској губернији.

Тридесет врста од * * *налази се село које припада десеторици спахија. У једном крилу властеоске куће чува се својеручно писмо Катарине II, под стаклом у раму. Писано је оцу Петра Андрејича, и садржи оправдање његовог сина и похвале разуму и срцу кћери капетана Миронова.

Рукопис Петра Андрејича Грињева добили смо од једног његовог унука, кад је дознао да се бавимо радом о временима која је описао његов дед. С допуштењем родбине, решили смо да га посебно објавимо, нашавши прикладан епитаф за свако поглавље, и допустивши себи да променимо имена неких лица.

19. октобра 1836. год.*

Издавај

*** Ово издање у новом преводу на српски језик први пут је ушло у штампу тачно 170 година касније, 19. октобра 2006. године.**

Јемељан Пугачов: донски козак, 1773. године дигао буну, издајући се за цара Павла III, убијеног 1762. Сав народ је био на његовој страни. Генерал А. Ј. Бибиков, који је угушио буну, изјавио је: „Није важан Пугачов, већ опште незадовољство руског народа.[11] Пугачов је поражен 1774. на Волги, где је и заробљен, а 1775. јавно је погубљен у Москви.

Александар Сергејевич Пушкин

1799-1837

„Дед мој", пише Пушкин у свом родослову, „био је ватрен и суров. Прва жена његова умрла је на слами у породичном затвору због измишљене или стварне веза са Французом, домаћим учитељем његових синова, којег је он сасвим феудално обесио у забаченом крају дворишта."

Пушкин је рођен у Москви, 6. јуна 1799. године. По мајци је био Потомак Ханибала, „арапина Петра Великог", сина абисинског принца, који је у својој осмој години доспео на руски двор.

Кућом породице Пушкин управљала је песникова баба, Марија Ханибал. Крај ње је увек био унук Саша, тамног лица, коврџаве косе, пуначких усана и живих очију. Кад му је било седам година, од ћутљивог трапавка постао је жив и брбљив несташко, плаховите нарави, наглих промена расположења. По речима бабе: „Никако да га натераш да се игра с децом, али кад се разигра, не можеш га зауставити".

„Није било досаднијег и крештавијег брбљивца од мене", писао је Пушкин.

У деветој години, написао је комедију „Отимач", направио бину у дечјој соби, и пред децом сам глумио све улоге у комаду. Кад га је старија сестра Олга извиждала, Пушкин је написао:

О, зашто је „Отимач"
дочекан звиждањем из партера?
Авај - јер га је писац смели
украо из Молијера.

У школи је стално био покретач немира и бунта против професора. По њиховој оцени: „сјајно обдарен, али није темељан, није вредан ни чврстог карактера, врло бистар и досетљив, али немаран, лењ и лакомислен".

Сви његови другови осећали су да је по способностима далеко изнад њих. Много је читао и знао штошта о чему они никада нису ни чули. Али он то није истицао, већ се доказивао у трчању, скакању преко столица, игрању лопте... У лицеју је брзо прешао са романтичних заноса на пијанке, и остварио љубавну везу с неком глумицом.

У осамнаестој години заронио је у вртлог петербуршког живота. Вечито неиспаван, љутио се на тврдичлук оца, који није хтео да помаже младића у уском црном фраку, најширим панталонама на свету и с дугим негованим ноктима. Био је изазивач, увек спреман на двобоје. Страсно је играо по баловима, заљубљивао се, лумповао, картао се по читаве ноћи. Вињали су га на свим позоришним премијерама, често је изненађивао познате писце својим умом и начитаношћу. Никоме није било јасно када је стизао да пише. Постао је идол младих, који су имитирали његово одевање и манире, учили напамет његову поезију, понављали његове досетке. Био је убедљиво најгенијалнији човек свог времена. Није био висок, али врло

играли. Стално се шалио, девојке су га обожавале. Улазио је кроз прозоре у куће. „Чини ми се да је ускакао кроз све прозоре у селу", причала је касније једна од њих. Деца су га много волела, место се играо с њима. Научно је сина једног пријатеља боксу, а овај је после изазивао сву децу на двобоје. Једном су затекли Пушкина и малог како се ритају и пљују у салону.

У то време пише: „Осећам да су моје духовне снаге досегле врхунац зрелости и да могу истински да стварам". Кад је написао драму „Борис Годунов", чита је себи наглас и усхићено виче: „Ех, Пушкине! Ех, животињо једна!"

Пушкин је добио 1827. године слободу кретања и прешао у Москву. Кад се први пут појавио у позоришту био је сензација. На баловима, даме се ломе да играју с њим. И даље много пише, а изгледало је као да само излази и забавља се. Страшни црни бакенбарди дају његовом лицу ђаволски изглед. И даље је склон испадима и скандалима који све запањују. Дубоко оригиналан, био је све несхватљивији савременицима. Јесен 1830. проводи у селу Болдино, и то је најблиставији период у његовом стваралаштву, када завршава свој чувени роман у стиховима „Евгеније Оњегин". Оженио се 1831. године, чувеном лепотицом која је и цару Николају Првом запала за око. Поново пада у немилост на двору. Намештен му је двобој са француским пробисветом Дантесом, 8. фебруара 1837, под врло тешким условима, на растојању од само десет корака, пуцало се све док неко не буде погођен. Дантес је пуцао први. Тешко рањен у стомак, Пушкин је умро 10. фебруара.

*

Пушкин је отац руског књижевног језика и велике руске књижевности. На њему су се учили Гоголь, Толстој, Достојевски, Тургењев, Чехов и још многи велики руски писци XIX и XX века. У том блиставом сазвежђу, његов стваралачки гениј издваја се својом ширином, лепотом и снагом, изузетним осећањем уметничке мере и истине. Прогресиван, хумани дух његовог дела оставио је неизбрисив траг на даљи ток руске културе и уметност писане речи. Пушкин је, по речима Достојевског: „Ванредна и можда јединствена појава руског духа, руски човек у свом развоју, у којем ће се појавити, можда, кроз двеста година".

Уз „Евгенија Оњегина", Пушкиново најчувеније дело је роман „Капетанова кћи", писан од 1833-1836.* Само три месеца након завршетка књиге, Пушкин је убијен.

Прошло је већ 190 година, а „Капетанова кћи" се и даље чита као да је данас писана. Непревазиђен Пушкинов стил и живо приповедање, уз галерку незаборавних ликова, чине ово дело једним од најбољих у светској литератури.

Објављивању романа претходила је *Историја Пугачова,* коју је Пушкин писао упоредо са романом, а на основу докумената из државних архива. На самом почетку ове историје, говорећи о пореклу јаичких козака, каже се да су населили те крајеве у XIV веку, и да је „овај податак заснован на предању добијеном 1748. године од јаичког врховног атамана Иље Меркурјева, чији је отац Григорије такође био врховни атаман, живео сто година, умро 1741, и слушао у младости од своје стогодишње бабе да је она, као

двадесетогодишња девојка, познавала веома стару Татаркињу по имену Гугниха, која јој је причала да је још у време Тамерлана један донски козак по имену Василије Гугна, са тридесеторицом својих другова козака и једним Татарином отишао с Дона у гоњачку на исток, направио чамце, отпловио на њима у Каспијско море, дошао до ушћа Урала и, видевши да је предео ненастањен, тамо се населио.“ Види *Историју Пугачова* (Рад, Београд, 1972).

Илустрацијеу књизи

стр. 20 **С. В. Герасимов**

стр. 33 **П. Л. Буњин**

стр. 37 **П. П.Соколов**

стр. 43 **П. П.Соколов**

стр. 46 **А. С. Пушкин**

стр. 60 **П.П.Соколов**

стр. 72 **Н. В. Фаворски**

стр. 87 **П. П. Соколов**

стр. 88 **А. С. Пушкин**

стр. 100 **А. С. Пушкин**

стр. 109 **А. С. Пушкин**

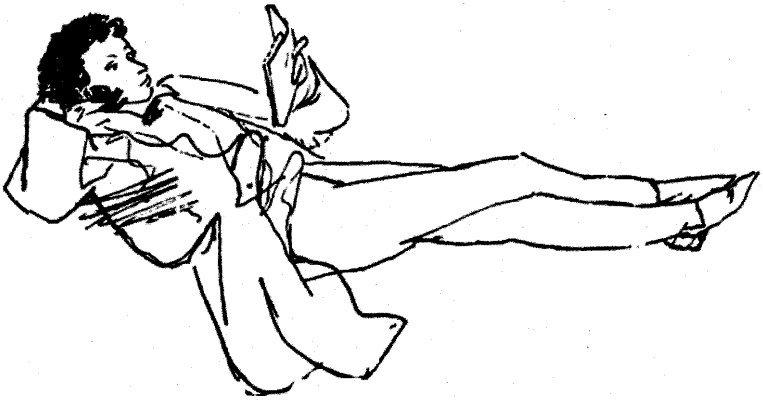
стр.120 **А. С. Пушкин**

стр. 132 **А. С. Пушкин**

стр. 148 **А. С. Пушкин**

стр. 185 **А. Шмаринов**

стр. 192 **А. С. Пушкин**

Пушкин: цртеж Надежде Рушевоје (1952-1969)

А. С. Пушкин

КАПЕТАНОВА КЋИ

четврто издање

издавач ЛОМ / Београд • за издавача / опрема Флавио Ригонат

штампа Caligraph / Београд • тираж 500 • Београд / 2016.

Scan Sopilnyak Ocr Kozur

ISBN 978-86-7958-109-9